

302.1

6382

КНИЖНИК

7-8 (16-17)

1926г

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

30к. 1
6382

ЦЕНТРАЛЬНЫЯ БУКВАЛІТЭРА
ВІСНІК

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая і грамадзка-політычная часопісь
ЦК КПБ(б) і ЦК ЛКСМБ

20434р.
==== пад рэдакцыяй ====
ГЭССЭНА, М. ЗАРЭЦКАГА, М. АДЗІНЦА

Год выдання чацьверты

Сшытак сёмы і восьмы
ВЕРАСЕНЬ-КАСТРЫЧНІК

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К—1926

БДВ № 155.

Галоўлітбел № 20748.

1-ая Дзярж. друкарня. Заказ № 621. У ліку 1.000 экз.

З цыклю „Бацькаўшчына“

I

Я сёння тут, а заўтра дзесьці буду,
А дзе—і сам ня ведаю яшчэ.
І гэта ўсё здаецца мне ўжо цудам,
І ў жылах кроў пановаму цячэ.

Другія мыслі голаў маю ўскружаць,
Другія вобразы замігаюць ў вачах.
Я еду нюхаць пах прыгожай кветкі-ружы,
Я еду слухаць шэпт і бору, і ручча.

Я еду, каб ісьці па бацькаўскіх сьцяжынках,
Ісьці хутчэй туды, дзе доўга так ня быў.
Я спраўлю там вясёлыя дажынкi,
Хоць сам ня быў ў разгарны час сяўбы.

Шкада, што я далёк ад блізкага для сэрца,
Шкада, што і цяпер ня ў пору пападу.
І для мяне цяпер ужо не разаўецца
Прыгожы, стройны клён, пад цень ня прыме дуб.

Ў куце сваім ня ў пору апынуся
І сьайбітом хоць быў—ня ўбачу ўжо сяўбы.
Ў жыцьці сваім я шмат з чым разьмінуўся
І многа дзе, дзе трэба быць,—ня быў.

Ну, што зрабіць, ну, хто цяпер парадзіць,—
Чакаць пары ці ўжо прайшла пара?
Ўсё-ж рад таму, што краю я ня здрадзіў,
Ўсё-ж рад таму, што мне ня здрадзіў край.

II

Вось яны родныя гоні—
 Радасьць былая мая.
 Ўспомніў яе я сёньня,
 Сёньня яе я сваяк.

Годы мяне кружылі,
 Кідалі гэтак і так,—
 Кроў не астыла-ж у жылах,
 Ўшчэнт не змарыла слата.

Зноў я вярнуся к прасторам,
 К родным забытым шляхам.
 Мне маяком былі зоры,
 Прыстанай—хаты страху.

Шчыра яна прыгарнула
 Блуднага сына—мяне.
 Ўсё, што было і мінула,
 Стала мне ноўю зьвінець.

Сёньня я ўсім ў захапленьні,
 Ўсё мне ўспамінкі нясе.
 Быў я і буду сумленным
 К гоням і роднай страсе.

Хіба забыць можна тое,
 Тое усё, чым я жыў.
 Вечна яно, маладое,
 Будзе мне голаў кружыць.

Будзе валошка ўплятацца
 Нават і ў бель валасоў,
 Будзе заўсёды здавацца
 Песьняю шэпт каласоў.

Будзе ў спатканьне і ростань—
 Колькі іх стрэну ў жыцьці—
 Сьніцца мне родная постаць,
 Руць—красавацца, цьвісьці.

Вершы П. Глебкі

* * *

Гай мой сiнi, шумi!.. Шумi...
Гэты шум мне у сэрца улiп,
дык няхай хоць кароткi мiг
зацьвіце белай радасьцю лiп.

Зацьвіце, як жыцьцё, кармазынам,
я й жыцьцё палюбiў, быццам шум,
а усё-ж i дагэтуль асiнам
прызнаюся, што сочыцца сум.

Знаю—жыць не адно,—iснаваць:
жыць—патрэбны i песьнi, i думы,
а як толькi пачну iх сенаваць,
дык i радасьць зьмяняецца сумам.

Гай мой сiнi, шумi!.. Шумi...
Толькi й люб шурпаваты твой шум,
дык няхай белай радасьцi мiг
завiецца ў вянок маiх дум.

20-VII-26 г. Уса.

* * *

Ня кувай, вязюля,
ня кувай два разы:
бо параніш думы,—сэрца апаразіш.

Без тваіх здагадак,
без тваіх казаньняў
агартае душу смутак адцвiтаньня.

Бо здаецца сэрцу,
бо здаецца часта,
што і я сягоньня дажываю шчасьце.

Толькі думы шэпчуць,
толькі думы кажуць,
Што жыцьцё у песьнях далавах ня зьяжа.

І ліюцца песьні,
і ліюцца словы,
хоць і ные сэрца—ня хмурнеюць бровы.

Ня кувай, вязюля,
ня кувай два разы:
бо і думы раніш,—сэрца апаразіш.

16-VII-26 г.

Бывае й так

(Апавяданьне)

1

Вакол ціш мёртвая веснавога поля.

Зьмерклася толькі што і ўсё ўжо завалакла сабой чорная ноч. Цемра ззаду, з бакоў, толькі дзе-ні-дзе агеньчык блісьне ў вакне хутара альбо ў вёсцы. Цемра і сьпераду, толькі далей крыху цэлай кучай густа рассыпаны і міргаюць аганькі.

Гэта горад там.

Паважна бяжыць, разьляніўшыся, конь, гулка стукае падковамі ў выбітую і засохшую зямлю. Шуршыць пад каламажкай у каляінах пясок, гутарыць з шынамі разінавымі, а каламажка на рысорах паціху дрыжыць і ад таго паважна хістае Адзінку ў сядзеньні.

Адзінка на сьпіну адваліўся, вачмі сочыць па полі за аганькамі, вушамі ловіць словы ізвозчыка, які бокам уперадзе сядзіць, гаворыць і ўвесь час, па прывычцы, махае над канём пугаю.

—...Афіцэр ён быў, здаровы, а жонка захудалая, сухенькая, і як радзіла, дык і лягла. Сама хворая і малому грудзей няма. У дварэ быў салдат Пучко. Жонка яго на той час таксама радзіла, была яна здаровая, ядраная баба. Як захварэла жонка, дык пан і ўзяў яе, для грудзей нібы малому, да сябе. Прыеліся, відаць, яму сухія паненкі ў горадзе, парашыў з мужычкай пагуляць. Перш ля дзіцяці яе пакідаў, потым пачаў вазіць у поле, у лес. Бацька мой вазіў.

— А жонка што, ня ведала?

— Дзе там ведаць, сьвету божага ня бачыла ад хворасьці, да хутка й сканала, дык ён і пачаў тады... А бабы што— мяккая ў іх душа, пагрэеш яе сэрца—і гні, як воск, куды хочаш.

Пакахала яна пана, мо' на што спадзявалася, хто яе ведае ўжо, толькі ня можа без яго, а ён здэкеуецца. Павязе ў поле, распране зусім да гола і трымае перад сабой, альбо пасадзіць побач і любуецца ёю, не зважае на сьлёзы і ўпрошваньне. Пачаў і ў пакоях яе трымаць ноччу, да сьвёкра ня пушчае.

Гэтак з год было... А адзін раз на тройцу сабраліся людзі на вуліцы і бачаць,—панскі конь прышоў, а пан у каламажцы ляжыць, твар і рукі ў крыві і нічога не гаворыць, толькі лыпае вачмі... Хто, як? Дзе там дапытаеш! Усіх цягалі па дпросах, да яго падводзілі—мо' пазнае, але дзе там!..

Ізвозчык змоўк наўмысьля, каб больш зацікавіць.

— Ну, а пасья што?

— Пасья!.. А пасья казалі людзі, як памёр пан і сыціхла ўсё, што Пучко ўцекачом зрабіўся, як даведаўся аб жонцы, і што гэта ён у лесе пана злавіў дыў выразаў яму язык, а каб той не напісаў на паперы чаго, дык ён пальцы яго на шыну паклаў, ды абухом патоўк... Помсту ўтварыў. Варта было... Не рабіўшы сядзеў пан, дык дурная кроў блытала...

— Страшная помста.

— Варты...

Ужо ехалі вуліцай гораду.

Сьвятло. Грукат. Пыл.

У Адзінкі прад вачмі паўстала яго крэсла ва ўстанове, думка закарагодзіла вакол спраў розных. Вярнуўся заўсёдашні, нядобры настрой, і, як заўсёды, пачала балець галава.

Хутка конь спыніўся на хвіліну ля кватэры, потым знік у цёмным канцы вуліцы.

У пакоі, куды зайшоў Адзінка, было цесна, шэра, грудай у беспарадку навалены на стол, вакно і ложка газэты, кнігі. З вуліцы сюды даносіўся грукат.

Кінуўся ў ложка, зачыніў вочы, але пакой, нібы грамадай халоднай цэгля, наваліўся на яго і адганяў сон.

„Пайду ў сад, на людзей хоць зірну, ці-ж век тут сядзець“.

Па дарозе ў сад вуліца ціхая, толькі чуцён шорах ад хады людзей. З-за плоту на вуліцу вокнамі ўсьміхаецца драўляны домік, а з сьвятлом праз расчыненыя вокны нясуцца на вуліцу гукі піаніно і чыйсь задорны голас, пяючы, сьмяецца.

Сьцішыў хаду, вочы на вокны накіраваў, а адтуль так ласкава завуць і сьвятло, і гукі музыкі. Здаецца, што там прас-тор, мякка, добра, усё нібы толькі і чакае, каб прыгарнуць да сябе змучанага чалавека, сагрэць яго, даць адпачынак.

„Вось тут-бы жыць!..“

У садзе адзін сеў на лавачку.

У баку весела іграла музыка штосьці сумнае, робячы надта цікавыя пераходы. Адзінка хацеў пераняць пераход, падсьвітваў, але не ўдавалася, бо ўвага яго адхілялася і на другое. Скрозь на лаўках сядзелі кучкамі, альбо парамі, мужчыны і жанчыны. Таксама рухаліся ўвесь час па алеі.

Аднаму сядзець было сумна, шкадаваў, што няма нікога з знаёмых дзяўчат, хацелася, каб хто-небудзь сеў на лавачку побач, парываўся запрасіць сесьці праходзячых дзяўчат-ком-самолак, але пасароміўся.

„Вось дурань я, сяджу ўвесь час дома, а чаму-б ня прыйсьці сюды калі і адпачыць. Гэта-ж я адстаў ад жыцьця“.

На міг сьцешыў сябе тым, што ў далейшым будзе прыходзіць сюды адпачываць, але зараз-жа ўспомніў пакой свой, працу.

„А што з таго, што бяз толку буду хадзіць сюды так, як сёння? Дый таварышы падумаюць чорт ведае што. Гэта ня выхад. Трэба нешта другое рабіць, трэба неяк інакш наладзіць жыцьцё сваё ўсё“.

Успомніў домік на вуліцы.

„Няма паўнаты ў маім існаваньні, паўната патрэбна. Справы па горла, не адрабіцца, а як адарвешся на хвілінку ад яе, дык і ня ведаеш, да чаго прыстаць, як звар'яцеўшы ходзіш. А трэба спакой, трэба хоць крыху ўвагі і свайму асабістаму жыцьцю, а то зусім атупееш ад гэтага грукату, бязладзьдзя. Нам, комуністам, трэба ўмець жыць“.

І ўжо ўяўляўся нейкі другі лад жыцьця, нешта другое.

„Я комуністы, але я чалавек. Дзе напісана, што я павінен быць аскетам і ня мець хоць крыху здавальнення для сябе, як асобы? Мы не павінны і ня можам, ня можам,—гэта слова неяк радала Адзінку,—ня можам адмовіцца ад усяго, чым жыве „чалавек“, ня можам гэтага „чалавека“ задушыць у сабе, а павінны кіраваць ім толькі, выхоўваць яго пасвойму. Для працы карысьней будзе, калі будзе наладжана асабістае жыцьцё“.

Гэты довад здаўся яму надта важкім, супроць якога ніхто не пасьмее спірачацца.

„Жывуць-жа другія вунь як, хоць-бы ўзяць з установы маёй беспартыйных, а чаму нам нельга?“

І ўжо перад вачмі ціхая вуліца на акраіне гораду, дзе няма грукату, таўкатні, а на вуліцы вокнамі ў сад домік і яго пакойчык, такі прасторны, прыхільны. Нейкі голас шэпча яму ў вуха:

Прыедзеш з працы дамоў, галаву праз вакно ў сад у сьвежае паветра, а побач з табой прыгожая, простая такая, маладая дзяўчына, абдымае так моцна, цалуе гарача, парывіста...

Сядзеш, а побач цяплыня цела дзявочага, губы сакавітыя, у яе на ўлонні адпачываеш, а яна пяе ці йграе на гітары... Гэта-ж так мала, гэта толькі самае канечна патрэбнае, што ты павінен мець у жыцці сваім, бо ты чалавек, ты павінен жыць... Праўда, некаторыя з тваіх таварышоў абзавуць гэта мяшчанствам, неэтычным, але што-ж тут неэтычнага, калі ты пакахаеш дзяўчыну, ты-ж ня будзеш абманваць яе, толькі каб ласку яе мець“.

Прыпомнілася чамусь апавяданьне ізвозчыка.

„Чаму ня жыць, чаму нам нельга? Вядома, не распуствам займацца, глядзець, каб асабістае жыццё не заслانیла сабой усё другое: працу, грамадзкасьць, але я-ж не малы, змагу сябе трымаць у руках“.

Успомніў словы, вычытаныя калісь у кнізе:

„... Мы ня душым у чалавеку асобу з яе імкненнямі“, — і чамусь парашуў, што гэтыя словы апраўдваюць усе яго думкі.

„Час пачаць ужо жыць, а ня круціцца, як белка ў коле. Заўтра-ж схаджу на акраіну, пашукаю кватэры і хутчэй уцяку з каморкі гэтай. Даволі ўжо, хопіць“.

Здаволены сабой узяняўся з лавачкі Адзінка і накіраваўся паціху дадому. Праходзячы сярод гуляючых, з нейкай вясёласьцю пазіраў ім у твары, нібы хацеў сказаць:

„Пачакайце, хутка і я пачну жыць пасапраўднаму“.

Як і раней, урываўся ў пакой грукат вуліцы, але Адзінка ўжо нібы ня чуў яго, бо перад вачмі мітусіўся другі пакой, ціхі, прасторны.

2

За дзвьярыма на калідоры чутны мяккія поступы босых ног і шорганьне шчоткі па падлозе.

Там падмятае Аўдоля.

Гэтак і кожны дзень, звычайна здаецца ўсё, але сённяя і ў постапах ног босых, і ў шорганьні шчоткі чуецца нешта нязвычайнае, імі параджаецца ў думках вобраз дзявочы: сярэдняга росту, ядраная, з-пад брывей русых васількамі блішчаць яскрава вочы саромлівыя.

Вочы жмурацца над лічбамі, густа перамешанымі з словамі.

„Трэба-б праверыць, падлічыць“.

Але на сьцяне хрыпла гукнуў чатыры разы гадзіньнік, і рукі ня хочуць брацца за аловак, выцягліся ад плеч у бакі па сьпінцы крэсла.

За дзвьярыма мяккія босыя ногі.

Праз вокны лезе ў габінэт з вуліцы грукат, то ціхім раўчачком, то навалай цэлай грымучай. А скрозь гэта раз за разам глухі далёкі гром. На поўдні з неба цёмна-сіняя хмара маланкай міргае.

Хмара яшчэ далёка.

„Ці йсьці дадому ці не?“

Мякка, гучней ужо, тупаюць босыя ногі.

„Зараз Аўдоля прыдзе, спытае ці можна месці... Яшчэ не пайду, пачакаю, пакуль прыойдзе хмара, дождж, потым на вуліцы сьвяжэй будзе, бяз пылу“.

Ужо блізка хмара, і босыя ногі ля самых дзвьярэй тупаюць, шчотка трэцца ля іх. Потым дзвьяры расчыніліся.

— А я думала—пашлі ўжо, дык мяту.

— Зайдзі сюды, сядай, пагаворым. Падмяцеш яшчэ.

— Нічога, Сямён Пахомавіч, баюся перасядзецца. Ці сённяя сход які мо‘?

— Не. У аўторак сход ячэйкі ў нас будзе, прыходзь.

— Прыду, дзякую за запысыны, але нічога-ж я не разумею на сходах, сяджу, як доўбня, слухаю толькі. Мне-б грамаце павучыцца, каб чытаць добра ды пісаць, а то я прамом на паперы, як кура лапамі па гразі.

— Зімою пойдзеш у вячэрнюю школу, накіруем. Я дапамагу чым-кольвек.

— Часу ў вас ня будзе, дый што вам са мной?

— Чаму так? О-го! Ты-ж надта прыгожая дзяўчына. Ці ня верыш, што захапіўся табой я? Я праўду кажу.

— Н-ну-у!..

Вузкай паскай чорнай упоперак па небе ўжо сунецца хмара, цягне за сабой распушчаныя палавога колеру косы.

— Бач, як бліскае! Їльля прарок езьдзіць.

— А я чула, што ляктрычаства гэта. Як яно там?

— Электрычнасьць. Паднясі канцы проваду адзін да аднаго, дык паміж іх іскра. Маланка таксама іскра, толькі большая, і не паміж канцамі правадоў, а паміж хмарай і зямлёй. Гэта электрычнасьць злучаецца. Як навучышся чытаць—ой, багата цікавага праведаеш!

Над горадам нібы туман белы нясецца з гулам глухім.

Гэта дождж, ужо блізка.

Аўдоля ля вакна стаіць, побач ён, крыху ззаду.

Шчокі ў яе румяныя, упругія, як і ўся. У сукенцы рукавы закасаны да плеч. Рукі здаровыя, загарэлыя, адна на падаконьніку, другой у касяк вакна ўперлася. На плячах дзьве касы тоўстыя. Сьпераду сукенка паднята тоўстымі, цьвёрдымі грудзьмі. Праз выраз у сукенцы бачыць ён выразна канаўку паміж грудзей і самыя белыя грудзі, не захаваныя ліфчыкам.

Бокам сваім да яе прытуліўся, цяплыню яе цела добра праз вопратку лёгкую адчувае і ўсё бліжэй туліцца грудзьмі да яе пляча. Вочы ўвесь час позіркамі праз каўнер на грудзі ўхіляюцца, а рука касу гладзіць.

— Люблю косы. Усё хараство дзявочае ў іх, а стрыжаных дзяўчат не цяплю, праціўна неяк, нібы хлопцы.

— Стрыжанай лепш, ля кос хадзіць менш трэба.

— А багата тут часу трэба, падумаеш!

— Яшчэ колькі... Ой, як пярун б'е, страшна.

— Ня бойся, у нас ня ўдарыць.

Рука з касы ў касяк вакна над яе рукой лягла, рукой адчувае яе плечы, руку.

— Які дождж, які дождж, усё жыта пакладзе.

— Пакладзе...

А перад вачмі мітусіцца яе прыгожы твар з саромлівымі вачмі васільковымі, а цела ўсё здароўем дыхае. Зьяўляецца

жаданьне абхапіць рукамі яе плечы, прыціснуць да сябе. Рука з касяка далоньню на яе руку ля локця апусьцілася.

— Бач, як бліснула, а зараз стукне пярун, не баішся?

— Страшна, асабліва ў полі.

І ўздрыганула ўсім цэлам, скурчылася. А ён мэханічна рукой абняў за плячо, правай рукой яе правую руку ўзяў, за плечы прыціснуў да сябе яе цэла. Рукам хацелася ўвесь час перабіраць у пальцах мякаць упругую яе рук і як мага шчыльней прытуліць да свайго яе цэла. Па цэлу забегалі мурашкі, дроз ва ўсім цэле і сорамна, што яна адчувае гэтую дроз і дагадваецца аб ёй. Дрыжыць і рука правая, а язык нешта сваё гаворыць, думка ня ўгоніцца за ім.

— Гуляў калісь я дома. Я, Аўдоля, у вёсцы жыў, пакуль у салдаты ўзялі, а потым пачаў па сьвету бадзяцца і вась разоў тут. Ты таксама. Лёс у нас роўны...

— Нядобра так, пусьцеце, а то яшчэ ўбачыць хто. Ці вы і дома так дзяўчат ціскалі, аж баліць.

— Дома мацней прыціскаў, вась так.

І рукі ўжо абедзьве сьціскаюць яе за плечы і яшчэ шчыльней да сябе туляць. Галава ўжо ні аб чым ня думае, вочы нібы туман заслаў.

— Ты такая прыгожая дзяўчына, дазволь пацалаваць цябе.

І губы прыціснуліся да шчакі.

Яна ў вочы пужліва глянула, ірванулася з рук, рукамі ў грудзі яму ўперлася.

— Ня можна так, пусьцеце!

Гэта звярнула памяць.

„Яшчэ падумае чорт ведае што, добра, ды і тут яшчэ“.

Аслабіў рукі, глянуў у вочы ёй.

— Баюся я з вамі. Вы цалавацца, а потым...

— Ці-ж я воўк, ня ўкушу. Вельмі падабаешся ты мне, так-бы і зьеў, здаецца.

— Ой, скажу вашай дзяўчыне.

— Кажы, дзе-ж яна ў мяне. Хацеў-бы мець, дык усе пудраныя, стрыжаныя, наравістыя. Мне простыя, свае, падабаюцца, а ты-ж баішся мяне.

— Што я?

Словы гэтыя жаласьліва неяк выказала.

— Я ня варта, нічога ня ведаю, цёмная, а простых дзяўчат сярод комуністак ёсьць... Вельмі добрая, люблю я іх лепш за сясьцёр.

— І я люблю іх, як сясьцёр, але яны да хлопцаў больш падобны. Не падабаецца гэта мне. А ты і простая, і свая, і як маліна.

— Дык затое няпісьменная.

— А я, думаеш, вялікім грамадзем быў? Не! А цяпер трохі ведаю. І ты навучышся—будзеш ведаць. Я дапамагу. Давай, Аўдоля, пакахаемся, а?

— Давай, толькі ня сьмешкамі, а ўсур'ёз. Ха-ха-ха! Баюся, што маё каханьне дарэмнае...

— Ты ня сьмейся, я ўсур'ёз кажу.

— І я ўсур'ёз... Кіньце, дамоў ідзеце, ужо сьціх дождж, а я падмятаць буду, а потым пакахаемся.

— Бывай здаровенька. А я ня сьмехам такі кажу, Аўдоля, сур'ёзна ў цябе закахайся.

— Я веру. Бывайце! Ня сумуйце толькі!

— Ты ўсё сьмехам, а мне гора...

— Н-ну! А мне мо' большае яшчэ...

3

На сьцяне над ложкам у Хвядоркі, комсамолкі, вісіць гітара. Ахварбаванае, але крыху ўжо аблезшае, зьбітае з хваёвых дошчачак цэла гітары і на ёй струны. Усё надта проста. Але чаму так, чаму ў гэтай гітары, калі возьме ў рукі яе Хвядорка і кранецца чуць-чуць пальцамі яе струн, чаму ў ёй абуджаецца нібы чалавек, які пачынае рагатаць, весела так, нібы ад лішку шчасся, і ў рогаче гэтым замітусіцца ўсё-ўсё на сьвеце і нават думкі, а потым рогат гэты адразу зьменіцца стогнамі, крыкамі, плачам. Няўжо гэта так проста, няўжо толькі ад таго, як дакрануцца пальцы Хвядоркі да струн? Бо брала-ж гітару ў рукі Аўдоля, чапала струны і нічога, толькі гукі бяз усякага сэнсу. Значыць, Хвядорка прымушае гітару і рагатаць і плакаць, і ня гітара гэта рагоча, а Хвядорка.

Любіць яна рагатаць, прыгожа і неяк дзіўна рагоча, аж захлябнецца ад рогату, здаецца, рогатам сама распылецца. Часта рагоча яна гэтак з Аўдолі. Скажа што Аўдоля, а яна выслухае, памаўчыць, потым пырсьне, прарвецца і пасыпецца

зычным рогатам, а Аўдоля пазірае на яе і ня ведае ці злаваць, ці самой рагатаць.

Любіць Аўдоля Хвядорку, усім з ёй падзяляецца, а апошнія дні нешта мучыць сябе, бо хоча, парываецца, як убачыць Хвядорку, расказаць ёй нешта, але баіцца рогату Хвядоркі і стрымлівае сябе, мучыць, бо нарадзілася нешта такое ўнутры, што прастору хоча, хоча выліцца словамі, ды такімі, каб іх пачуў хто.

Хораша на дварэ. Мо' таму хораша, што хочацца Аўдолі, каб было хораша? Бо шмат-жа такіх вечароў было, падобных на гэты, але не адчувалася гэтае хараство.

„Хораша як, як хораша з ім было, і казаў ён: у тваіх вачох сіль бяздонная, неабхватны прастор у іх, і зіркі блішчаць у гэтай сіні, нібы ноччу зоркі ў небе чыстым“.

Хораша на дварэ.

Зямля, хаты, дрэвы—усё чорнае, чуць-чуць адрозніваецца адно ад другога. А ў гары, ой які глыбокі, сіні прастор—без канца, бяз краю, усаджаны сьвечкамі-зоркамі, і яны адтуль, з далячыні такой, міргаюць агеньчыкамі, да сябе запрашаюць увагу чалавека; і калі ўгледзіцца Аўдоля на зорку якую, дык тая яшчэ часцей заміргае, загарыцца яскравей, так што аж вочы заплюшчваюцца пачнуць.

Зоркі ў адзінку і кучкамі. Ім весела, яны карагоды пасвойму водзяць у небе.

Міргаюць зоркі. Дзесь цвыркуны ў мураве крычаць ціхенька-ціхенька, але выразна, ды раз-по-разу бзымкне жук, стукнуўшыся на ляту ў плот ці сыяну. А Аўдолі чамусьці ўявілася гітара Хвядоркі з вясёлай песьняй, думка працуе над тым, каб дасканальна ўлавіць мотыў песьні, і ўжо чуецца ёй ня цвырканы і ня бзымканы жукоў, а зыкі якойсьці музыкі далёкай, што з бяздоннасьці сіняй адрыўкамі даносіцца на зямлю.

Хораша на дварэ. Весела. Вясёласць ціхая, затоеная, праз край хоча выліцца і ад таго параджаецца сум, страх. Вочы ад неба адрываюцца, заплюшчваюцца, і Аўдоля іх моцнамоцна сплюшчвае, хоча ўявіць сабе нешта.

З заходу па небе паўзе чорная прорва і глытае адну за другой зоркі. Вось яскравая самая апошні раз мірганула, крык-

нула аб дапамозе і знікла, а прорва ўсё далей сунецца. Шкода зорак. Страшна ім, мусіць, як-бы дапамагчы?

На лаўцы пад дрэвам сядзіць Аўдоля, а думкамі носіцца за знікаючымі зоркамі і разам ён. Вось нават на плячы адчувае яго руку і гарачае дыханьне яго на шчацэ адчуваецца, толькі слоў, слоў няма.

„Ён такія словы казаў, ад сэрца і я ўсё-ўсё выказала яму, нават тое, чаго нікому раней ня выказвала... І ён так моцна туліў мяне да сябе, абдымаў...“

— Ой, хто гэта! Цьфу, цьфу, цьфу, перапужала-ж зусім. Ведаеш, Хвядорка...

Але не даказала, стрымалася, хоць у сэрцы клубком наматыліся думкі балюча і просяцца, каб разматаць.

— Што гэта ты на неба ўгледзелася? А праўда, прыгожа там? Шмат цікавага? А каб яшчэ пра неба пачытала ты!

— На лета пачытаю.

— О-го!

— Вось і ого. Увосень пайду ў школу, у нас камуністы загадчык, добры такі. Ён усё ў мяне распытваў і...— стрымала зноў сябе, потым дакончыла,—казаў пашле.

— А ён малады гэты камуністы?

— Малады, чаго гэта табе?

— Ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха!.. Ой, мамкі мае!..

— Чаго рагочаш, лопнеш вась ад рогату.

— Чаго рагочаш? А як не рагатаць? Дык вась чаго ты ў неба ўгледзелася і пра зямлю забылася! А я думала, чаго гэта яна аслупянела, пазіраючы на зоркі. Цяпер усё разумею. Ха-ха-ха-ха-ха!..

— Чаго гэта ты? Што надумала?

— Нічога. Ты сярод зорак ня ўбачыла часам вочак яго? Ха-ха-ха-ха-ха-ха!

— Чыіх гэта?

— Камуністага таго вашага.

— Цьфу, цьфу, што гэта ты?

— Ды нічога я. Ты, Аўдоля, лепш папраўдзе скажы, закруцілі каханьне вы з ім, харошы ён?

— Харошы, але мне што да яго. Што ты выдумваеш, кінь, ці ня сорамна? Са мной ён будзе...

— А што ты! Прыгожая дзеўка, здаровая. Каб была я хлопцам, дык адразу пакахала-б. Ты не саромейся, а скажы, пакахала, а?

— Ай, ідзі ты! Як смала тая прыстала: пакахала ды пакахала. Сама мо' ты пакахала каго!..

4

Адзінка паціху перакладаў паперы ад нечага рабіць, чакаў, калі ўвойдзе Аўдоля.

„Трэба што-небудзь падарыць ёй“.

Калі яна ўвайшла ў габінэт, запытаў:

— Ты ў крэдыт будзеш браць што-небудзь?

— Дзе там з маёй пэнсіяй!

— Нічога, на доўгі тэрмін. Я напішу табе паперку, добра?

— Пішэце, але баюся я з сваёй пэнсіяй.

— Ты мо' ключы дасі мне, я вечарам папрацаваць зайду.

— Нашто, дык я-ж сама зайду, а то заўтра зраньня чакаць, і не падмецена будзе, ды і прыдзе хто раней. Лепш я сама прыду.

— Ну, добра, гэтак а 8-ай гадзіне падыйдзі, а потым гуляць сходзім.

У габінэце ўжо было цемнавата. Вокны заслонаю змярканьня завесіла чыясь рука, і заслона гэта дрыжыць, а ад гэтага ў пакоі нібы пасьвятлее троху на міг, а загэтым ізноў яшчэ больш цямнее. Адзінка ня ўключаў сьвятла, сядзеў над портфэлем. Насупроць сядзела Аўдоля.

— А я баялася спазьніцца, не ведаю-ж часу...

Выняў блёкнот і на лістку з штампам напісаў:

„т. Круцько! Адпусьцеце прад'яўніку гэтага, служыць у нашай установе, чаго-небудзь у крэдыт рублёў на сорок—пяцьдзсят (чаравікі, мануфактуры, што ёй трэба); запішыце імя на маё імя. Аформім.“

З компрыватаньнем Адзінка“.

— Вось гэту паперку вазьмі, гэта адносна крэдыту магазын заўтра наш пойдзеш і возьмеш што трэба, рублёў на пяцьдзсят. Я баюся, каб заўтра не забыцца, напісай дык зараз гэта зрабіў.

— Што вы, дзе-ж я столькі грошай вазьму?

— Нічога, за некалькі месяцаў разьлічымся.

Замкнуў портфэль у шуфлядзе стала.

— Чаму ты, Аўдоля, мяне на „вы“ завеш, а ня проста на „ты“, нядобра мне ад цябе гэта чуць.

— Па прывычцы я, а калі хочаце, дык буду на „ты“ зваць.

— Прышоў прадаваць, ды не магу, ты перашкаджаеш.

— Дык я пайду, працуй.

Узьнялася з крэсла.

— А не, я ня пушчу.

Схапіў яе за руку, пасадзіў побач.

— Як ні круціў я, Аўдоля, а прымушан сказаць, што не магу без цябе быць. Сёньня наўмысьля прышоў, каб пабачыць цябе.

— Ты зноў пра гэта, кінь, куды мне...

— Што куды? Я разумею цябе, Аўдоля. Ты выслухай. Ты думаеш: ён камісар нейкі, шышка вялікая, а я, бач, работніца простая, малапісьменная і нічога ў нас быць ня можа. Так? Я ўгадаў. Але гэта-ж ня наш погляд зусім.

Абняў і хіліў яе галаву да сябе.

— Мы ня так глядзім на гэта. Я сёньня больш крыху разьвіты, а заўтра ты мяне дагоніш і абгоніш. Ты не вінавата ў тым, што адстала, час такі быў. А я пакахаў цябе; так я мог пакахаць другую, калі-б не спаткаўся з табой. Ты да другога прывыкла, таму й ня верыш мне, таму й думаеш, што быць каханьня ў мяне да цябе ня можа. А чаму ня можа? Хіба кахаюць за разьвітасьць ці за багацьце, як раней? Цяпер ня тое. Рэволюцыя ўва ўсім выявіла сябе, усё іначай наладзіла...

Яго словы расплаўлялі недаверчывасьць, што клубочкам сабралася ў сэрцы Аўдолі. Клубочак гэты меншыўся і хутка зусім зьнік. Яна кахала яго даўно, але не казала яму аб сваім каханьні, бо ніяк не магла паверыць таму, што ён можа пакахаць яе, што ён можа казаць праўду аб каханьні ёй.

„Ён-жа такі чалавек, а я што?“

А яго словы, нібы нітка, абматвалі яе сэрца, палонілі.

— Гэта раней буржуйскія сынкі пры сабе палюбоўніц мелі. Яны не гаварылі з імі аб каханьні, а толькі за грошы

куплялі, каго хацелі, бо з жыру бясіліся, а я шукаю ў жанчыне сябра першага, найлепшага на ўсё жыццё, і без каханья я не змагу з жанчынай зыйсьціся. Цябе я даўно пакахаў, ня першы раз кажу аб гэтым. Я парашуў, што мы павінны жыць з табой...

— Што ты, што ты, не кажы гэтага! Што-ж з мяне?

— Я не магу без цябе, я хочу быць з табой, адчуваць цябе блізка-блізка, вось так... Сойдземся, я дапамагу табе падвучыцца, і будзем жыць.

— Дык тады й будзем разам, а цяпер...

— А цяпер чаму не? Чаму?..

Моцна сьціскаў яе плечы і ўсё цела, пальцамі абмацваў упругую мяккасьць яго. А было жаданьне сьціскаць яе ўсё больш, усё мацней, жаданьне ўвабраць яе цела ў сваё.

Думкі ў галаве расплыліся, іх ня зловіш, не накіруеш. Стукае ў віскох, чутна, як стукае часьцей сэрца, а рукі ўсё больш напруджваюцца і ціснуць яе да сваіх грудзей, і, забыўшыся аб усім, Адзінка, не разумеючы сэнсу слоў сваіх, гаворыць:

— Чаму цяпер нельга? Мы-б жылі ўжо разам заўсёды, увесь час, у каханьні, ведаеш?

— Не, ня трэба цяпер, я баюся, нешта ня веру!

— Ня верыш?.. Няўжо ня сорамна табе гэтакае думаць пра мяне. Няўжо думаеш, што я змог-бы абмануць? Ай, Аўдоля, Аўдоля!

— Я веру, але страшна гэта, маладая я зусім яшчэ.

— Чаго страшнага? Чаго? Вось калі-небудзь памянеш гэта, будзеш ведаць, які Адзінка. Тады ня скажаш такое...

Адно жаданьне аўладала Адзінкай, і ўсе думкі былі зараз падуладны гэтаму жаданьню, яно заслانیла сабою ўсё другое.

— Паедзем да мяне дамоў, адтуль у кіно пойдзем. Мне трэба зайсьці дамоў.

— Нашто, ня трэба.

У Аўдолі быў перад вачмі ён, прыгожы, разумны. Так завярае яе ў сваім каханьні. А яна моцна-моцна яго пакахала, і таму адганяе думку трывожную й словы нязгоды вымаўляе нібы супроць сваёй волі.

— Ня трэба...

— Ну, чаго гэта ты, Аўдоля, сорамна так. Ці ўсё ня верыш, баішся? Мне трэба дамоў. Паедзем, гэта недалёка, усяго-ж на пяць хвілін, я зраблю што-кольвек і ў кіно пойдзем... Паедзем?.. Ты-ж не баішся мяне, мае словы... Я-ж камуністы...

— Ну, паедзем, толькі не надоўга.

— Не!

5.

Зьмерклася.

За вакном паміж сабою гавораць дрэвы шапаценьнем лісьцяў. У гутарцы іх так багата ласкі, добрасьці, гэта радасьць іх апошня, бо апошнія дні лета праходзяць.

Сумна аднаму ў пакоі Адзінку сядзець. Распрануўся, лёг на ложак.

„Чаму ня йдзе, што з ёй такое?“

Задрамаў.

Паціху рыпнулі дзьверы, галаву пачала гладзіць чыясь рука.

— Гэта ты, а я так доўга чакаў, сумна аднаму.

— Ці ты спаць сабраўся ўжо?

— Не, я так. Сядай. Скінь і ты вопратку, я хачу бачыць цябе голай зусім, чуеш!

— Нашто гэта, нядобра так, ня трэба. Ці-ж можна табе рабіць гэта?

— А чаму няможна. Мне падабаецца натуральнае характэро ў чалавеку. Калі ў цябе прыгожа складзена цела, ты не павінна сароміцца паказаць яго. Дый наогул, што гэта ў цябе за манеры: табе нельга гэта, табе нядобра тое. Ці ты думаеш, што калі я ўступіў у партыю, дык адрокся ад усяго людзкага? Я не маіх, а чалавек, як і ты, як і другія, з усімі запатрабаваньнямі, якія мае чалавек, дык чаму-ж гэта нельга мне рабіць тое, што другім можна. Гэтым я партыі не пашкоджу. Скажы, Аўдоля, ці я ня маю права кахаць, ня маю права жыць з тэй, якую кахаю, так, як хочу, каб мець больш шчасьця, каб да дна выпіць жыцьцёвай чаркі? Я працую ўвесь час, а такія хвіліны, як зараз, у мяне вельмі рэдкія... Вось так сядзь, так... Якая ты прыгожая, усё, здаецца, аддаў-бы за цябе...

Пасадзіў на ўлоньне да сябе і, колькі хапала сілы, сьціскаў у вабдымках, а яна шаптала:

— Ой, чую я нешта нядобрае. Ня ведаю, ня ведаю я, што станецца са мной, калі кінеш ты... Я ўсё, усё табе аддала, не змагу без цябе. Ой, чуе маё сэрцайка, што будзе бяда, кінеш ты мяне. Баюся я... Скажы, ня кінеш?

— Ня кіну, я-ж кахаю цябе. Будзем разам, пакуль будзе каханьне, а як апрыкраем адно другому—разойдемся самі...

— Ой, не кажы гэтага, не кажы, не апрыкраеш мне ты, а я чую, што кінеш ты, кінеш. Чую, што зноў у мяне дзіця тут шавеліцца, баюся гэтага.

— Чаго баішся? Яшчэ аборт зробіш, бо яшчэ рана нам дзяцей мець. Ня пужайся толькі вось, ня ный, ці я першы раз кажу табе, ці ўсё ня верыш?

— Веру табе, хочу верыць, але нешта баліць у сэрцы, нешта пужае, ня бачу я, што ўперадзе будзе...

Новы дзень пачаўся.

У пакоі сваім толькі Адзінка сам. Сеў над сталом, рукой галаву падпёр, пазірае ў сад.

На дварэ ветрык. Ён урываецца ў сад, і лісьці дрэў моцна шаптацца пачынаюць. У шопаце нібы дакараюць Адзінку.

„Не захавала цябе ноч, бачылі ўсё мы, усё бачылі, ня добра так“...

На стале нумар газеты.

Узяў газету, глянуў апошняю старонку, аддзел суду.

„Група „залатой моладзі“ прыцягнута да адказнасці за бясчынствы і здзекі над маладой дзяўчынай“...

Раней ня цікавіўся гэтым аддзелам, а сёння ўважліва дачытаў усё да апошняга радка. Чагось шукаў у радкох, по-тым прыпомнілася ўсё, што было ў яго з Аўдоляй. Параўнаў.

„Можа й нядобра, што пачаў я гэту гісторыю з ёй, дый зайшоў ужо надта далёка. Ня трэба-б было пачынаць, чорт яго ведае, да чаго можна гэтак дайсьці, параўнаешся з гэтай „залатой моладзьдзю“. Не жаніцца-ж мне з ёю“.

Раззлаваў на сябе, кінуў газету.

„Толькі-б ячэйка не даведлася як-небудзь. А зараз кінуць усё гэта трэба будзе. А нічога пагуляў. Яна здаровая такая, як агурчык, пакахала пасапраўднаму. Ну, што ў тым, што пажыў з ёй так. Ё я і яна хацелі жыць, ну й жылі. Дзіцяці ня будзе ў яе, я з яе ня здзекваўся. Проста жылі, пакуль было ка-

ханьне. А калі й даведаецца ячэйка, дык што ў гэтым. Якое хто мае права ўмешвацца ў кожную дробязь майго асабістага жыцця? Партыя не дзеля гэтага існуе. Я выконваю сваю, ускладзеную на мяне партыйай працу, за яе партыя з мяне можа спытаць, пакараць, калі дзе ня так, як трэба, а тут круг майго вузка-асабістага жыцця, да якога партыя спраў ня мае, круг, якога не павінна пераходзіць і вока партыі. Я—чалавек, дык хіба мне ня трэба жыць? Жыць, каб задаволіць свае самыя канечныя патрэбы. Наша асабістае жыццё й так занадта ўжо абмяжована, і ад таго часам лішныя зробіш, ад таго, што ў жыцці нам прыходзіцца проста красьці лепшае“.

Шукаў слоў, якімі можна-б было апраўдаць сябе зараз перад сабой, перад нейкім унутраным голасам, які дакараў. Шукаў слоў, довадаў, але довады здаваліся зусім ня важкімі. Апраўдваючы сябе, Адзінка чуў, як той унутраны голас шэпча: „Гэта апраўданьне не для цябе, не для цябе, бо ты-ж комуністы ўсё такі“.

І каб ня думаць доўга, каб адагнаць ад сябе трывогу, якая нарасталала, думаў:

„Я далёка зайшоў у вадносінах з ёй, але зараз кончу ўсё, больш ня буду. Скажу, што прайшло каханьне, альбо яшчэ што. Ну, паплача, мо' пакляне троху і ўсё, разойдземся... Але яна-ж не паверыць, бо нядаўна-ж казаў аб каханьні. Яна можа ўчыніць скандал, паскардзіцца каму. Лепш нічога пакуль ня буду казаць, а буду ўхіляцца ад спатканьня, нібы заняты надта, а потым мо' пераеду куды—і ўсё. Так лепш будзе“.

6

Пасьля сходу ячэйкі доўга пераліствала свае кнігі Хвядорка: чагось шукала. А знайсці ніяк ня можа. Успомніла, што некалькі кніг у пакоі Аўдолі. Зайшла.

— Паперку адну недзе ў кнігу паклала я і ніяк не знайду, можа ў гэтых... Пахудзела ты нешта, Аўдоля, ці ня хворае?

— Не, здаецца табе гэта, я як і была.

За вакном раз-по-разу пішчыць на заржавеўшай завесцы ваканіца, стукае аб сьцяну паціху, нібы хто просіцца з цёмнага двара ў пакой. Аб ваконныя шыбы шуршыць, рассыпаецца дробны густы асеньні дождж.

Аўдоля ля вакна сядзіць, погляд застыў на шыбе, па якой, нібы сьлёзы па твару, коцяцца адна за другой буйныя кроплі вады.

Хвядорка пазірае на яе задумённы пахудзелы твар, гартае кніжку. Потым вочы заўважылі ў кнізе паперку з штампам. Хуценька прабегла зіркамі па чорных радках літар на паперы, зірнула на Аўдолю, яшчэ раз прачытала. Потым згарнула кнігу, села побач з Аўдоляй.

— Ты праўду скажы, ня хворая? надта-ж змораны выгляд у цябе. І аб чым усё думаеш?

— Ня хворая, калі-ж я захварэла? Умарылася троху, дык і выгляд такі.

— А я паперку ў кнізе знайшла вось, твая, мусіць?

Аўдоля пачырванела, узяла паперку ў руку.

— Гэта загадчык наш пісаў, на крэдыт мне. Я думала, што згубіла яе, аж... Яна ня трэба ўжо, тады другую напісаў. Гэту парваць трэба.

— Ня рві, дай мне яе, цікава. Гэта ён, Адзінка, аб якім ты калісь гаварыла мне?

— Ён.

Голас у Аўдолі дрыжэў, словы абрываліся.

— Ты не хавайся ад мяне, Аўдоля, я ўсё й так бачу. Ты гэтай паперы ня чытала, а ён табе не крэдыт, а гасьцінец нібы даў за свае грошы? За вошта-ж? Ты скажы мне ўсё, як сястры, не хавайся.

У Аўдолі часта заміргалі вочы, адварнулася зноў тварам да вакна, пальцам па шыбе вадзіць пачала, потым задрыжэлі плечы.

— Ты ня плач, я й так усё ведаю. Ён абмануў цябе? Скажы!

— Не, не... не абмануў, ды не. Ой, сорамна-ж казаць і балюча надта.

Плечы яшчэ мацней закалаціліся.

— Не? Дык чаго-ж плачаш?

— Пакахала я яго вельмі, ад сэрца, бо-ж і ён казаў, што кахае мяне. Ня верыла, баялася, але кляўся ён, ды і комуністы-ж. Казаў: ня верыш цяпер, а пасля пазнаеш, які я, Адзінка, чаго варты мае словы. І ня стрымалася я, сказала яму аб сваім каханьні... Жыла з ім, аборт ужо зрабіла... А ця-

пер зноў дзіця, вось чую. Баюся я... Даўно бачыла яго, а ён зноў кажа аборт рабіць. Кахаю я яго ад усяго сэрца, усё яму, здаецца, аддала-б, на ўсё рашылася-б, і ён адразу так быў да мяне, а цяпер пахаладзеў нешта, другі зусім; нібы злуе чаго, спаткацца ня хоча, а я не магу загаварыць, спытаць... Сам-жа ён ведае, як кахаю... Ён заняты, працы багата, але хоць-бы ж спытаў—як я, хоць-бы ж загаварыў...

І зноў задрожэлі плечы.

— Сорамна плакаць, не абмануў, дык яшчэ не бяда.

— А што-ж мне рабіць, што?

— Абарту не рабі, можаш зусім праз гэта прапасьці. Дзіця—не заган, родзіш—гадаваць будзеш. А да яго пайдзі і скажы, што абарту рабіць ня будзеш, а калі жылі да гэтага, дык цяпер хай зусім да сябе барэ. Скажы гэтае, і будзеш ведаць, як ён цябе кахае, што думае. Калі кахае, дык возьме, а калі толькі цешыў сябе табою, іграў, дык тады ўправу і на яго знойдзеш яшчэ хутчэй, чым на другога каго. А мо' ён кінуў ужо цябе, мо' праганяе? Скажы, дык я пагавару з ім, схаджу.

— Ды не, нічога ня трэба рабіць, ня трэба, я-ж нічога ня ведаю... А так упрашваў, так ласкава гаварыў, ці-ж можна маніць так?.. Нічога ня трэба, я пагавару з ім, як ты раіш...

7

Вечар.

Зьмерклася.

Жалобна шапацяць у саду жоўтым лісьцем дрэвы. Шэпчацца з лісьцямі жоўтымі, ня сьціхаючы, цэлы дзень асеньні дождж. На лістох зьбіраюцца вялізныя кроплі вады і разьмерана, чаргой падаюць на размокшую, усланую лісьцем зямлю, плюхаюць. Журчыць паціху вада, раўчачкамі падаючая са страхі.

Цёмна за вакном, мокра, сьцюдзёна, зусім восень.

У пакоі ціха, але драмаць хіліць.

Адзінка трымаўся сваёй тактыкі ў адносінах да Аўдолі, стараўся не спатыкацца, а пры выпадковых спатканьнях заўсёды сьпяшаўся, каб не гаварыць. І ў гэты-ж час клапатаў аб пераводзе ў другую акругу.

„Пераеду, некалькі лістоў напішу ёй, і ўсё мінецца. Пажурыцца трохі, потым плюне на ўсё“.

Восень.

У васеньнія вечары сумна ў пакоі сядзець аднаму, сон сплюскае вочы, хіліць галаву да стала, агортвае ўсё спакоем.

Адзінка ўжо на другой кватэры, у маленькім пакойчыку, перакладае паперы „да справы“. Сярод папер павестка на, суд— ісьці сёньня... Вось і міліцыянэр прышоў. Міліцыянэра чаем частуе; гаворыць з ім, а самому боязна зрабілася, боязна ісьці ў суд, няпрыемна. Спрабаваў уявіць сябе ў салі суду. Вось ідзе ён з міліцыянэрам, каб сесьці ўперадзе на лаўцы падсудных. Усе шырока расчыненымі вачмі пазіраюць на яго, паказваюць пальцамі. У салі ўсе знаёмыя і з ячэйкі гэі чамусьці ўсе тут, усе на яго пытліва пазіраюць, з дакорам. Судзьдзя чытае абвінавачаньне... „Даў слова гэтай малапісьменнай дзяўчыне, што кахае яе і не абмане, прыгарнуў ласкай да сябе, жыў з ёй, прымусіў два абарты зрабіць...“ Потым узняўся сьведка, стары нехта, і дадае, што ён, Адзінка, каб абмануць лепш дзяўчыну, гасьцінцы ёй з крамы даваў, нібы ў крэдыт, а сам усё замазваў, запісваючы на свой кошт і ня плоцячы.

А ззаду шэпча нехта:

„Ён-жа столькі назьдзекваўся з гэтае дзяўчыны, сораму ня ведаў, а яшчэ й комуністым быў“.

А чаму быў?

Думае Адзінка над гэтымі словамі і ніяк не разумее. Потым успомніў, што да суда яшчэ выключылі яго з партыі за гэта-ж.

Пасьля суду міліцыянэр увёў у каморку сырую нейкую, піхнуў у плячо і зачыніў ззаду дзьверы.

Халодна ў каморцы, сыра. Уздрыганулі плечы...

— Ух! што гэта са мною?

За плячо трос гаспадар дому.

— Ну й спалі вы. Будзіў, будзіў, потым парашуў па-трасьці за плячо. Хадзем, чай ужо даўно чакае, прастыне.

На стале блішчасты таўсты самавар шыпіць, злуе. На бакох самавару яскрава рассыпалася сьвятло ад лямпачкі.

А за вакном усё таксама жалобна шапацяць у саду жоўтым лісьцём дрэвы, шэпчацца з лісьцямі жоўтымі, ня сьціхаючы, дождж. Густая цемра з двара глядзіцца ў вокны.

Успомніў сон, хуценька выпіў шклянку чаю, адсунуў яе ад сябе, а рука мэханічна палезла ў кішэню. З партманэта

выняў партыйны білет, паціху перагарнуў старонкі. У думках разгарнулася сапраўднасьць, мінулае...

Дзесь у камітэце партыі, у шафе, падзеленай на маленькія скрыначкі, ляжыць у сіняй вокладцы тоўстая асабістая справа.

У вокладцы першай ушыта зношаная, пажаўцеўшая,—памятае Адзінка,—анкета, за ёй яшчэ некалькі пазьнейшых анкет, а паміж іх спраўкі розныя, характарыстыкі, пасьведчаньні. Ужо ня памятае добра, што напісана ў анкетах, а характарыстыкі, спраўкі—памятае.

Тоўстая асабістая справа.

Гэта там у камітэце.

А тут:

№... 876078

Прозьвішча... Адзінка.

Імя і па бацьку... Сямён Пахомаў.

Год нараджэньня... 1897.

Калі ўступіў у партыю... V—1920 г.

.....

Гэта тут, у маленькай кніжачцы, з бліскучай чырвонай вокладкай. А адсюль думка цягнецца зноў да асабістай справы.

Адзінка ўсё хоча сёньня прыпомніць.

Там, у анкеце, памятае ён, напісана:

„соцыяльнае становішча... селянін“.

І думае Адзінка, што каб радзіўся ён у горадзе, то пэўна было-б напісана не „селянін“, а „рабочы“. Але Адзінка нарадзіўся ў вёсцы; а ў вёсцы жывуць сяляне, дык ці-ж ня можа ён назваць сябе селянінам?

У анкеце нават напісана ў нізе, дзе пералічваецца праца да рэвалюцыі і пасля, што ў сельскай гаспадарцы працаваў больш дзесяці год. Колькі менавіта напісана, гэтага ня памятае ўжо, але добра ведае, што напісаў лічбу больш дзесятка, солідны стаж працы каб быў.

У анкеце напісана, што Адзінка—селянін-бядняк і мае нешта дзеве ці тры дзесяціны зямлі на пяць душ сям'і. Душы памятае, а вось колькі дзесяцін запісаў—забыўся ўжо.

Ня важна гэта, ён зараз „служачы з сялян-бяднякоў“ і цяпер аб зямлі пытаць ніхто ўжо, мусіць, ня будзе.

Чамусьці дрыжыць рука, у якой партбілет. На стале перад ім звычайны портфель савецкага служачага поўны папер.

Гэта цяпер.

А раней—

Худашчавы малады хлапец у туга абцігшым цела сурдуче паціху, на пальчыках падыходзіў да дзввярэй загадчыка адной гандлёвай фірмы, паціху падаваў падпісаць паперы і задам на пальчыках адпаўзаў зноў за дзверы, каб знікнуць за сталом канцэлярыі.

Гэта тады ён быў маленькі, няпрыкметны чалавек. Там навучыўся ў фірме свае асабістыя справы мець паціху, сваю маленькую фірму, прыстасоўваўся да жыцця, а як фірма распалася, так пахадзіў крыху з боку ад жыцця, прыглядзеўся і зноў прыстасоўваўся да яго.

Зараз свае людзі дзелавыя, спэцы патрэбны Савецкай уладзе, і Адзінка, ён змог зрабіцца й сваім, а на справе раней руку набіў,—цяпер загадчык аднаго з аддзелаў важнае савецкае ўстановы.

Яскравым малюнкам у думкам разгарнула ся мінулае, узбудзіла ўнутры нейкую незразумелую, але ўпартую трывогу, абудзіла малюнкi апошніх часоў.

Паціху ўзняўся з крэсла, каб не зрабіць шуму, каб не зьвярнуць на сябе ўвагі кагось невядомага, страшнага. Азірнуўся на вокны, адкуль пазірала цемраю ноч, і хуценька піхнуў партбілет у кішэню.

Густая цемра васеньняй ночы, засланіўшая вокны, пужала яго, параджала трывогу, пасіляла яе. Здавалася, што з-за яе пазіраюць тысячы вачэй і сваімі поглядамі пранізваюць яго наскрозь, ловяць яго думкі, здаецца, што нейкія цені мітусяцца за вокнамі, шэпчаюцца паміж сабой, плюхаюць паціху нагамі ў вадзе, зьбіраюцца расказаць усяму сьвету аб ім.

Адзінка гоніць думкі з галавы трывожных, у думках сьпявае нейкую песьню, адхіляе вочы ад вакон, ніжэй нахіляючыся над шклянкай з чаем, але песьня зноў змяняецца трывогай, а нейкая сіла супроць яго волі паварачвае ўкрадкай зіркі вачэй на вокны, адкуль пазіраюць тысячы вачэй і паўзе страшны шопат ночы.

Вершы Н. Чарнушэвіча

Бацьку

Помню хмуры ранак, ў росах канюшына—
...Толькі жаўра посьвіст
ды шляхі, шляхі.

Ты глядзеў на нівы і казаў: „Мой сыне,
чаму мы ня разам, за чые грахі?“

Я ізноў на полі, толькі не з табою—
ты адзін, бяз дзетак,
як увосень дуб.

Ї такім-жа хмурым ўсё шукаеш долі,
а шляхі ўсё тыя-ж—пад гару вядуць.

Мо' стаіш і зараз перад канюшынай,
і сьлязінка скаргі
коціцца к траве.

То-ж зялёны нівы цябе задушлі,
кроў тваю па каліве выпілі за век.

Ты далей ня пойдзеш, бо ня хопіць сілы...
...А шляхі ўсё тыя-ж—
пад гару вядуць...

Ї ля канюшыны будзеш клікаць сына,
ўсё такім панурым, як увосень дуб.

Ї ня раз у суме сам сябе спытаеш:
„Чаму мы ня разам, за чые грахі?“
...А перад вачыма будзе ніўка тая-ж,
што забрала сілы,—
ды шляхі, шляхі.

* * *

Ўсё растала,
абарвана часам,
як леташні першы сьнег.
Не расчэсвай-жа тугі ў ручайку,
мо' яна засьне.

Ой няпраўда,
ня прыспаць, ня зьнежыць
раньніх вёснаў маладую боль...
Ліпень, ліпень адрунелы,
сэрца не няволь.

Вечар...
Ростань звоняць лісьця
па гладзіне дзікай ля мяжы.
Ліпень, ліпень, ці кахаў калі ты,—
родны, памажы.

А пайду
я сьцежкамі ляснымі,
На балота ростань занясу—
распыліць як, дзе-ж рассыпаць
маладосьці сум?..

Ўсё растала,
абарвана часам,
толькі жыцьме маладая боль...
Не расчэсвай-жа тугі ў ручайку,
сэрца не няволь.

Вершы Ізраіля Плаўніка

Да сэрца...

Сэрца агністае, сэрца бурлівае—
Песьні пялёсткамі, песьні шчасьлівых

Сыпле навокала, сыпле, як зоркамі,
Па-над палеткамі, па-над узгоркамі...

Часам вясёлыя, часам журботныя—
Гукі хвалістыя, гукі узьлётныя...

Лістам бярозавым, лістам асінавым
Шэпчуць пра моладасьць, шэпчуць пра сьняе...

Хваляй крынічнаю, хваляй струменістай,—
Песьні яскравяцца, песьні прамяняцца...

Ой-жа, ты, сэрцайка, ой-жа арлінае,
З песьняй радзіліся, з песьняй загінем мы!..

Лісьцё

Залаты расьцілалі абрус па зямлі...
Прыгажосьцю калёраў бярозкі цьвілі...
Мітусілі мядзяныя скруткі-лісты,—
Па зямлі расьцілалі абрус залаты.

* * *

Апранала бель-сінь масанжовы рызман...
І дыміўся над рэчкай набракшы туман...
Стрыгла восень валосьсе густое асін—
Масанжовы рызман апранала бель-сінь.

* * *

Як лісьцё, мне здалося, сьсякаюцца дні,—
Застаюцца тырчэць іх шурпатыя пні...
Раптам... сэрца ізноў забруіла жыцьцём:
Я успомніў—Вясна нам падорыць лісьцё!..

Октава

Плывем-пывем у даль... Як лебедзь, рэжа хвалі
Двукрылы наш чаўнок... Вясла рытмічны ўзмах...
Расой імжыцца пот, жаданьне грудзі паліць...
Галосячы, вятры—туманам крыюць шлях.
А хвалі, як зьяры, агідна зубы скаляць,
Кідаюць громам крык: „Вас пераможа страх!“
Але мацнее дух—імкненьне нішчыць змору!..
І мы пывем-пывем, змагаючыся з морам.

Крык працы

I

Пырснулі халаднавата-ружовыя праменьні на журботна-хмурае неба, потым на пасівелы ад туману ранешняга лес і, нарэшце, рассыпаліся явы па вёсцы шэрай і сырой ад вільготнай і халоднай ночы.

А, трохі счакаўшы, за імі і вецер аднекуль прыскочыў з пустой і цяжкай песьняй жытніх прастораў і смутна-кудравага лесу, з песьняй слаўных прасьцягаў-шырока затканых ужо пажоўклым, мякка-пахнучым...

Песьня раздольніка ветра прысталася ў вуліцах вёскі і загубілася па дварох ды гумнах, але сам ён перакаціўся цераз усю вёску за платы і, напаткаўшы на выкашаных ужо паплавах, пасучы кароў дзяўчынку, зазірнуў ёй у твар чорна-загарэлы і, вырваўшы сваёй ласкай з яе пасівераных вуснаў моцную, з цяхай тугой песьню, з радасьцю панёс яе па калючаму іржэўніку...

Пятрова ночка маленька,
Нявыспалася паненка,
Красачкі рвала—
Драмала,
Вяночак віла—
Заснула...

Цёрся гэты вецер аб іржэўнік, растрасаў песьню дзявочую, узьлятаў на няжатыя дзесяціны і вымагаў ад іх новых песень, і ізноў нёс іх назад у вёску раскатурханую. І нізкія, прыціснутыя к зямлі, сівыя хаты ды ўехаўшыя па бровы свае ў платы жытнія, і па шапкі—у цёмна-зялёныя купы дрэў,—скінулі сваю дрэму салодкую і пазяхнулі дзвьярыма скрипучымі, лыпнуўшы насустрэч сонцу, вокнамі чырвонымі...

Спачатку ў адным канцы, потым пасярэдзіне, а тады адразу з усіх двароў напоўнілася вёска галасамі чыстымі, моц-

нымі, загартаванымі пры цяжкой рабоце і слаўнымі як гэта летняя раніца...

І, здавалася, лішне гэта гукаць, падаваць свой голас, бо і так адзін аднаго пазнае, наперад бяз слоў думку і жаданні ўловіць і з любасцю выканае... Аднак галасамі поўнілася вёска.

— Костусь, ты малаток і бабку захапіў?..

— Захапіў!..

— Ну, а як, добра бярэ твая каса?..

— І, братка-ж ты мой, ня ўрокам кажучы— як брытва!..— і Костусь, на вуліцы, як нёс на плячы касу, так раптам зьняў яе, бліснуўшы лязом на сонцы, і мацаючы чорна-жоўтымі і шурпатымі рукамі, паднёс к носу свайго суседа Данілы.— Глядзі... Удача, да і толькі!.. Гэта-ж во, быў я пазаўчора ў коопэратыве, гляджу, косы ёсьць... памацаў—палатно тонкае, звон дае адмысловы, ну, от, думаю, і возьму!.. Як кляпаў, думаў лопавак насаджу; дык дзе там?!— і Костусь адтапыранымі вуснамі пацягнуў канчар цыгаркі ў жоўтай паперы, зморшчыўся, адставіўшы вусы, каб не асмаліць іх, глыбока зацягнуўся, і кінуўшы недагарак на зямлю—плюнуў і зацёр босай лапцяватай нагой.

— Ня думай, ты,— захапіўся Костусь,— стану вось я з гэтай касой—двух любых табе з пракоса выганю!..

— Ну, маніш, вось-жа...

— Яй-права!.. Дурны!!!

І абарваўшы гамонку ды глянуўшы на сонца, якое толькі што выкалуплівалася з мутна-шэрае імглы, і ў канец вуліцы, дзе яго баба ішла нечага ў другую суседнюю хату,—Костусь яшчэ нешта буркнуўшы пад нос, лёгка ўскінуў на плячо касу з торбачкай ежы на пупку яе, а ў другую руку ўзяўшы ражачку з жоўцеенькім на дне пяском для мянташкі і бруском,— пайшоў па дарозе за вёску на сенажаці, весела азіраючыся па баках.

Церабіў вецер яго мяккія рудыя вусы, казытаў у барадзе за распіленым каўняром сарочкі, і, нарэшце, скаўзануўшы каля вушэй прыемным халадком,—забягаў ззаду яго і доўга тармасіў у бакі кашулю кужэльную. Ціха давала тонкія сталёвыя гукі каса ўгары на плячо Костуса, мякка паддаваўся пясок пад босымі нагамі яго, міла глядзелі ў самае нутро

стракатае поле ды сенажаці, і мо' ад гэтага, а мо' і так проста, што дарогай добра думаецца,—Костусь усміхнуўся, ускінуў шэрыя вочы на сонца, на сенажаці, потым зноў на сонца і, жмурачыся ўжо ад яскравага сьвету, думкай прасторы агарнуў:

— Вось колькі я ўжо год ня живу, дык не аднэй мінуткі ня згуляў; як узрос дык за працу і хапіўся... І цяжка-ж іншы раз бывае, але вось усё живеш і працуеш...

І зноў штось разабраўшы глыбока дзесяці ў сабе самім, моцна падумаўшы выкінуў другую думку, якую выпхнула яе папярэдняя...

— Працуеш і живеш!

І як-бы вырашыўшы важнае пытаньне, Костусь здаволена ўздыхнуў, адагнаў і зусім сьцёр з памяці гэтую думку і, пачуўшы яшчэ здалеку сіпла-прыдушаны голас касы з плавоў ды звон абуха ў сьвежа-здоровую і тоўстую хвою, што расла ў канцы сенажаці пры лесе, прыбавіў ходу, і ўвабраўся ў штодзённае, клапатліва-балючае...

— От дождж прапаў, хоць ты што хочаш!.. Калі гэтак пбудзе, дык нічога ня будзем жаць з ярыны!..

І раптам перабег на другія думкі:

— Каб скасіць хутчэй сенажаць сваю ды зялёненькім увабраць, не загнаць, а тады чорт яго бяры... няхай сабе дождж ідзе хоць і цэлы тыдзень, бо вельмі-ж ён патрэбен!..

І падпіхаемы гэтымі думкамі, Костусь павярнуў з дарогі на шырокую сьцежку наабапал сагнутага над ёю ў палавіну, ад цяжкасьці каласоў, няжатага жыта, і, шморгаючы нагамі па жоўтай і бурай, спаленай сонцам, траве, яшчэ шыбчэй пайшоў, каб скараціць як час хадзьбы на свае пакосы. А вёска чалавечымі зыкамі і жалезным званам перасіліла намаганьні ветру і адкінула далёка за пожны і сенажаці яго песьні і прыпёрла іх аж к лесу, і там толькі застаўся ён рызыкаваць і ўсё нешта жаліцца верхавінам дрэў...

У некаторых дварох пачалі кляпаць косы, там вастрьць ды прабаваць на прыгуменьні, ці добра будзе рэзаць.

Дробна бразгаюць жалезам разьбеджаныя драбінкі, а з дальняга двара чуваць, як нешта цяжкое чарадой падымаюць і як працоўны крэкст-стогн цяжка і шырока вырываецца з здаровых грудзей...

— Р-р-р-разаороўм!.. Гой!

— Яшчэ трошкі!..

— Усе!.. Бяры!

— Р-р-раз!..

— Г-г-ах!..

— Налягай!..

А там дальш, замурзаны ў сажу з ног да галавы, чорнымі, закасанымі за локці, рукамі налёг каваль сякерай на тачыла ў растаўленых яго нагах і, за кожным разам адымаючы ад каменю сякеру, далікатна мацаў пальцамі яе лязьзё—усё круціў галавою і з усмешкай, здаровым голасам, як молатам па кавадлу—кідаў вастраносаму худому хлапцу:

— Што?! Ужо ўмарыўся?.. Круці, круці, брат, яшчэ мала, не дайшло значыць да точкі... Калі досыць будзе, дык скажам; ня бойся, не парвешся!..

Ад напружанасці ў хлапца нэрвова падрыгваў адзін бок шчакі яго, і, круцячы тачыла, усё прабаваў усміхацца, пагураць гэтым кавалю, але ўсё неяк у яго ня выходзіла гэта на сьмех і, здавалася, ды зусім падобна было, што хлапец на плач збіраецца...

— Ці ня плачаш ты ўжо, га?..—грымнуў каваль і сам зарагатаў у густыя вусы сіплым кавальскім мехам.—Гэта табе, брат, не каля дзеўкі ўвіхацца!... Хі-хі-хі!..

— Што вы, дзядзька?! Ды я так сабе толькі!.. Дзе там...

Вінавата і саромліва кінуў хлапец і адварнуў галаву ў другі бок, каб не сустракацца больш з вачыма каваля. Ад гэтых слоў і думка злосная зьявілася ў хлапца:

— Ты-б і сам заплакаў, каб узяўся круціць, а то сядзіць сабе, як пан, наваліўся, як бык, на тачыла і яшчэ сьмяецца, выдумляе чорт ведае што!..

Заляскалі калёсы па пыльнай дарозе, і перабілі думку хлапца; задрыгала жаласна каса, увязаная ззаду седакоў; заірзаў жарэбчык, адстаўшы ад маткі, і потым залапатаў наўздагон за возам...

— Ку-у-у-зь-кузь-кузь-кузь!..

Расплыўся з воза ў мутным пылу сіпавата-шапялявы голас дзядулі, потым яшчэ гучней заляскалі калёсы і сьцёрлі іншыя зыкі.

Старэйшыя дзеці цэлай чарадой сабраліся пасярод вёскі з граблямі і торбачкамі ды збанкамі і з слаўным сваім крыкам, падзяцінаму штурхаючыся, пабеглі за гумны.

Ціха выплыла на вуліцу высокая, поўнагрудая з мілымі шэрымі вачыма на кругла-загарэлым здаровым твары, з поўнымі вуснамі—вясковая красуня Марыля.. Азірнулася яна па канцох вёскі, абцягнула чысты, белы ў пасачкі, свой кафтанік, азірнула спадніцу, паправіла хустку чырвоную, падаткнуўшы пад яе надаедлівыя каслаўкі каштанавых валасоў, што выбіліся на высокі белы лоб, і з усьмешкаю ўскінула граблі на плячо ды, пералазячы цераз вешніцы, што на выган выходзілі, сакавітым грудным сваім голасам шырока распляскала песьню вясёлюю:

„Сьвеціць сонца у ваконца
На маю пасьцелечку...

Далёка ўжо пайшла дзяўчына, а песьня топіцца, калышацца, звоніць!..

Устала сонца над вёскаю, а ўжо нікога там не застала.

II

— Вінцэсь, скакай проста!.. Ня бойся!..

— Валі ў адзёжы, вымыцца і высохне зараз-жа!.. Бач, як потам прабрала яе!..

— Плыві на вір!.. Так-так-так!..

— Ого-го-го-го!.. От, браткі мае, добра!..

— Здаецца, і сядзеў-бы ў ёй цэлы дзень!.. Хоць няхай пот добра адмыецца, а то прыстаў з гразёй дацела, дык...

— Плясь!..—рынуўся нехта з берагу і высока падкінуў уверх цэлы дождж пырскаў.

— Памалу ты, чорт!..

Запрудзілі людзі рэчку сваімі жоўтымі, белымі, бурымі цэламі, сядзяць у яе шкляной вадзе, старанна труць далонямі, нагцямі, пальцамі: шыю, галаву, усё сваё цела—адмываюць пот і гразь... А некаторыя, у здаволенасьці, сядзяць па шыю ў рэчцы і ня кратаюцца: сіл сьвежых набіраюцца...

Як ні стараліся людзі ўсякім парадкам суняць ход рэчкі, загаціць яе, млын пад самы бок падпёрці, аднак, ня згубіла яна свае жыцьцяздольнасьці; у злосьці адчайнай рванулася ўбок і затапіла сенажаці сялянскія, і так стаяла возерам да

тых часоў, пакуль не далі ёй ранейшага ходу ўпярод. Затое на месцы разліва трава ўрадзіла такая, якой ня помняць і старыя людзі.

Цяжка касіць яе, касой сцягнуць трудна, і пядзі пакасаў ня пройдзеш, як кашуля ад поту зробіцца такая мокрая, хоць ты круці яе, і ўсё цела тады патрабуе прахалоды, адпачынку...

Пырскаючы далёка навокала сябе, плёхаецца Костусь, убіўшыся па грудзі ў рэчку; з шчырасьцю трэ свае бакі травой нейкай мыльнай, якую на беразе знайшоў загадзя, скрабе шыю, і з капцюрамі пералазіць на касматую галаву, і тут кінуўшы ці мо' забыўшыся ўжо пра мыльную траву, доўга грукае далонямі ў валасох, зморшчыўшы, як ад болі, свой дробна жоўты твар...

— Эх, добра яно памыцца, як сто пудоў з сябе сапхнеш!..— пазіраючы з-пад рукі на свайго суседа падаў Костусь.

— Вот, браткі мае, і халера яго ведае, што будзе з гэтага, што бог дажджу не дае?..—падаў сваю думку з берагу Максім.

— Ну, халера будзе і ведаць, што будзе!..—нехта аджартаваў.

— Не, праўда!.. Ярыну вунь так, братка, прыхваціла, што і ня ўспела наліцца, як ужо і сьпее... Жыта вунь якое!..

— Суш вялікая...—сказаў нехта з рэчкі.—Наша жыта ўжо жнуць бабы, а вось Віктарава дык і чорт не бярэ! Не баіцца сьпякоты... як чарот!..

— Ну дык ён-жа культурную гаспадарку завёў!..

— А нам гэтага хто не дае?! Рук такіх сама няма ці яшчэ што?..

— У нас з гэтага нічога ня будзе, я табе кажу!..

— Бо дурны ты, дык так і кажаш!.. Чаму гэта ня будзе? Гэтак сама і к нам, як і к яму, аграном прыедзе і пакажа ўсё ды раскажа як што і, значыцца, абы не лянаваўся ды рабіў... стараньняў прылажыць...

— А чорт яго ведае, мо' і так!..—адварнуўся Максім і ў ціхай раздумнасьці пашыбаў за кусты, к сваёй сенажаці.

Кінуў Костусь мыцца і з другімі палез на бераг апрацацца, і ўсё маўчаў і ўсё думаў аб тым, як гэта было-б, каб з заўтрашняга дня і ён пачаў культурную гаспадарку заводзіць, і што-б сказала на гэта жонка ды яшчэ ці вытрымала-б усю працу яго сівая пятнаццацігадовая кабыла?

Выціраючы свой мокры твар чорнай, увязганай у грязь і пот сарочкай, Костусь глядзеў на маўклівых суседзяў, што апраналіся разам з ім, і тады зьявілася ў яго думка:

— Вот і яны думаюць, мусіць, аб тым-жа, што і я, і яшчэ, пэўне, шкадуюць жыта недасьпелае, што ўжо жаць пачалі?!

З новай сілай і размахам засьвісталі косы ў сырой траве, заенчылі трапашкі ды брускі, і сярод гэтага сьвісту і прыдаўленага мэталічнага звону час-ад-часу песьня слаўная сарвецца і, грывнуўшы тут на паплавах, ціха паплыве на жытніа загоны...

Разагнуліся жнеі і заслухаліся, забыўшыся на ныцьцё і боль у сьпіне і руках. Вочы гараць у іх сьвежым агнём, нейкай здаволенасьцю, думкамі сьпелымі і сьветлымі крынічаць іхнія вочы і жмурацца ўсьмешкай вясёлай... І Марыля адарвалася ад загона ды круцячы перавясла, прыціснуўшы адзін канец пад пахай, яна ўсьміхнулася сама сабе аднымі вачыма, і раптам радасна ёй стала. Гэтая радасьць увайшла глыбей у яе думкі і неяк увялася ёй:

— От весела жыць, здаецца, і сьмерці тэй няма нідзе!.. І замуж ісьці ня хочацца, закідацца дзецьмі ды чарнатой!.. Весела і так...

І тады-ж пець ёй захацелася новыя песьні, вёскай дагэтуль нячутыя, з моднымі мотывамі, і колькі ня думала яна, не выбірала з памяці—так і не знайшла аніводнай такой; і толькі пагадзя астанавілася на аднэй улюблёнай ёю і знаёмай цэлай вёсцы...

Вот ужо і рот расчыніла, каб запець, але вочы яе астанавіліся на чорнай, заўсёды замурзанай, расхлестанай і вялай ад перанесшай цяжкасьці жыцьця, Алене. Худая, з сеткай змаршчакоў на жоўтым твары, у вадней дзіравай на плячох сарочцы, з чорна-жоўтым сухотным целам, з сухімі вялымі, як мокрыя анучы, высмактанымі дзевяцьцю дзямьмі яе кроў, грудзьмі, гэтая Алена цяжка гнулася і як-бы нехаця пажынала сноп і з стогнам балючым яго вязала.

Гэты стогн надломанага здароў'я Алены раптам устрапянуў чулую Марылю і сэрца сьціснулася ў яе іншай больлю, не такой як у Алены. У ваднэй была фізычная пакута ад недаспаных начэй, недаяданьня, ад гаркаты пражытых дзён у бойках з п'яным мужам, ад крыўды людэкой, і гэтая фізыч-

ная боль яе радзіла ў другой, у дзяўчыны Марылі—боль душэўную бяз сьлёз, толькі з жаласьцю да ўсяго старога, якое само ня зможа сьпіхнуць з сябе ўвесь цяжар несправядліва перанасімага жыцьця... Тады-ж і думкі радзіліся ў Марылі:

— От пражыла кабеціна век свой бабскі і радасьці ніколі ня бачыла ў жыцьці, акрамя беднасьці старэчай, пабояў ды кучы галодных тоўстапузых дзяцей!.. Правалілася-б яно жыцьцё такое нягоднае!..

І яшчэ, глыбока-нутрана, бяз слоў, думала Марыля аб нечым важным, датычным да долі жаночай, але толькі магла адчуваць, перажываць, бо слоў падабраць да сваіх думак і адчуваньняў не магла... А думка Марылі — гэта несправядлівасьць закону і парадкаў, пад якімі з старых і даўных часоў асталася і трымаецца жанчына, выпхнутая яшчэ дзіцям з калыскі ў жыцьцёвую дарогу і аж да магілы. Маўклівая і пакорная, так і нясе яна свой крыж аж да сьмерці... І ізноў радзілася ў Марылі, разам з нутраным адчуваньнем і развагай, новая думка, сфармаваная з прачутага ўжо ад мужчын, ад хлапцоў і разы два ад прыезджага „з гораду“, думка, к якой ізноў-ткі не находзіла слоў.

— Высвабаджацца трэба ад гэтага і як найхутчэй, каб не зрабіцца такой, як Алена, і... ламаць трэба ўсё старое, і пановаму...

Нарэшце, цераз уяўленьне вылілася ў яе ў словы, але што „пановаму“—не магла сказаць Марыля, толькі ў пачуцьцях ды яшчэ ў думках малявалася яно, гэтае новае, самымі ружовымі фарбамі, і ад гэтага забылася на ўсё Марыля, і сама сабою ў яе песьня вырвалася:

Каліна, о, ель мая вялікая,

Каліна!..

Каліна, сьвякроўка мая журлівая,

Каліна!..

Каліна загадала мне сем дзел зрабіці,

Каліна!..

Сонца, ублытанае ў нейкую цемнаватую дымку, прарэзьліва-чырвоным вокам глядзела над небасхілам. Ад несьцяргімай дзеннай духаты і жару—дыхнула лёгкім халадком, і зрабілася прыямней; аднекуль птушкі адазваліся нудным сьвістам, нехаці жаваранак закалаціўся ў небе з сваёй песьняю.

Дыхнула яшчэ халадком, потым ветрыкам, і абсушыла потную расу ў касцоў і жней... А ад гэтага яшчэ спрытней узяліся за працу сяяне. Нехта ізноў запеў з касцоў, гэту песьню падхапілі жнеі, і пакуль яна дакацілася да жэтага ў бабкі жыта, што на канцы загонаў,—адтуль пастушкі яе сустрэлі сваёй,—і шырокія далі зьліліся ў адну песьню—працоўны гук...

III

Кожын дзень падымалася гарачае сонца, як-бы з попелу, цэлы дзень неміласэрна паліла сухую, як камень, зямлю, пякло расьліны як у прыпеку, сушыла ўсё і ізноў садзілася нанач у гэтакі-ж самы попел, каб назаўтра зрабіць тое-ж самае...

Дрэвы завялі лісьцем, апусьцілі вушы і слаба адказвалі на хворыя жарты слабога ветра; пажоўкла мясьцінамі ярына і пакутна перагнулася, як-бы аб чым важным задумалася; бульбянік вярхамі сьпёкся і маўчаў, толькі ціхімі вечарамі разьліваў свой востры маркотны пах...

Адзін толькі лес здалёку дзівіўся гэтакім непарадкам і час-ад-часу з цікавасьцю заглядаў цераз усе пожны і паплавы на хутар гаспадара Віктара, дзе сыта, здаволена хвалявалася ўсё поўнае радасьці жыцьцё. І думаў ён, калі ды ёсьць гэтая сухмень, дык толькі не для гэтых хутарскіх загонаў і сенажаці.

Далей і бліжэй гэтага хутара нудна і маўкліва, бяз былых песень, глядзела высокім і жоўтым іржэўнікам, зьліўшыся з даляглядам, поле. Сохла няскошаная дзе сенажаць, ляжала ў пасьцель агародніна ды маўчала баязьлівая вёска...

Не маўчалі толькі сяяне злосныя ад злосьці нямаведама на каго і, сабраўшыся ў засені аднэй хаты, цягнулі вялыя і нудныя, як гэты дзень, гутаркі.

— Ну й прапалі мы, браткі, без дажджу!.. Гэта-ж відана—ужо дзьве нядзелі ані табе пырснуў, ані парасіў!?. Прапала ўсё, хоць ты што хочаш!..—паглядаючы на хмары, якія ўсё хадзілі па небе ды не давалі дажджу, часаў жылот Даніла і касіўся чорнымі, пад густымі павекамі, вачыма на чараду мужчын.

— Ё не кажы!..—цяжкім і трохі хрыпаватым басам у скарагаворцы падтрымаў Данілу Сьцяпан Замоскі,—гаспадар і

працаўнік, на ўсю вёску не знайсці роўнага яму.—От яшчэ няхай так запагодзіцца, дык і каюк усяму будзе!.. Усё наша багацце марне згіне!..—і ў цяжкім раздум'і паківаў Сьцяпан сівой галавою, патупіў выцьвіўшыя вочы сабе ў лапці, і больш не сказаў і слова...

— От ты і глядзі, на полі прапала, значыць, усё ўдрыг, што пасеяў, дык ня вернеш, а налог увосень, значыцца, давай!..

Сьмешна заморгаў падсьлепаватымі вочкамі, забарабаніў таўсты, ленаваты Мікола...

— А маўчы ты, Мікола!.. Ня вельмі ты і надаваўся!.. Толькі ня к толку заўсёды брэшаш, не зраўніць налог твой к майму!..

— Колькі табе было, Мікола?..—нехта кінуў з чарады.

— Эт, колькі было ды было, але я не аб тым, я думаю, брат, значыцца, нашчот гэтага...

Нехта сіпла пырснуў з-за плеч у яго, а потым і ўся грамада закацілася буйным і ядраным рогатам... Яшчэ шпарчэй заморгаў Мікола вочкамі чырвонымі, нешта хацеў сказаць, і толькі махнуў рукою і, адварнуўшыся, пайшоў ад чарады ўздоўж вуліцы, падымаючы босымі нагамі ахапкі пылу.

— А столькі працы палажылі!..

— Пра што гэта ты?..

— Ды ўсё нашчот ярыны... суша, каб яна пратонула!..

— Верна!.. Дзела будзе дрэнь!..

Плюнуўшы сярдзіта, разыходзіліся вяла ўсе па хатах моцна нюхаючы сваё разапрэлае цела, залажыўшы рукі за расхлестаныя сарочкі.

Поўнымі нейкай сьветлай надзеі вачыма глядзелі на неба, шукалі прымет, якія-б казалі пра дождж. Разыходзіліся мужчыны і тады на места іх сабіраліся бабы, адгэрваўшыся ад працы пільнай ці суняўшыся каля чарады, ідучы па дарозе за патрэбай к суседцы...

Мітусяцца чырвоныя макавыя хусткі, дзе-ні-дзе набірочныя намёткі, ходзяць у бакі шырокія, тлустыя, хударлявыя, як дошка, плечы ў суравых чорных сарочках, скача куча забораў у кожнай на зьехаўшай дугою ўніз спадніцы...

— Каб ты бачыла, мая ты любачка, уся гародніна мая сьпяклася, зварылася, пажоўкла, і бог яго ведае, што з гэтага й будзе?!

— Ды ў мяне яшчэ і дагэтуль гарэлі агуркі і завязі было-ж, а цяпер зьягло ўсё ў покат, у пасьцель... Прапалі, калі дажджу ня будзе, згарыць усё!..

— Хоць ты вазьміся абудзёньнік ткаць, ня йначай!.. Гэта-ж бо раз было так адзін год: стаіць тыдзень, стаіць два, і радачкі ўсё няма... Тады і кажа мой дзед нябожчык...

— Што стаіць?..

— Ды пагода стаяла!.. Дурныя... Тады мой нябожчык, царства яму ўжо нябеснае, дзед...

Нудна цягнула баба сухое апавяданьне, як яе дзед нараіў ткаць абудзёньнік ёй... Раз-по-разу пачалі некаторыя пазяхаць, гэтак сама, як і мужчыны, чухаць за сарочкай і за паясьніцай, і разыходзіцца, так што пад канец свайго апавяданья каля гэтай бабы не асталося, бадай, анікога. А нудна-шэрая пыльная вуліца ляжала раскатаным суравым рушніком; нават курыца і тая ня хоча паказацца на яе...

Дзяцей, дык тых ніколі ўжо ня бывае на вуліцы; кінулі яе, па ручку ўвесь гэты час бегаюць і адтуль далятаюць да вёскі надзвычайна вясёлыя галасы і крыкі.

Хмура корчылася зямля пад сьпякотай, вось так, як бывае, калі неба ў асеньнюю равіцу мутным волавам нальецца; ссохла яна, пашчапалася і прасіла вады, а з ёю разам прасілі дажджу і пасевы...

Дзень ішоў к вечару і сонца пачало хавацца за тоўстую чорную хмару. Раз-по-разу выходзілі з хат старыя і малыя глядзець за гэтую хмару, разважалі, будавалі розныя дагадкі, і пільна прыслухоўваліся да ледзь чутных водгукаў грому, і тады радасьцю поўнілі свае думкі...

Як толькі павячэралі і пачалі ўкладацца спаць — гарматым стрэлам пракаціўся гром, і пасья некаторага зацішша зацопаў на крышах буйны дождж...

Цэлую ноч ліў дождж, і ўжо досьвіткам, як толькі стала шарэць, вёска на нагах была ўжо — не ўчарашняя, а вясёлая, радасная гульлівай радасьцю, упоеная шчасьцем і сытымі надзеямі...

Шырока ў бакі ад яе мягнуўся гэтакі-ж вясёлы, як і пры пачатку касьбы, гул галасоў, і слаўна расплыўся мяккі жалезны звон...

Ізноў няскошаныя дзе папавы запрудзіліся, і палілася песьня гучная, шырокая, вольная, як думка чалавека...

І гэтай раніцай ішоў Костусь на папавы распускань скошанае сваё сена і сушыць, ішоў і ўсьміхаўся ўсё, балуючы свабоднаю ад ношкі рукою, сагнутыя над дарогай ад сваёй цяжкасьці, жытнія каласы, расіў аб іх свае рукі і думаў:

— От, іду на работу і лёгка мне неяк робіцца на душы, усё роўна, што гэтай сягоння зямлі пасья дажджу... І работа, я лічу, адно шчасьце, бо ад яе пасья і жыць добра і радасна вельмі-ж...

Ня скончыў ён думак гэтых, як з поплаву пакаціўся высокі голас дзявоцкі, яго падхапілі пару мужчынскіх, зьлілі ў адну, яму незнаёмую, новую песьню і аддалі свой працоўны падарунак ветру, і ён весяла панёс аж нямаведама куды далёка гэты слаўны і любы крык працы...

24-7-1926 г.

Паўлюк Трус

* * *

Над чаркай возера
Сінеючай вады,
Дзе кучаравіўся
Аер высокі,
Стаяў курган,
Забыты, адзінокі,—
Свой сьлед на ім
Пакінулі гады.

А ветры ў цемені
Купаліся, як дым,
Спакойна веялі
З краін далёкіх,
Паілі дол
Пажоўкла-горкім сокам,
Дзе гаманіў
Сасоньнік малады...

Забыты край!..
Пахіленыя вёскі..
Гляджу на вас,
І ў сэрцы буйны росквіт,
Ў сузор'ях радасьці
Красуе і цвіце,—

Бо там, дзе ў бурах
Сыпалася зерне
Бур'янам дзікім,
Шлях не зарасьце,
Калі пунсовасьць
Пацеркі наземіць.

Поле бяз межаў

1

Сход галдзеў...

Варушыліся шырокія сьпіны, бароды, кажухі і белыя сярмягі. Кожны казаў аб тым, што хацеў—і гул ажно раскідаў маленькую хатку. З-пад паліцы, над печай, палахліва пазіралі чорнамазныя галовы дзяцей; яны здзіўлена перашэптваліся між сабою, са сьмехам міргалі на пана ў акулярах, што сядзеў за сталом.

Выкрыкі ляцелі да стала:

— Ня трэба нам губіць зямлю!

— Гэта-ж ні к чаму!

— Раз-зор!..

Дзед з лысінай і сівой барадою падышоў да стала і важна разважаў, хочучы праканаць усіх сваёю старою праўдаю; а вочы пад густымі брывамі па бакох шукалі дапамогі, каб мацней даказаць тую праўду.

— Пашкадуйце вы нас, панічок!—казаў ён.—Няхай наша зямля, як была, так і застанецца... Зачым нам гэтае... шматполье?.. Як радзіліся, так пастарому без яго век пражылі... і яшчэ (калі дасьць бог!?) будзем жыць...

Махаў рукамі, пазіраў на сваіх сяброў—старых: яны гойдалі галавамі, маладыя-ж сьмяяліся прамове дзеда, бо ў галовах цвілі зусім інакшыя думкі.

Агроном—прыехаў з гораду, малады, у акулярах—рашуча ўстаў, паправіў акуляры. Сход заціхнуў, а ён сакавіта, проста і зразумела, пачаў гаварыць:

— Грамадзяне! Чаго вы сумуеце аб тым, што пераробяць вашы палосы на шматполье? Вам-жа і лепш будзе... Самі кажаце:—„Межы заелі нас, ды і расьце на полі добра толькі адзін быльнік“... Дык чаму-б не ўзараць гэтыя межы?..

Ён яшчэ доўга гаварыў аб вострым пытаньні, што так хвора паўстала і нязьмерна давіла грудзі нечым новым, ядра-

ным і ў той-жа час невядомым, а таму і страшным. Яно білася ў грудзёх, калола, а зрабіць з ім нічога немагчыма было, бо адчуваньне яго—моцнае і балючае... А як скончыў, тады яшчэ больш забубнелі дзяды з маладымі. І тое, што казаў гэты чалавек, надта хацелася верыць; казаў-жа ён лоўка і прыгожа, толькі нейкі нараст, што вякамі жыў, ня пускаў за мяжу веры...

А думкі пыталі:

— Ці праўду кажа гэты чалавек, ці не?.. Добра загаварваюць зубы, а як выйдзе... А можа й праўда: гэта-ж справа такая, што толькі ім, вучбыным, і верыць, а яны ведаюць!..

Чухалі патыліцы, бароды. Недакуркі цыгарак асьцярожна бралі дзвума пальцамі. Чад туманіў галовы, а думкі дымам круціліся...

— Можа гэта ён так сабе кажа, сьмяючыся з нашага брата?—шапнуў на вуха Кузьме Воліку сусед Ёгнат.

Кузьма Волік—шчуплы чалавек, у латаным кажуху—абярнуўся да Ёгната, паглядзеў на яго маршчыністы і валасаты твар, і яму неяк шкода стала, што той аніяк не зразумее добра сказанага і перажытага:

— Ты, Ёгнат, дарма не абражай людзей!—няласкава папрасіў ён.—Тут, бачыш, такая справа, што ня ўсякая галава і зразумець яе можа, значыцца...

А тады абярнуўся да стала і, як замоўклі, пачаў сур'ёзна і стала казаць:

— Я скажу пра тое... Жывём мы, значыцца, на сваіх палосах. Шануючы вас і гэтага вобразу—паганае дзела, значыць... Нязрушны нам „сіберныя межы“. Каб, як, таварыш, кажаце, значыцца, было так, мы-б вас падзякавалі...

Думаў сказаць многа, ды словы неяк выліліся толькі ў тую форму, што казаў... Заскарузлаю рукою пагладзіў рэдзенькую бародку і прыгладзіў пастрыжаныя пад макотр валасы,—адышоў.

А сход яшчэ больш хваляваўся...

Кузьма ня ўпомніў, як зьявілася ў яго гэта пачуцьцё: толькі яно рабілася ўсё мацней і мацней і захоўвалася ў самую глыб нутра. А зьявілася яно раптоўна, з размаху, угнязьдзілася каменем, засела ў галаву мужыка—і абухам ня выб'еш думку. А „сіберныя межы“ баляць у сэрцы, во як!

Мужычым чужьцём адчуў Кузьма, што толькі так трэба рабіць, а не як-небудзь іначай, каб спраўдзілася гэта чужьцё. І тады гэта справа рабілася ў яго вачох нязвычайна сьвятой і важнай; а пакрыўдзіць яе нікому-б ня даў. „Зруйнаваць межы, узяцца адзін за аднаго—грамадою, значыць“... думаў Кузьма і даўно чакаў гэтага часу.

І калі ўжо разыходзіліся па дварох, з жарам гаманіў суседу Ігнату і Яўхіму пра межы, пра сваё жаданьне, пра векавую няздольнасьць, што знаходзіла ў сэрцы абодвух яскравы водгук... Былі-ж яны векавечна закаваныя ў сваіх адценьнях. А каб перамагчы, трэба была вялізарная моц, якая, як вяснова травя з-пад сьнегу, толькі што прабівалася...

II

Увечары, лежачы на печы, Кузьма казаў сваёй бабе Парасцы пра сход, пра тое, што іх поле будзе ўжо „бяз межаў“. І нейкая радасьць пра будучыну гарэла тады ў грудзёх Кузьмы. Ён цьвёрда казаў і верыў:

— Будуць нашы дзеці ня так, значыцца, жыць, як жылі—няпісьменныя, цёмныя...

Гэта было як вынік сьветлай думкі, шчыра-перажытай у душы, незагразьненай плямамі крыўднага, няласкавага жыцьця мінуўшчыны.

А ў мінулым было шмат пакут. Цяпер аб іх і хварэла сэрца, абліваючыся кроўю, а ўсё новае і сьветлае расьцірала тыя плямы.

Больш сарака гадоў жыве ў тэй-жа, дзе радзіўся, вёсцы, у тэй-жа старэнькай аб'імшалай хатцы. А зямлі мала, дый тая з кожным годам перастае радзіць... Чаму так? Хіба ўжо ён—Кузьма—не старанны гаспадар?.. А сілы таксама марна трацяцца. А зямлю кахае мацней свайго жыцьця. Толькі той можа любіць так—часам мачыху, а часам ласкава-ласкаваю маці,—хто паклаў на ёй сілу!..

Як жывая ўстае п'яная карчма. Там Кузьма з мужыкамі напіваўся ў невясёлыя часы жыцьця да поўсьмерці, а на другі дзень усе разам працавалі да стомы, чужь не да сьмерці,—каб забыць мужычае гора, прымірыцца з тым, што ёсьць; але сэрца не хацела мірыцца: мусіць, ведала дарогу свайго лёсу і імкнулася ў даль...

Быў у Кузьмы сын... П'яны Кузьма маленькага яшчэ браў на рукі і са сьлязьмі на вачох казаў:

— Э-эх ты, мой саколік!.. Цяжка нам жыць, га?.. Наўчу я цябе жыць, сыноч, бо сам, значыцца, шмат чаго перажыў. Толькі не клянй ты ніколі мужыка, значыць, такога як я, бо не з добра п'ю!..

Гладзіў русую галаву сына, казаў яму пра свой цяжкі лёс... А ў самую вайну забілі недзе сына, і цяпер на сэрцы робіцца горка. Новыя-ж дні прынясьлі з сабою новае шчасьце і новыя сьцежкі да яго...

За вакном рэзкі вясновы вецер, дзе толькі што растае сьнег, абсьвітвае сьцены, а ў павеве яго рэзкім і вясёлым адчуваецца, што скоро будзе зьлёная вясна.

Да поўначы Кузьма ня спаў. Думкі вытваралі словы, а словы лезьлі ў галаву. І перад вачмі так яскрава стаяць „сіберныя межы“, на якіх парос быльнік. Палоска вузкая, засеяная збожжам, дзьве жмені якога аднойчы ў сьвятлы дзень пасьвятаў Кузьма,—а жыта ўсё не расьце! Вырасла на дзьве пядзі, парасло васількамі, ды стаіць, неяк жаласна шапаціць: ці казку кажа, ці пье аб чым? Дзівіцца Кузьма і ня можа згадаць: чаму гэта так...

А потым наверх за ўсіх усплыла думка, што вінаваты межы, што яны не даюць жыцьця мужыку, яны прымушаюць да стамленьня працаваць. І сядзіць, здаецца, часам, у іх нейкі чорт.

А калі заснуў, бачыў так ясна і было тады так добра. Замест поля з межамі, з-за гумна глядзела поле—чорнае, узворанае, вялізарнае і бяз межаў. Многа людзей сабралася ля шнура і ўсе дзівіліся на поле... Старыя сьмяяліся, а маладыя пелі... Дзесь і гармонік загукаў да сябе. Тады ўсе няўтрымалі, бо гармонік граў так моцна і добра: пайшлі скакаць „мяцеліцу“. І Кузьма Волік—сьціплы гаспадар—пайшоў, абняўшыся з Параскаю. Быў ён у новых ботах і кужэльнай, вышыванай сарочцы, якую насіў толькі на „Вялікдзень“...

І тутун курылі не самасейкавы. Той шчыпаў за язык, ад яго быў кашаль. А гэты—пахучы, загранічны нейкі.

Тады Кузьма сказаў Яўхіму:

— Ну, чаго занядужыўся? Хадзі во закурим: бач, які моцны!..

III

Была раніца...

Сіневалосы туман засьцілаў імшары і поле. А калі развееўся, то выглянулі сівыя, нявораныя гоні, вузкія палоскі вясковыя і „межы“. Ёржышча на гонях было пляшывае, аблітае срэбнай вадою.

Веснавое сонца раптам усплыло з-пад зямлі. Азалаціла і поле, і гоні, і над вёскаю пусьціла прозалаць; а вёска з-за шнура глядзела нейкай сьвяточнай, прыбранай. Па бярозах, што стаяць колёнамі па шляху, распусьціліся зялёныя лісточкі і сонца коўзалася ў іх коўдры...

Кузьма выехаў узворваць папар яшчэ да ўсходу сонца. Тады было холадна босаму. Гразкая зямля бралася камамі за ногі, а ў некаторых мясцох куламесілася, як кісель.

— Ах, каб ты правалілася!—з натугаю вырываўся словы.

Як праглянула сонца—было якраз добра хадзіць па сьвежай, тлуста-пахучай зямлі. Адкідваліся няшырокія барозны, пырнік і рознае зелье, што засталася з восені, закідвалася зямлёю. А Кузьма думаў, што хутка зарунее вясёлая ад сонца і дажджу ярына.

Шэрая кабыла Кузьмы—худая, лахматая—ішла ціха, паступова перастаўляла худыя ногі. Калі было цяжка цягнуць дзеравяны плуг, тады яна, як разумны чалавек, махала галавою і куцым, аблезлым хвостом. Кузьма-ж валасатымі жылістымі рукамі пхаў са ўсёй сілы за ручкі плуг, а нагамі цьвёрда ўпіраўся ў баразну; і тады ад патугі на лбу і пад пахамі выступавіў пот.

А калі на палосцы ўзараў адны вузкія гоні, тады застаў навіў кабылу. Любоўна паглядзіў яе сьпіну і хвост, даў адпачыць. Кабыла пачала на аборку шчыпаць зялёную траву, а Кузьму занепакоілі думкі.

Больш за ўсё яму няпрыемна было тое, што яго „шэрая“ была такая сухая і рэбры, як абручы, тырчэлі...

— Эх, жывёліна!—буркнуў з развагаю,—колькі ні кармі, усё роўна здохнеш скоры... Старая ўжо... Ну і папрацавала-ж ты на гэтай зямлі на сваім вяку, ды са мною, значыцца, гаспадаром Кузьмою Волікам. Трэба-б ужо і прадаць, ды неяк шкода, а маладога ня купіш...

Плылі думкі, потым застаўнавіліся.

Сонца залатымі валосьсямі больш грэла. Птушкі лёталі ў прасторы і пелі, а Кузьма чуў іх і радаваўся.

Недалёка быў шнур, а па ім на пахаты вазілі тлусты гной. Усхватваўся ветрык і прыносіў з сабою разам з пахам гною і дзёгцю—адчуваньне шырокай і вясёлкавай вясны. З самай далі даносілася песьня хлапца, што хадзіў за плугам; слоў яе было не разабраць, а мотыў—прыгожы і востры. Чулася толькі:

— Гэ-гэ-эй!—і далёка разносілася ў сонечна-сінім прасторы.

А потым Кузьма ўгледзеў суседа Яўхіма. Той таксама прыехаў на сваю палоску і запрагаў каня ў плуг.

Кузьме моцна захацелася пагаварыць.

— Гэй, Яўхім! Зайдзі... аб учарашнім пагамонім...

Яўхім—чорны, здаровы мужык—паглядзіў па сківіцах, высмаркаўся і стала пачаў:

— Ня будзе гэта ў нас межаў... Будзе—ка-амунія!.. Слова прыгожае, а што значыць, не разумею. Хоць заўсёды і талкаваў мне аб гэтым поп.

Упёрся ў бакі валасатымі кулакамі, каўнер кашулі раш-плікнуў; відаць былі сталёвыя земляныя грудзі. Зацягнуўся махоркаю і разважна дадаў:

— Ганіць гэта поп... А я думаю ня так: скуру сваю, здаецца, хоча забараніць.

— Як кажуць, мінулася ўжо яго воля!..

І Кузьма шчыра выліваў у словах душу ўсёй істоты. А пад сьпеку веснавога сонца гэта задуманае было так проста зьдзейсьніць, каб жыць так, як жадае сэрца. І каб сабраўся такія, як Яўхім і Кузьма, то, здавалася, зажылі-б яшчэ лепей, як думаюць...

Поўднем Кузьма ехаў шнурам дадому. Аралі суседзі, нукалі на коняй, а ён быў заняты адной думкай. Лятала яна, як вунь тая птушка—вольна, прасторна. У галаве зьвінела і ўсё стаяў малюнак лепшага жыцьця.

Поле шырокае-шырокае, „бяз межаў“ слалася. Парасло перш рунью, а ўлетку, у сонечны дзень, закрасавалася зялёна-ядраным налівам. Жыта было роўнае з ростам чалавека... А вецер са званам ухваціў жніўную песьню і панёс.

IV

Вясна закаласіла, а лета выспеліла палі з жытам; за лета яно згубіла зелень і стала рыжым, а набраклыя сьпелым налівам каласы схіліліся да асьмяглай зямлі. І цяпер бясхмарнае неба з бялёсымі сьцежкамі павіснула над полем і над вёскаю...

Была нядзеля. І раніца—сонечная і радасная...

Кузьма да сьвету адвёў кабылу на папас, што за рэчкай ля лесу. Дарогай ад дум зрабілася весела: можа ад таго, што і вакол было весела, што і сонца не шкадавала сьвету, а шчыра рассыпала яго на вецьці асін і бяроз.

Дома ён надзеў кужэльную сарочку, як у сьвяты дзень, абуўся ў новыя лапці і пайшоў к Яўхіму. А адтуль яны рашылі пайсьці к загонам агледзець жыта і сенажаці; жыта, пэўна, вымякла ў некаторых мясцох, на нізінах, а на сенажацях чужасельцы робяць сваімі конямі шкоду.

Пайшлі па вузкай мяжы, паміж жоўтых красак і васількоў.

— Каб толькі пасьпець увабраць, а сёлета жыта ого-го якое!—казаў Кузьма, павольна пазіраючы на каласы збожжа.— Да новага хопіць—за гэта ручаюся... Год такі выдаўся ўжо...

— Пабач ты, які вялікі колас: гэта-ж з пядзю... Уго-о, а зерне буйное...—сказаў Яўхім і расьцёр на чорнай далоні бялёсыя зерні.

Ішлі і курылі; адзін заклаў рукі назад, другі—за пояс. Сьпяшацца было некуды і можна ўволю нагаварыцца.

Ад цёплага ветрыку па жыцце бегалі маленькія хвалі... Жыта ў адным месцы было буйнае і густое, а ў другім, дзе вымакла, там маленькае і дробнае. А ўсё гэта, як кажуць, ад таго, што сёлета была добрая вясна. Другі год жыта да Юр'я ня вырасьце да забарсьняў, а сёлета яно было чужь не да калена; прымецілі гэта старыя, як торкалі пасьвянцоную вярбу, і тады ўжо са здаваленьнем казалі:

— Калі дасьць бог добрае лета, дык будзе ўраджай!..

Потым думалі кожны свае думкі. Маўчалі..

Кузьме неяк успомніўся выпадак, што ён нядаўна адвёз мяшок збожжа на ветраны млын у суседнюю вёску. Дык вазьмі ты—ліха яму!—ветру цяпер няма, а бяз ветру, значыцца, ня зьмелеш. Трэба будзе перавезьці ў двор, а потым ужо на „вадзяную“ адвезьці, ці што...

У Яўхіма сын служыць у „анцілерыі“. Раней ён часта пісаў дадому лісты, а цяпер чамусьці ня чутна. Хацеў аб гэтым сказаць Кузьме, ды неяк запамятаў, а ў галаву ўсплыло другое.

— Бач ты,—пачаў ён,—людзі цяпер якія разумныя сталі... Чытаў пра гэта мне надоечы сын, дык я не паверыў сьпяраша; у нейкім журнале пра гэта было... Ну, як-жа гэта можа быць кажу я, гэта-ж адна хлусьня. Дык сын мяне вучыў-вучыў—і так, і гэтак... тады паверыў. Паглядзіш—і малюнак там ёсьць... і ўсё, што трэба... Дзіўная такая штука... машына такая ёсьць.

— Ці ня трахтар?—перабіў Кузьма.—Гэта таксама дзіўная, значыць, штука—як ёсьць з усімі прыладамі... Пра гэта ў коопэрацыі гаманілі.

— А не!—махнуў рукою Яўхім.—Мадней яшчэ за трахтара. Ліха ёй, забыў, як завецца... Тут дзесяць ці мо' больш трахтараў патрэбна...

— Уга-а!—здзівіўся Кузьма і павёў плячмі, зацягнуўся апошні раз недакуркам з жоўта-прагарэлых пальцаў.

А Яўхім паправіў рыжы картуз на патыліцу і, захоплены сваім апавяданьнем, зноў пачаў:

— Ня ведаю, ці гэта машына ёсьць у нас, ці не—пра гэта не магу сказаць. А чуў толькі, што ёсьць недзе ў Амэрыцы... Дык яна, знаеш ты, і жне, і ў снапы вяжа, і малоціць, і ў мяшкі яшчэ, кажуць, ссыпае... Во як!.. І ўсё бяз коняй!..

— Во гэта штука,—дадаў Кузьма.—Пэўна камуністы, значыць, прыдумалі: больш некаму... як ты думаеш? А яны, скажу табе, мастакі на ўсе рукі.

— А што, каб у нас была гэта машына?—крыху падумаўшы пачаў Яўхім.—Гэта-ж бы ўраз наша поле, у вадзін дзень зьмяла-б...

— Тады-б, значыць, камунія была...

Ідучы па загону, увайшлі ў вёску...

— Ага, чудь не забыў,—схамянуўся Яўхім.—І к нам у коопэрацыю прывязьлі „пружыновую“ барану. Кажуць, усе па чарзе на ёй рабіць будзем. Ёмка, брат, дзярэць зямлю—адразу можна распахаць.

— Дык тут трэба пара коняй!—засмудіўся Кузьма.—А як мне на адным кані, дык і ня прыходзіцца на ёй рабіць...

— Чаму?.. На дзень ці на два я дам каня, а табе за два дні вырабіць тваю палоску—як плюнуць...

Перад гэтым яны прайшлі па мяжы да самае рыштавіны, дзе пачыналася поле другой вёскі. Тут жыта было хоць і драбнаватае, але роўнае—колас у колас, а патравы ня было... Пасьля йшлі назад ужо шырокаю сьцежкаю і былі здаволены ўсім, што бачылі, і таму й было радасна.

V

Яшчэ зранку сталі збірацца к краме мясцовай коопэрацыі. Стаяла яна сярод вёскі і была як звычайная хата, толькі крыху прастарней. На дзвярах вісела абвестка, што будзе важны сход, што будуць разглядацца вельмі сур'ёзныя пытаньні...

Старыя прыходзілі з напружанай цікавасьцю, іх пужала нязвычайнасьць гэтай зьявы.

— Аб чым тут будзе? Можа збіраць яшчэ раз падатак? А можа прышоў загад, каб гнаць усіх на вайну, бо ходзяць чуткі, што будуць ваяваць, ці з паляком, ці з японцам, ліха іх разьбярэ?!

Сонца залаціла стрэхі, а само вялікім колам з водблескам спускалася за бярозавым гаем.

На прызьбе сядзелі, гаманілі... А ў сенцах стаяла „пружыновая“ барана, і адтуль чуўся гул.

— От, махіна якая...—казаў чорны дзед.

— А купіць яе, мабыць, рублёў сорок трэба...

— Ды дзе там—больш. Я такую надоечы наўмысьля таргаваў... З рассрочкаю давалі...

Ад таго, што ён хацеў купіць такую рэч, якою-б мог здзівіць суседзяў, ён дробна засьмяяўся і паглядзіў каротка пастрыжаныя вусы, а ў сьмеху яго пачуліся словы:

— Э-эх вы, цямнота яшчэ!

К баране падыходзіла яшчэ больш людзей і падымаўся большы гармідар; кожны шчупаў вінцікі і цьвікі і ўяўляў, як бы ён працаваў ёю.

А з сярэдзіны вёскі чуліся песьні і заборысты сьмех...

А як пачало цямнець, прышоў нейкі чалавек з старшынёю сельсавету ці агроном, ці мо' так „студэнт“. Ён зняў шапку і прывітаўся.

Тады пачаўся сход.

„Студэнт“ пачаў гаварыць; казаў ён сьпярша аб тым, як лепш весьці гаспадарку, што сьцяць на іх зямлі, каб атрымаць большы ўраджай...

А ў натоўпе былі, як і першы раз, розныя гутаркі.

— І адкуль яны ўсё ведаюць?—заківаў барадою дзед у палінялай сьвітцы, а другі, безбароды, сур'ёзна адказаў:

— Вядома—вучоныя!.. Каму-ж больш і ведаць, як ня ім? Вучацца многа, дык многа й ведаюць...

— Тут галоўнае „рыхматыку“ трэба ведаць...—кінуў адзін.

— А я скажу, што нічога яны ня ведаюць, вось што,—скантычна заківаў бровамі сівенькі дзядок.

— Ну, ты там, Ягор, ня дуры—ня ведаюць,—перадразніў другі,—ты толькі паслухай, як ён кажа...

— Ці ня ты больш ведаеш? Ха-ха-ха!—разьнёсься маляды голас.

— І гэта праўда,—адазваўся Кузьма,—слухай лепш.

— І слухаць не хачу!.. Чорт ведае, для чаго ён кажа гэта? Усё роўна, Кузьма, на яго ня будзе, дык хоць слухай ці ня слухай... Выдумкі гэта адны... Ты толькі паслухай к чаму ён верне—разбурыць нас хоча...

Сярдзіта сплюнуў, забубнеў нешта сабе пад нос і ўсё не сунімаўся:

— Во й пра бога пачаў... Ну, ці ён-жа чапае яго?..

Тады на Ягора закрычалі, і ён, пакрыўдзіўшыся, адышоў і сеў на прызбу...

А „студэнт“ казаў проста і вразумела, што спадабалася ўсім.

— Вы згадзіліся перайсьці на шматполье—гэта вельмі добра для вас... А чаму—аб гэтым я раней казаў.

— Так... разумеем...—вылецелі з натоўпу здаровыя галасы.

— Ну, вось... У канцы чэрвеня мы разаб'ем ваша поле, тады й больш чаго скажам, а цяпер усё скончана...

— Дзякуем...

Кузьма і Яўхім стаялі побач. У гаворцы „студэнта“ знайшлі нешта новае, тое, што ня чулі.

„Студэнт“ жвава і акуратна пачаў разьвязваць нейкі пак, а ў ім былі кніжкі, і пачаў раздаваць іх...

— Бач ты!—звярнуўся Яўхім да Кузьмы, паказваючы сіненькую кніжку.—Гэта сын нам прачытае: можа што й добрае знойдзем...

— Справа гэта важная, толькі мы чытаць з табою не тае, змалку, значыцца, нас ня вучылі...

Кузьма сказаў і пачасаў пад шапкаю. А тады ўжо было цёмна, дык пачалі разыходзіцца.

У вільготным наліве вечара было добра думаць і разважаць аб тым, што будзе. А будзе—будаванца пад карань новае, моцнае жыццё, адчуваньне якога сьветла і прыгожа...

VI

Поле...

Поле ўвосень стаяла пастрыжаным—роўнае, шырокае, бяз узгоркаў. Асерабрыла яго восень... На граніцы поля ківаўся алешнік. Ледзь чутны сумны гоман яго даносіўся да поля. Гразна-сіняе неба вісела над полем.

А ў полі многа людзей, адзін за адным, аралі поле на зіму. Ёх было многа і ўсе яны паступова йшлі за плугамі; ня было суму, а веяла ад іх нязвычайнай вясёласьцю. Роўна клаліся баразна за баразнаю. А калі праехалі дваццаць чалавек і абагналіся па разу, то была ўжо ўзоранай цэлая паласа.

Кузьма таксама на сваёй „шэрай“ араў тут. Толькі яна за лета паправілася, і ў плугу ішла весялей. Цяпер Кузьма Волік адчуваў сябе моцным, бо тое, аб чым ён марыў, здзейснілася...

Прыехалі раз з гораду людзі і перавялі поле вёскі Галышына на шматполье. Згадзіліся, вядома, ня ўсе перайсьці. І цяпер яны ваўкамі глядзелі з сваіх куткоў...

Нехта зацягнуў песьню, а яна словамі ўпёрлася ў алешнік і адтуль, ударыўшыся, адказала рэхам. Нібы сымболь, усьміхнуўшыся з-пад хмар, выехала сонца, нібы для таго, каб пабачыць перамогу новага над старым, промені яго сакавіта ўрэзаліся ў чорную зямлю.

Па шляху ішоў ашарпаны чалавек у старой сярмязе і пацёрты гадамі. Дайшоўшы да шырокага поля, дзе ня было мяжы, ён здзіўлена глядзеў вакол. А як убачыў людзей, што дружна і з ахвотаю працавалі, вялікім гужам расьцягнуўшыся

за плугамі—паківаў галавою... Усё стаяў і нешта думаў, а думкі не давалі супакою.

Ня было ў яго нічога свайго: хадзіў і працаваў за грош па суседніх вёсках. Цэлых пятнаццаць год служыў у папа парабкам, а тады кінуў—нешта абарвалася ў сэрцы і ня стрымала.

З далёкіх гоняў пад'ехалі да яго, а малады голас звонка крыкнуў:

— Здароў, Аніська!.. Як маешся, куды ідзеш?..

— Што маё здароўе... нічога яму ня зробіцца... Жыву во патроху...

Адказаў Аніська, а прымеціўшы прытныя погляды людзей на сабе, з нейкім асаблівым адчуваннем у голасе сказаў.

— Мне-б папрацаваць з вамі, а то рукі нешта сьвярбляць...

І гэты чалавек, валацуга, жыццём раптам зросься ў душы з усёй грамадою. Мінулае адляцела, як усё роўна яго зусім ня было, а ўся істота запоўнілася тым, што зараз ёсьць...

Нахмурана і пажаўцела глядзіць вёска. Вецер здалёк зашамцеў лісьцямі бяроз. Ішло па мяккаму абрусу, ступала на струхнелыя быльнікі і балоты новае і прыгожае жыццё.

Пялёсткі сінія

Пялёсткі сінія,
пялёсткі агнявыя
асыпаў за гарою дзень...
Над кроўю воўка
воўк завые...
Дзе мне таварыша
шукаць, ну, дзе?!

Ці там,
ці там мо', дзе варожасьць?
Ці там,
дзе шчырасьць-боць?..
Шыпы ня зьвянуць,
зьвянуць рожы,
красой апаўшаю
аздобяць дол.

Пясок і жвір,
халодны камень,—
як адзіноцтва між сяброў.
Мае вы сосны,
сосны-пальмы!
і сьмех дзяўчат,
крамянасьць зор.

М. Лужанін

Багун

* * *

Гэта толькі ўспамін...

Успамін далёкага і блізкага, дарагога і апрыкрага...

... З далёкага балота, з халоднага, вязкага імшарніку, ліпкімі кроплямі цячэ пах багуну...

Халоднае, цёмнае балота...

Ссохлыя хвойкі і елачкі сумна стаяць над вечна пустым імшарнікам. Стаяць і сохнуць... Дагніваюць жывыя...

* * *

Вісьне туга...

Туга і багун. Дрэнная кветка багун...

Кажуць старыя, што памёр тут адзін чалавек, пераначваўшы ў кустох багуну.

Кажуць яшчэ, што ад гэтага паху на скаціну нападае шал, што коні з налітымі крывёй вачыма скачуць па полі, падгінаючы к галаве тонкія ногі.

І зусім ціха, зімовымі вечарамі, калі вецер дзіка вые ў коміне, трашчыць лучына, зьвіняць верацёна і гаворкі,—ніхто не маўчыць, бо ў маўчанках вялікая адзінота,—расказваюць старыя, што ў нашым імшарніку здарылася страшнае забойства...

На канцы сяла, паказваў мне дзед месца, нічога там не расло, толькі лапухі ды крапіва, ды гаварыў, што стаяла там „Лебедзева хата“. Ё заўсёды я прыкмячаў, што сьціхала песьня, прымаўкала гаворка, калі ўспаміналі пра „Лебедзя“.

* * *

Пачалі мы з дзедам выганяць чараду на поле.

Птушкі пяюць, лес бомкае, ляжыш на сонейку, а яно прыпячэ, прыгрэе,—ня хочацца йсьці, нават кароў завярнуць лянота. Дзед сабе лапці пляце, а часам, як вясёлы, раскажа што.

Так і гэты раз, каровы недалёчка ходзяць, дзед сядзіць і лапця падаўнішняму калупае. А дзень ясны, сонечны, здаецца неба—ні неба, а нейкі звон спусьціўся сінімі акрайкамі на зямлю. І здаецца, падняў-бы вялікае біла ды званіў у гэты звон без канца і меры, каб вызваніць усё, што на сэрца лягло, званіў-бы, што сам думаю, ад чаго ў дзеда вечны цень на вачох, аб чым каласы гамоняць. І каб гэты звон цёк і цёк далёка па ўсёй зямлі, каб усе людзі ведалі, дзе і з чаго так моцна і прыгожа звоніць маленькі пастушок...

І думалася ўсё, што ад гэтага звону зьменіцца сьвет—ня будуць ваўкі чапаць нашых цялят, ня будзе так моцна біцца нагайкаю пан, што і цяпер паказвае дзед страшныя знакі на худых, згорбленых плячох.

Расказаў я дзеду гэта...

Усьміхнуўся стары, паглядзеў на мяне сівымі вачыма ды кажа:

— Хлопец ты, здаецца, і ня дурань, а дасюль ня ведаеш, што ў каго сіла—дык і праўда. Дзіўна гаворыш неяк, ці ня нюхаў ты багуну сёвня, з яго ўсякія справы бываюць?

— Не, дзеду,—кажу,—ня нюхаў я багуну.

А дзед, як і ня чуў, варушыць старымі белымі зубамі ды ціха так кажа:

— Быў у нас адзін дзівак такі Адам Лебедзь, ведаеш, дзе яго хата стаяла, гаварыў ён тое, што ты цяпер. Глядзі, хлопча, за гэта галовы сякуць.

А я радзенок, што дзед разгаварыўся, бо даўно пра Лебедзя чуў, але пры малых аб ім не гаварылі.

— Скажы, дзеду, а што ён казаў?

— А ласы, мой унучак, на байкі! Раскажу, раскажу ўсё, што ведаю, а ведаю шмат, бачыш, Адам Лебедзь быў мой сябра.

* * *

Рос ён самым спраўнейшым дзяцюком на ўсю нашу акаліцу. Чым толькі ня ўзяў—і харошы і здаровы. А сьпявак! Ня пяюць так цяпер, як Адам Лебедзь пяю. Сядзе, бывала, на лаўцы пад вішнямі ды, як запяе „Калініцу“, слухаў-бы, слухаў ды памёр слухаючы. Але ўпарты быў, скажа, дык слова назад ня возьме. Згубіла яго ўпартасьць, загінуў і магілы ня знаць.

Не паслухаў ён бацькі раз, дык той яму, нядоўга думачу, і адлічыў павадца па сьпіне. Устаў ён, абвёў вачыма ся-дзібу ды прамовіў:

— Я ня я буду, калі табе, бацька, трою не аддадуць,— ды пайшоў цяжка са двара. Бацька толькі ўсьміхнуўся ў сьлед, а наш Адам пайшоў к панскім пакоям, падышоў пад панаву акно, лёг на куст некіх загранічных кветак і так іх скамячыў, што ня то кветак, нават і зелья ня знаць. Гэтак адзін куст, пасьяя другі, трэці, а потым без разбору ды парадку давай качацца па газоне ды гасіць кветкі галава ў галаву. Глянуў пан у вакно, глянуў ды злосьцю захлынуўся.

— Што гэта?—крычыць страшным голасам.

Зьбегаў ўвесь двор, заступілі ўсе хады, а Адаму у сярэдзіне, як ваўчок, вочкамі лыпае. А потым сьціснуўся, сабраўся ў клубок, кінуўся на пана, шыгануў у фортку ды задаў такога ходу, што і панскія гайдукі не дагналі.

Пан крычыць, нагамі тупае.

— Дагнаць!!! Злавіць!!! Ачапеце лес ды стойце там, каб яго мне—жывога ці мерцьвяка.

Твар у пана крывёю наліўся, вочы на выкаце, вусы сівыя вушацца. Страшны ён быў. Каб табе, хлопча, ніколі ня бачыць гэтакай зьвярукі.

— Пазавеце мне яго бацьку, трэба з ім палічыцца, што добра вучыць сына свайго пана паважаць.

А Адаму гэтага толькі і трэба было, але з лесу баяўся выходзіць, толькі аж на трэці дзень,—блытаўся ён галодны,— злопалі скраўшыся панскія служкі.

— Ага, кажуць, злавілі вераб'я!

Павялі да пана. Пан,—як хмара, а хлопец стаў проста яго ды яснымі вачамі пазірае ў панскую душу.

І пан з яго вачэй ня зводзіць. Глядзеў, глядзеў ды ўсьміхнуўся.

— Навошта-ж ты, сьвіное вуха, мае кветкі пацерабіў?

— Так і так, ясны пане!—і расказаў яму, як справа сталася.

Пасьвятлеў пан.

— Люблю, кажа, што слова трымаеш. Кветкі мы другія

дастанем, а бацька—прабачай! Так мае канюхі пакаралі, што таго дня й памёр. Будзь-жа ты пры маёй пэрсоне. Піць і есьці са мною і адзежу маю насіцьмеш.

— Дзякую, кажа Адаць, за ласку, ясны пане! Калі хочаш ты мяне наградзіць, дык пусьці ў сьвет, пайду, куды вочы глядзяць, а што бацьку забіў, на тое панская воля!

— Ідзі, дурны хлоп, куды хочаш, толькі назад не варочайся, бо...—завярнуўся пан і хмуры ў пакоі пайшоў. За ім сям'я панская.

Адна панначка маленькая, беленькая такая, азірнулася ды кажа:

— Ня бойся, хлопча! Не заўсёды яно будзе, як цяпер ёсьць. Мо' й над намі сонца ясьнейшае ўзойдзе.

Зьняў Адам шапку, пакланіўся.

— Дзякуй за добрае слова, паненачка! Я таксама мяркую, што...

— Пасадзі, мая пані, маю дачку на хлеб ды на воду, а ты, валацуга, сьпяшай, пакуль мае ганчакі не дагналі...

Гнеўны пан, белы, аж калоціцца ўвесь.

— Дзякуй і за гэта, пане! Бывайце здаровы, мо' пабачыць вас ня здарыцца.

Сказаў Адам і пайшоў, і толькі далёка ў горадзе бачыў яго белякоўскі чалавек. Наказваў перадаць, што ён жыў і здароў, але назад скорна ня вернецца...

Упарты быў хлапец!

* * *

Прайшло гадоў з дзесятак, а мо' й больш. Аднаго дня прыехаў ганец з гораду і прывёз пану ліст. Чытае пан і хмурнее, а потым як крыкне:

— Ня будзе гэтага!

А ліст ад Адама быў.

— „Добры дзень, пане!—пісаў ён.

Гатуйся госьця сустракаць. Скора ў цябе буду“—
і падпісана—Адам Лебедзь.

Паненачка слухала, слухала ды як заплешча ў ладкі:

— А што, тата, такі чалавек і ў агні не згарыць!

— Дай час толькі—згарыць!—і сеў адказ пісаць.

„Проша ня толькі ў госьці, але й на пасаду. Памёр Леўка мой, няма каму коням хвасты падмываць. Дык ці ні ласка, пане Лебедзь, прыехаць. На вашу мосьць пасада добрая!“

Упарты і пан быў!

* * *

Праз каторы дзень пайшла пагалоска ваколіцаю, што прыехаў Адам к пану ў госьці. Я, дружакаю быўшы, узяў ды пайшоў да яго.

Ажно, праўда, у хаце агонь гарыць, сядзіць Адам і кніжачку чытае. А кругом яго яшчэ кніжок цэлыя гурбы. Згледзеў ён мяне, дзверы адчыніў, у хату кліча.

— Здароў, Адаська!—кажу.

— Здароў, браціку!

Гляджу на яго, а вочы ягоныя смутныя, смутныя, твар жоўты, ссохлы.

— Чаго ты гэтакі?—пытаюся.

— Многа крыўды, адказвае, давялося выцерпець з лёгкай панскай рукі. Але й я яму не дарую. Заплаціць ён за бацьку ўласнаю скураю.—Многа чаго гаварыў ён мне. Так і ня ўспамяну ўсяго. Толькі, помню, што павінны мы ўсе роўныя быць; роўна піць, роўна есьці і апранацца, што няма лепшых ні горшых, што й паны такія людзі, як і ўсе. Гаварыў ён, што ня трэба нам сароміцца самога сябе, ні свае мовы, ні мазалістых рук, лепш есьці свой чорны хлеб, чымсь чужыя заморскія сівнікі...

Позна сядзеў я ў яго ды назаўтра галава ходырам хадзіла.

Балела сэрца, кіпела кроў...

* * *

Жыве Адам у сваёй хатцы, нікуды ня ходзіць, толькі кніжкі чытае. А бабы, вядома спраўныя на языкі, пусьцілі плётку, што ноччу ў комін к Адаму прылятае яго бацька і што ўдваіх падоўгу гутараць яны. Ці-ж хто разумны гэтаму паверыць,—а гаворак было...

Здарылася на тую пору памерці панавай дочцы, тэй, што Адам у сэрца запаў.

Вялікі банкет пан наладзіў, ксяндзоў назганяў, ды панеслі яе ў склеп. Людзі сыпанулі, вышаў і Адам паглядзець.

Правёў пратэсы вачыма, галавою паківаў ды гукнуў голасна:

— Была адна добрая душа, ды тую пан са сьвету зьвёў.
Завярнуўся ды зноў у хату.

Уськіпеў пан, зубамі рыпнуў, ды сорамна было перад целям дачкі ўструшню падымаць, а на трэці дзень прыехаў на сяло і ўсьміхаецца нядобра так.

— Добрага дня, пане Лебедзь!

— Добрага дня!

— Што-ж пасады не займаеце, як абапрэюць у коняй капыты, прыдзецца панскую скуру паласаваць?!

— Нікога я не чапаю, не чапайце й мяне,— сказаў Адам ды зноў за кніжку.

Пану й гаварыць няма што. Бразнуў дзьвярыма, што аж ваконьніцы зазьвінелі ды, вышаўшы на вуліцу, такую даў аплявуху фурману, што рэха клубочкам пакацаўся. Зморшчыўся фурман ды выплюнуў тры зубы на землю.

Вышаў Адам з хаты.

— На пусты канец людзей глуміш! Цярпем, браткі, ён ад нас не ўцячэ!

Упартыя Лебедзі, упартыя!

* * *

Пачалі хадзіць да яго людзі, ня то маладыя, але й сівыя дзяды заглядалі. А Адам усё гаварыў, з кніжачак вычитваў, тлумачыў, кожнаму асобнае слова ў яго было. Па сэрцу ўсім прышоўся. Вучыў ён, як сеяць, каб ураджаі большыя былі, расказваў, якія людзі ёсьць на сьвеце і як яны живуць. Аж за колькі вёрст прыходзілі людзі паслухаць Адама нашага.

А пан тымчасам раздумаўся, што нельга мужыку столькі волі даваць, і выпісаў стражнікаў забраць Адама. Панская дочка тое пачуўшы, наказала Адаму прыйсьці на імшарнікі— папярэдзіць хацела.

Настаў вечар. Зьбіраецца Адам ісьці ды просіць, каб чалавек трое йшлі за ім: сачылі, што будзе.

Толькі ўзышоў Адам на балота, кінулася да яго панначка, лапача ды рукамі паказвае. Была яна з сябе чарнявенькая, але маленькая, як і тая, што памерла.

Адам слухае ды азіраецца, ці ня шурхне што. Аж бачым мы—рассунуліся кусты і твар пана відзён, сіні, страшны. Устае ён і стрэльбу падымае.

— Заб'ю,—кажа,—сваю дачку!

І пакуль мы апамятаваліся, бліснуў агонь, панначка толькі рукамі ўскінула. А Адам пана ўзагрудкі дзержыць і паволі так кажа:

— Калі бацька сваю дачку забіў, дык павінна і помста быць. Кайся, пане, ва ўсіх грахох!—прылажыўся і стрэліў.

Разышоўся дым, і бачым мы—ляжыць пан каля дачкі ціхі і нягрозны, толькі каля губ крыві цурочак.

А потым занеслі мы мерцвякоў у Адамаву хату і палажылі на лаўках. Адам абышоў хату, запёр дзверы, разгарнуў салому на страсе ды запаліў.

— Няхай тут не застаецца памятки ні па пану, ні па Лебедзю,—сказаў, развітаўся з усімі намі, ды пайшоў, сьмелы такі, горды.

Потым усхадзіліся стражнікі, ды позна, ніхто яго з гэй пары і ня бачыў. Ведаеш, ёсьць на Каралёўшчыне прудзішча, лебедзі там вядуцца, дык вось, як застаецца лебедзю жыць адзін дзень, ён пачынае сьпяваць прыгожую песьню. Прыгажэй гэтай песьні няма,—цэлае жыццё маўчыць лебедзь (гордая птушка!), не падае голасу ні ў болю, ні ў радасьці і толькі перад сьмерцю пяе.

Так і Адам, прасьпяваў сваю лебядзіную песьню ды загінуў, пэўна загінуў, бо не такі быў, каб галаву схіляць. Толькі лепшых дзён няма й няма... Мо' ты дачакаеш, дзеткі?!

* * *

Прайшло многа гадоў... Прайшлі войны. Сьціхлі грывоты. Старыя руіны ўкрыліся зялёнымі расткамі... Расткамі сьветлага і новага. І вось, перад вачыма вёска, палі, курган, дзе расказваў дзед апошнюю песьню гордага белага Лебедзя, Лебедзя, які не запляміў сваіх крыл.

Жнівень. Перада мною паміраў дзень, крыштальна-блакітны дзень,—такія дні бываюць толькі ў жніўні. Лёгкім вёлюмам падала пшчотна-саромлівая жалоба вечару.

Недзе ў прасторы, за далёкім лесам, што зьліўся галовамі з сінню, выгаварвала жалейка нешта дарагое. Дарагое, а разам з тым радаснае і сумнае—размах волі і ціхую пшчоту

Прайшлі каровы і пранесьлі пах сьвежага малака. Дзесьці іржалі коні. Здалёку ішлі дзяўчаты, несці вяночкі, спраўляючы дажынкi. Вяночкі з каласоў і палявых кветак...

Зьвінелі румяныя далі.

Над загарэлым ад сонца прасторам разьліваўся яснотаю вечар і тануў у зялёных мурагох, заплятаючы пунсовымі каснікамі песні, весялосьць і журбу.

А ў цягучых столках туманаў, разам з пахкаю вільгацьцю, водарыў багун, багун са старога балота.

Кляшторны

* * *

Раджаўся дзень,
За лесам тухлі зоры,
І хтосьці золата
Над стрэхамі губляў,
А над бялёсымі
Люстэркамі вазёраў
Туман сярэбраную
Пражу разматаў.

Жалейка пастуха
Дзень новы прывітала,
На канапляньніку
Загралі вераб'і.
Зара за ўзгоркамі
Начніцы замыкала,
І косы вешала
На росныя гаі.

А ў полі ціш,
Нямая ціш у полі...
І толькі вецер
Жоўтыя лісты
Разносіць з рогатам
На задуменных гонях,
Як старасьць моладасьці
Выцьвіўшыя сны.

Калі-ж, калі,
Калі у ціш нямую
Сталёвыя
Засьвішчуць салаўі,
І новы сьпеў,

І радасьць закрусе
Над дываном
Засмучаных далін...
Прайшла вясна,
Як многа тысяч вёсен,
Прайшла і згінула
Крыклівым журавом,
І зноў каса
Над пожнямі галосіць,
І ціха шэпчацца
Калосьці пад сярпом.
Сыпнула восень
Рыжымі кудрамі,
Павісьлі сінія
Туманы на раку,
І зноў цапы
Драўлянымі зубамі
Ляніва шастаюць
Салому на таку...

.....
Адплачце гусі
Сум над балатамі,
Расыпце жалабу
Ў лілёвы ночы сыцень,
Бо гіне ноч
Над роднымі палямі,
І змрокі чорныя
Раджаюць новы дзень.

Менск. 27 верасьня 1926 г.

Катрыншчык

(Апавяданьне)

I

Вятрак—на ўзгорачку. На другім—могілкі. Старэнькія хаты. А паміж іх гасьцінец, вузкі і даўны, аброс жорсткім трыпетнікам. Далёка працягнуўся на ўсход з захаду, пыліцца пылам штодня, штохвіліны. Ад пылу пасівеў, пастарэў зялёны трыпетнік. Паабапал гасьцінца, у жыцьцёрадаснасьць увабраўшы вятрак і схваўшы па поясе бывальшчыну-могілкі, калышыцца хваліста-цёпла рунь. Заходняе сонца, не сьпяшаючы, шчодро аддае на сёньня ўсё, што яно можа даць. Чырвонымі палосамі, чырванеючае, апошнія разы перад зморкам абдымае яно гасьцінец, вятрак, могілкі.

Чалавек, што кульгае гасьцінцам, не глядзіць навакол. Ён, быццам сочыць за сваім выскаленым чаравікам, які роўна хлёпае ў сівенькі пыл і, як дзьмухалка, пушчае з сябе пыламучаную хмарку. Не заўважае пякноты, якую павінен у сябе ўбіраць чалавек, якою павінен любавацца. Мабыць цікавей яму сплусьчаць свае вочы ў пыл дарожны, слухаць сухое хлёпаньне чаравік, чымсь падстаўляць твар пад пяшчотнасьць сонца, чымсь удыхаць жыцьцё вакол.

Нарэшце, далёкі лес за сабою схваў сонца. Пахмурныя хварбы змрок выпляснуў з вечару. Чалавек ідзе.

А калі цьмяным набраклі гасьцінец і рунь, і калі далёка ззаду цемра апранула шчыльна вятрак і могілкі,—чалавек узняў галаву і перасунуў ззаду наперад скрынку на рамені. У скрынцы запішчэла. Чалавек стаў. Не сьпяшаючыся, ён пачаў круціць кольбачку з боку скрынкі. І адразу, як толькі пакруціў, у вечар паскакалі прыдушана-гулка гукі „кракавяка“. Па меры таго, як нязвычайная музыка ўбіралася ў сілу, як гукі мацнелі, часьцелі,—чалавек увайшоў у газард і пачаў

прытупваць. Калі-ж кульгавая нага натамілася,—чалавек раптоўна пераскочыў з музыкаю на „разлуку“. Круцячы кольбу, чалавек другою рукою адчыніў дзьверцы скрынкі. Пад музыку нехта падпяваць пачаў. Сіплы голас ня зусім падпяваў, а толькі выгаварваў, ды то няправільна, некалькі слоў. З усяго падпяваньня можна было зразумець толькі:

— Разь-люка... разь-люка... сьта-рана-а...

Вычэрпаўшы свой запас слоў, падпявала такім-жа цягучым голасам абарваў:

— Попка скончыў.

Тады сам чалавек з амаль гэтакім-жа няправільным выказваньнем слоў, як і „попка“, але з багатым запасам іх, сам засьпяваў. Так шмат агульнага было ў яго голасе з мотывам сьпеву: разлука чулася і ў голасе, як і ў песьні, і сам ён быў такі скрыпучы і надтрэсьнены, як і музыка.

Доўга стаяў чалавек—і граў, і сьпяваў. Нішто, на звычайна людным гасьцінцы, не перапыняла яго. Невядома дакуль ён граў-бы, каб ня той-жа сіплы голас:

— Будзе.

Ці мо' паслухаў гэтага голасу, ці мо' ужо натаміўся,—толькі чалавек зьняў з кольбы руку, і музыка абарвалася на сярэдзіне.

— Ё, дальбог, будзе,—згадзіўся ён і перасунуў назад зноў сваю скрынку.

Ён закульгаў уперад. Потым стаў, паглядзеў наўкол, падумаў. Праз хвіліну вярнуўся і сышоў на бакавую дарожку. Мабыць цяпер заўважыў толькі, што ён стаяў дасюль на скрыжаваньні дарог.

— Гэтак і трэба,—прайшоўшы з загон, сказаў ён і сеў на вільготную камлатую траву.

II

Прачнуўся палетак. Ён яшчэ ня бачыў жаданага сонца, але ўжо гаманіў на розныя галасы сонна і радасна.

На бакавой дарожцы тож прачыналася жыцьцё. Чалавек спаў, хоць мо' ён і ня любіў спаць позна. Змарыўся лагодна ўчарашняю хадюю, а падранае рызьзё добра захоўвае ад вільгаці цёплай ночы.

Хутка памаладзеў паветраны сінец ад багрыстага сьвятла блізкага сонейка. Чалавек роўна дыхаў, павярнуўшы дагары свой наморшчаны лоб.

Раньняя старая галодная варона пралятала над дарожкаю. Яна заўважыла нярухомую постаць ляжачага і, спадзяючыся пажывіцца чым, спусьцілася крокаў за дзесяць ад яго. Чалавек не варушыўся. Скрынка з бруднаю драўлянаю нагою ляжала каля яго. Старая варона, трасучы галавою, зрабіла крок уперад. Стала. Паглядзела глыбокадумна і накіравалася да скрынкі. Варону вабілі адчыненыя дзьверцы. Яна сабралася стала праверыць змест яе і ўжо сунула змысную дзюбу. Раптам адтуль пыхнула нешта і спуджаная варона, каркнуўшы, узнялася ўгару.

А з скрынкі выскачыла дзюбатая птушка і села чалавеку на лоб. Чалавек спаў моцна. Тады птушка, не зважаючы на варону, спаважна паправіла крылы; схіліла хітра сваю гарбатую дзюбу і прахрыпацела сонна ў вуха!

— Ёсіль... будзе... спаць.

Ёсіль шавяльнуў павекамі. Птушка нязграбна, але хутка, скочыла да скрынкі. Ёсіль устаў і сеў.

— І як ты, попка, вылез?—звярнуўся ён да птушкі, якая сьнедала цяпер, абчышчаючы пер'е ад няпрошаных гасьцей.

А як толькі гаспадар устаў і выказаў імкненьне пацягнуцца, пазяхнуўшы на ўвесь рот,—„попка“ скочыў у свае дзьверцы.

Ёсіль так пацягнуўся, што сухі живот яго ненатуральна выпучыўся ўперад, і, каб ня ўпасьці, ён ступіў крокі тры і сеў.

— Ці не захварэў ты, Ёсіль, бо ногі твае набрынялі, як часам у мерцьвяка?—спытаўся ён і сур'ёзна як-бы паглядзеў на гэтага Ёсіля.

— Зараз паглядзім. Ты, вядома, нічога ня хочаш насупроць таго, каб паглядзець на твае ногі,—разважаў ён далей, расьцягваючы халяўкі чаравік.

Разбутая кульгавая нага ўнесла перамену ў ход разважаньняў Ёсіля. Заўсёды тонкая, худая і белая, яна цяпер была, як бурак, з чарнаватым сінцом. У ёй адчуваўся слабаваты боль, чаго ня было дасюль.

— Ты мне слугавала, як кій старцу... Што я рабіць буду. О, Іегова! Я быў з табою. Заўсёды я слушаў рабіна і пазіраў знізу ўгару на хасіда¹⁾. Што я рабіць буду з ёю. Вялікі Майсей, блізкі к Іегове спачатку і да канца! Ці ня я не прапушчаў што раницы вольнае хвіліны, каб узьдзець на неразумны лоб тэфілін²⁾. Ня было таго году, о! Майсей, каб, ідучы па тваіх заповедзях, я да заходу сонца і напярэдадні Ём-Кіпура³⁾ і напярэдадні самага маленькага Пурыма⁴⁾, каб я не сьпяшаўся з хаты голя пад дах Юды.

На халоднай расе хворую нагу пачынала торгаць. Ня глядзячы на холадзік, як-бы гарачым прыскам абсыпала пальцы, а ад іх і ўсю нагу.

Ёсіль перапыніў сваю размову і заглядзеўся на нагу. Задумаўся.

Павярнула зямля свой рознаколеравы, з зялёнай асноваю, дзірван пад першыя касыя праменьні сонца. Заблішчэлі пекнымі пералівамі „весьялухі“ на чырванаватым сьвятле частыя кроплі расы.

Усход гарэў і сьвятлеў усё больш і больш, а Ёсіль сядзеў і думаў. Адзін выраз твару змяняўся другім, другі даваў зноў месца першаму і паступова выклікаў трэці. Доўга праходзіла па смугла-сухарлявым твары зьмена выказаў, пакуль унутранае сьвятло не асьвятліла чорнае глыбіні воч. Погляд іх сустраўся з нядоўгавечнымі ўжо чаравікамі і лапленымі анучамі на дзірках, і вусны ціха, бязгучна заварушыліся, перш чымсь агаласіць патаемныя думкі чалавека. Потым як-бы брудная хмарка набегла на прасьвятлены твар Ёсіля. Ён ціха прашаптаў:

— Ву зайнэн майнэ кіндэр, ву зайнэн—Яха?⁵⁾

Столькі глыбокага, неапісанага гора закладзена было ў гэтых словах.

Па пары сьлёз скацілася на валасатыя шчокі. А далей, вялізарнаю натугаю волі, пра што сьведчылі насупленьня бровы,

1) Хасід—набожны яўрэй.

2) Тэфілін—карабок з пэргамэнтам, на якім напісаны 10 запов. Майсея; надвязваецца к ілбу яўрэямі ў часе малітвы.

3) Ём-Кіпур—судны дзень у яўрэяў.

4) Пурым—сьвята ў памяць спасеньня персыдзкіх яўрэяў ад зьнішчэньня іх Аммонам (адно з прозьвішчаў Юпіцера).

5) Ву зайнэн майнэ кіндэр, ву зайнэн—Яха?—Дзе мае дзеці, дзе—Яха?

Ёсіль павысіў голас—ён пацьвядзеў, але шчырасьць думак была ўсё тая-ж.

— Ці не дачуў, ці не памыліўся, Ёсіль, ты, калі аднойчы стары рабін з ешыбота ¹⁾ на Рош-Гашана ²⁾ убачыў, як ты любіш Ёгову, калі ён сказаў: „Ёсіль, ты маеш дзеці, ты маеш маладую добрую жонку і ты цяпер шчаслівы. Кроку не зрабі без Ёговы, і з шчаслівага ты станеш шчаслівейшым. Такім зрабіўся набожны Ротшыльд“. О! Ёгова, бо тваімі вуснамі гаварыў рабін, ці рабіў я так? А я пачуў, добра пачуў, што ён сказаў гэтак, бо пра гэтае-ж мне тлумачыў і другі, і пяты, і дзесяты рабін.

Ізноў ён перайшоў на субяседваньне з самім сабою.

— Мабыць, справядліва ня выконваў ты, Ёсіль, тое, што табе казаў рабін?

Твар зрабіўся жорсткім, як у чалавека, які многа пражыў і мала бачыў радасьці.

— Мабыць, ня выконваў,—гаварыў ён:—бо на адным тыдні ты аддаваў дзесятку рабіну, а на другім за яе купляў для дзяцей куханы. Ні ў слове, ні ў рабоце не абходзіў ні аднаго з сьвяшчэнных заповедзяў Майсея... Увесь свой век баяўся не дагадзіць талмуду... Ці ня праўду кажу я, Ёгова?

Чалавек рашуча пытаўся адказаў у бога, але бог маўчаў. Тады чалавек адчуў у сабе больш сілы і, жыцьцёвым вопытам навучаны, сказаў:

— Маўчыш, грозны Ёгова. А дзе маё шчасьце, тое шчасьце, аб якім плёў твой шамэс, той сівы таўсты рабін з ешыбота. Няма гэтага шчасьця, няма яго. Яго забралі Фрыдманы і Мардуховічы з сваімі магазынамі і крамамі, што некалі парасьсядаліся ва ўласных дамох на першай вуліцы. Ём падала з неба шчасьце, бо яны мала глядзелі на гэтае неба... Яны раілі іншым слухацца яго... Раілі... Самі-ж, напёршыся ў суботу сьвініны, курылі лёганыкі турэцкі тутунёк... А пад поўнач за зачыненымі ваканіцамі званілі кнэплахам... Добра зьвінеў кнэплах, бо ён быў злулены з такіх, як дурны Ёсіль. Ня з неба падаў кнэплах, ой, ня з неба, а неба вырастала з яго. Чаму-б іначай рабін здымаў-бы наперад свой капялюш перад Мардуховічам?

¹⁾ Ешыбот—школа, якая падрыхтоўвала да званьня рабіна.

²⁾ Рош-Гашана—Новы год.

Так, вялікага шчасся гэтакага, як казаў, калом яму зямля, рабін з ешыбота, мне не патрэбна. Дык чаму, аднавокі Іегова, калі ты ёсьць ці быў там калі на сваім небе, чаму ты не пакінуў для калекі Ёсіля хоць таго шчасся, якое ён меў? Ты ня ведаеш чаму, кривавы Молах, бо ня чуеш, а ня чуеш таму, што цябе няма. І няма цябе, а ты кривавы, бо каб тыя дзсяткі, што праз дваццацат год ты глытаў з сваімі рабінамі, каб дзсяткі ня выходзілі з кішэні,—можа былі-б з Ёсілем яго дзеці, Яха...

Крыўда, вялікая крыўда, на хвіліну зрабіла дзіцячым яго стары, без пары, твар. Зноў заблішчэлі слязьмі вочы, але згода з самім сабою дала нячуваную моц, і рукі сціснуліся ў вузлаватыя кулакі.

— Дажыўся да таго, што зараз хадзіць ня буду... А пакуль вось ногі адмовяцца рабіць гэта,—няма ў што абуць... Ці анучы гэта? Ці гэтакія анучы нагартуюць на ногі чэсныя людзі? Гнілыя лахманы на дзірках...

Разжалены Ёсіль падобен быў да бяспомачнага падарожніка ў глушы. Але гэта было не надоўга. Жаль праходзіў, пакідаючы горкі асест на сэрцы, а спрытны розум шукаў ратунку. Устаў і паспрабаваў ісьці босы. Босаму было яшчэ горш. Ня вытрымаў:

— Закляты будзь ты, бог рабінаў і Мардуховічаў! Я гэта кажу табе, я... катрыншчык Ёсіль, якога ты змалку і дасюль вадзіў за нос. Закляты будзь... Я ад цябе іду і ты мяне ня ўбачыш ніколі, ніколі. Запамятай гэта... Скажы свайму Майсею, каб запісаў гэта ў тваіх кніжках... Дзсяткі мінуліся,—больш ад мяне не панюхаеш і грошыка. Дасюль я быў дурны, дальбог, толькі дасюль... А Мардуховічы і Фрыдманы, набага, стаўшы вялікімі спэцамі па масьле, па яйцах, па трасцы, па хваробе, пазакідалі пакуль што свае шоўкавыя падушачкі і больш ня ходзяць у сінагогу. Ём дай грошы чорт, дзьябал з балота, пан, дык яны будуць служыць. Не падкладуць падушачкі пад свае набожныя ногі... Амін табе з Ёсілем... А так, Ёсіль, няма больш Іеговы... А ці патрэбен,—пакрыўджана-сьмяхотліва скончыў ён.

Сьмярдзючымі анучамі абцёр з чаравік пыл.

— Набосанач абуць? Не, трэба адлупіць кавалак... сарочкі. Чым мае ногі розьняцца ад цела!

Высакавата ўжо вісела ўгары сонца. Па гасьцінцы, дзе-ні-дзе барашчалі калёсы. На дарожцы ціха, толькі Ёсіль сапе ўважна носам, шукаючы ануч.

— Не, Ёсіль, табе Іегова адбіў спрытнасьць розуму. Як ты дасюль ня мог успамянуць, што ў цябе ёсьць талес?

Ён выцяг з-пад блішчастае ад ношлі жылеткі кавалак матэрыі ў чорныя з белымі палоскі. Гэта было маліцьвяное прасьцірадла.

— Нашто табе было шукаць чаго, бязглузды Ёсіль... З сёнешняга дня за цябе маліцца будуць твае ногі. Няхай памоляцца, няхай. Талес каштуе грошы, некалі два рублі аддаў... Хай моляцца цяпер ногі... І падумай, Ёсіль, што рабіць? Падумай добра, каб больш ня думаць, бо й некалі ўжо будзе.

Ён роўна напал па чорнай палосцы разлупіў талес і па чаў укутваць свае хворыя ногі.

* * *

Калыхнулася месяца сiнь.
На двары паасеньням, вецер.
Паасеньням хочацца сьніць,
Паасеньням зоры сьвецяць.
Вецер шэпча каханьне галью...
— Ты заходзь, мая любая, сьмела!
Пацалункамі вытку „люблю“
Па канве тваіх шчок загарэлых.
У гэту ноч я ня буду спаць.
Ты зайдзі, распляці свае косы!
Я ў сэрца люблю насыпаць
Тваіх слоў залацістае проса.
Сеньня восень гуляе садам.
Дарагая! Ня бойся! Зірні!
Ты прыдзі да мяне, мая радасьць,
Запалі ў маім сэрцы агні!

Бяз крыльляў

(Апавяданьне)

Увечары, калі з Дняпра падуе сьвежы вятрыска, а заход, нібы праглынуўшы чырвонага віна, пачне жмурыцца касымі праменьнямі—

Прылукскі саўхоз асабліва прыгожы...

Гэта—былы каталіцкі манастыр з іезуіцкаю школаю, раскінуты па правым беразе Дняпра. Бліскучыя белыя будынкі—праўда, старэнькія па архітэктуры і спэцыяльна прызначаныя для вядомай мэты—надзвычайна цікавы...

Цікавы готычны стыль сівoga касьцёлу, з рознымі вышкамі, званіцамі і вузкімі вакенцамі...

Цікавы вялікі парк са стагоднімі ліпамі, пад якімі калісьці жорсткія „айцы“ і „браты“ абмяркоўвалі свае хітрыя пляны аб узмацненьні „святай“ царквы.

Але гэта—было.

Зараз—зусім інакш.

— Анці-і-іп!.. А-анці-іп!.. Коняй вядзі... чуеш?..

— Куды вы рэзку паклалі?.. Марфа!..

— Дзе кіраўнік?.. Каля трахтара некаму!..

А з гародні, што каля саўхоскага лугу, ідзе ўжо, напрацаваўшыся, грамада дзяўчат-падзёншчыц.

— І-і-і-іх!

Вышла замуж за старога

Захацела пагуляць...

Ой, люлі, люлі, люлі—захацела пагуляць!..

— Ой, дзевачкі, моцы няма!.. А Марыля-ж, Марыля!..

— Верка, зьбірайсь! Чакае ўжо!..

Вечар падсявае сіні змрок... І па цёмнаму аксаміту неба хутка запальваюцца залатыя рагатыя зоркі...

Тады па глухіх куткох парку чутны пацалункі, цікі шэпт, ўздыхі...

Цэнтральнае месца—каля заросшага возера—занята
Жадоўскім—канторшчыкам прылуцкага саўхоу.

— Слухай, Вера... Ты ведаеш... Ты кажаш—любіш мяне...

— Люблю, Сярожа...

— Ну, дык ты ведаеш... Я жаніцца з табой усё такі не магу!..

— Як?... А ты-ж...

— Так, так... Але, бачыш, я ўсё-ткі—канторшчык саўхоу, і лепельская настаўніца недарма заглядаецца на мяне!..

Так што...

— А-а-а...

Жадоўскі вылашчаным ногцем малага пальца разгладжвае чорныя закручаныя вусікі...

Потым, праз зубы, зьвяртаецца да Веры:

— Дый бацькі твае... Ну, што ты маеш за душой?..

Матка, вось, бялізну сьцірае па найму. Наогул...

— Разумею, Сяргей... Ня трэба!..

Плечы Веры раптам апусьціліся, у вочы палез белы туман і яна бяз волі, уздрыгнуўчы, заплакала...

Яна была цяжарная—на 6-ым месяцы,—і ў двары ведалі аб гэтым досыць добра...

Жадоўскі з тыдня на тыдзень адкладаваў „Загс“...

— Што ў ім?..—пытаўся ён:—хіба людзям і без запісу сьвет клінам сыйшоўся?..

Вера добра памятае, якім срэбрам рассыпаўся канторшчык, калі яна была патрэбна...

Абяцаньні, абяцаньні—бяз ліку!..

Цяпер-жа... Што будзе?!

— Верачка... Ты-б супакоілася... Я не хацеў цябе крыўдзіць...

Далі-бог!..

Рыданьні ўзмацніліся...

— Можа мне лепш пайсьці?.. Ну, дай я цябе пацалую на разьвітаньне...

— Ёдзеце!.. Навошта вам мучыць мяне?..

Вы...

— Іду, іду, Вера!.. Я таксама... Толькі—ня крыўдзісь!..

Перад Верай праняслося ўсё яе шэранькае жыццё...

Вялікая сям'я, дзе яна—сёмая, малодшая дачка. Змалку—сваркі і спрэчкі з п'яным бацькам, які нават імкнуўся аднойчы згвалтаваць яе...

Потым—крыху навучаньня ў мясцовай школе...

Праца... З 14-х гадоў—прыставаньне хлапцоў, якім яна спадабалася за надзвычайную прыгожасьць і дабрату... І, урэшце, з мінулага году—гэта няшчаснае каханьне.

Мігацелі зоркі...

І ў шэпце стагодніх ліп Вера знаходзіла водгук свайму пакусу...

Парачкі саўхоскіх хлапцоў і дзяўчат раздзелі...

Надыходзіла раньне...

А для Веры яно здавалася чорным вечарам—бяз самага маленькага агоньчыка,—бязьлітасным, жудасным вечарам...

Шпарка бягуць вагоны.

На разьездах—нібы перакатваюцца пад нагамі пустыя жалезныя бочкі... Гудзяць сустрэчныя цягнікі і спываюць, гінуць у далі; ззаду—гарады, вёскі, сёлы.

А калі падымеш вагоннае вакно—дробная, шэрая пыль запаўзае ў купэ...

І няма ратунку ад яе—і за каўняром яна, і ў роце, і на валосьці...

Прадалі Рыгоравы—бацькі Верыны—апошнюю каравёнку, сабралі крыху грошай і выправілі Веру ў горад...

— Тама сястра Аўгінья... Вось да яе і сходзіш!..

Яна й раду дасьць... Пажыві тама!..

Сядзіць Вера ў вагоне, і павярнуцца ня можа...

Усё здаецца ёй, што пасажыры на яе глядзяць, на цяжарную...

І сорамна, сорамна ёй...

А ў вагоне жыццё ключом б'е!..

Старая, тоўстая гандлярка падсунула пад лаўку мяшок з агуркамі і з пачуцьцём апавядае маладой дзяўчыне ў шкуранай світцы:

— А-ат! Людзі цяпер... Брызгота, шваль, а ня людзі!..

Вось к нам, у мястэчка, нядаўна мядзьведзя каўкаскага прыводзілі!.. Дык паглядзець любя было!.. А на чалавека—цьфу!—плюнуў ды пайшоў!..

— Ну, гэта, як-бы вам сказаць...

У купэ заглядвае праваднік.

— Каму да Магілева?.. Ма-агілеў!..

— Ваш-шш... білетт... Пррыгатуйце білеттт!..

У вачох мітусяцца станцыйныя будынкі...

Уцякаюць к гораду рэльсы, змазаныя нафтай...

— Выха-адзіце... Грамадзяне!..

У горадзе Вера ледзь адшукала кватэру сястры... Недзе на далёкай вуліцы маленькі дамок.

Пакой—занавескі, шырмачкі, чырвоны ліхтар...

І вялікі, вялікі ложка.

Аўгінья была ўзрадавалася.

Потым паглядзела на Верын жывот.

— Дрэнна... Абуза на тваю галаву... Ня ведаю, што і рабіць... Але—будзем чакаць!..

Да сястры—Жэні, як яе звалі „знаёмыя“, прыходзіла шмат гасьцей...

І больш усяго дзівіла Веру, што прыходзілі, амаль выключна, мужчыны, уначы і ва ўсякі час.

Хутка Вера знайшла тлумачэнне гэтаму.

Дый сястра сама не хавалася...

— З таго часу й пайшло... Гаспадыня сагнала з двара, бо якая-ж з мяне стала працаўніца?.. На фабрыку—ня прынялі... Не профсаюзная я... З жанаддзелу спачатку давалі крыху, а потым спыніліся... „Няма сродкаў!“.. Ну, і пайшла я на вуліцу. Брыдка было адразу. Верачка!.. Рукі на сябе наклаць хацела... Але... Зараз і живу з гэтага!..

Набягалі цёмныя дні...

І ў муках, крыві і стогнах радзілася, аднойчы, новая чалавечая істота... У шэрым больнічным пакоі радзіўся ў Веры сын. Радзіўся і не на радасць матчы, і не на карысьць людзям, радзіўся, каб загінуць таксама бяз сьледу, як і прышоў...

Пасьля хваробы Вера яшчэ цікавей зрабілася. Пад вачмі паляглі блакітныя цені, зрок паглыбіўся і кволая бледнасьць разьлілася па твару...

На яе пачалі заглядацца.

А тут Жэня кожны дзень сваё:

— Дзіце!.. Каму яно трэба?.. Без яго—і табе слабадней было-б... А яму—лепш і ня жыць...

— Ну, што з яго вырасьце?..

Дзень за днём—грошай змяншалася.

Патрэбны былі розныя рэчы для дзіцёнка.

Большыя доктар казаў нешта аб „усиленном питани“...
І прышоў час, калі ня было ўжо і 5-ці рублёў, каб даехаць да двара, у Прылуці...

... Здарылася гэта нават ня ноччу, а равнім вечарам, толькі замігала электрычнасьць на высокіх слупох.

Жэні ня было...

Двое маладых хлапцоў, у багатай „ангельскай“ вопратцы, прышлі і ўзялі яе...

У куце, за шырмай, давала аб сабе ведаць маленькае чырвонае, што, як ні дзіўна, мела права назваць сябе „чалавекам“...

Пасьля доўгай барацьбы, Вера з асаблівай злосьцю на твары, рашуча падышла да дзіцяці...

Неяк мэханічна зацягнула пятлю з шаўковай стужкі на тонкай шыі.

І маленькае цела дрыжэла яшчэ, калі грукнула дзвьярыма ўваходзячая Жэня...

Праз некалькі дзён сёстры гулялі па Першамайскай. Каля гостэатру іх дагнала досыць вялікая арава хлапцоў. З надворнага віду—гэта былі падвыпіўшыя прыказчыкі, хутчэй усяго—вяскоўцы, прыехаўшыя ў горад „кутнуць“...

Адразу-ж у паветры адчулася „рабоча-сялянская“...

— Слухайце, дзевачкі... Выбачайце... Слухайце!..

— Можна вас праводзіць?..

Жэні гэта—не прышыня...

— Калі ласка!..

Да Веры падышоў сярэдняга росту чалавек, малады, з чорнымі вусікамі...

— „Погибшие, но милые создания“,—як гаварыў та-варыш Чэхаў...

Эх—люблю гарадзкіх дзевачак!..

Умеюць кахаць і весяліцца... Ня то, што...—

Перад Верай стаяў Сяргей Жадоўскі— канторшчык прылуцкага саўхозу...

3 „Песьні аб Гайаваце“

Сватаньне Гайаваты *)

— Як вяроўка трэба луку,
Так жанчына—для мужчыны:
Хоць яна яго схіляе,
Але слухае затое;
Хоць яна яго і цягне,
Але йдзе за ім заўсёды:
Ня жыцьцё на адзіноце!

Гэтак юны Гайавата
Разважаў з сабою ў думках,
Калі розныя пачуцьці:
Страх надзеі і жаданьні
Яго сэрца марнавалі,—
Марыў ён пра Міннегагу
Ўсё пра любую дзяўчыну,
Што жыве ў зямлі Дакотаў.

— На сваёй жанісь дзяўчыне,—
Чуў ён ад старой Нокоміс,—
— Не хадзі на ўсход і захад
За чужой і невядомай!
Бо свая, дачка суседа,
Як агонь, што на камінку,
А чужая—хоць і краля—
Зьзяньне месяца ці зораў.

Гэтак раіла Нокоміс,
І адказваў Гайавата:

*) Hiawathá s Wooing from „The Song of Hiawatha“ by Henry Longfellow.

— Даражэнькая старая,
Добра мець агонь у хаце,
Але больш люблю я зьяньне,
Зьяньне месяца ці зораў.

І Нокоміс загадала:

— Толькі-ж не бяры гультайкі,
Не бяры лядашчай жонкі,
Рук няўмелых, ног нядбайных,
А глядзі, каб варушылісь
Рукі разам з яе сэрцам,
Ногі бегалі ахвотна.

Усьміхнуўся Гайавата
І сказаў:—Ў зямлі Дакотаў
Ёсьць дзяўчына майстра стрэлаў
Міннегага, Звон Крыніцы,
Харашэйшая на сьвеце.
Я яе вазьму ў ваш вігвам,
І яна вас будзе слухаць,
Будзе вам агнём і зьяньнем,
А майму народу сонцам!

Не згаджалася Нокоміс:

— Не бяры чужую, кажа,
Тую, што ў зямлі Дакотаў,
Надта-ж злосныя Дакоты—
Яны часта з намі б'юцца,
З імі спрэчкі не забыты,
Не загойваюцца раны.

Сьмяючыся Гайавата
Адказаў:—Калі загэтым,
Дык вазьму я ў іх красуню,
Каб зьядналіся плямёны,
Каб забыць старыя спрэчкі,
Загаіць старыя раны!

Вось як юны Гайавата
Выбраўся ў зямлю Дакотаў—
У зямлю жанчын прыгожых;
І пайшоў па сенажацях,
Засігаў ён балатамі

Праз лясоў старых бязмежнасьць
 У маўклівасьці няспынай.
 Ён чароўным моккасінам *)
 Мераў мілю з кожным крокам...
 Але шлях здаваўся доўгім,
 Бо хутчэй сігала сэрца,—
 І ішоў без адпачынку,
 Аж пакуль пачуў сьмех-рогат
 Вадаспада Міннегагі
 Той, што клікаў праз зацішша...
 — О, прыемны гул!—шаптаў ён,—
 Голас той, што мяне кліча.

На краю зялёным лесу,
 На цяньку і сонцы, стадка
 Рыжых алянёў паслося
 Проста перад Гайаватам.
 — Не змані!—шапнуў той луку,
 А страле шапнуў:—Ня гніся!—
 І, сьпяваючы, пацэліў,
 Ён аленю проста ў сэрца.
 Палажыў яго на плечы
 І пайшоў сваёй дарогай.

Ля дзвьярэй свайго вігвама
 Працаваў старэнькі майстар,
 Той, што жыў ў зямлі Дакотаў.
 Ён рабіў галоўкі стрэлаў
 З ясьнісу і калцэдону.
 Ён харакстве сваім прывабным,
 Побач з ім сядзела краля
 Міннегага, Звон Крыніцы,
 Плятучы з трысьця цыноўкі.
 Бацька думаў аб мінулым,
 А дзяўчыны лятуценьні
 Ён даль далёкую ляцелі.
 Седзячы цяпер за працай,
 Ён спамянаў дзянькі ён тыя,

*) Сандалі амэрыканскіх індыйцаў з скуры аленя ці інш. жывёлін.

Калі з гэткімі-ж страламі
На аленяў і бізонаў
Ён хадзіў на паляваньне
На абшары Мускодэя,
Біў гусей крыклівых дзікіх,
Як на поўдзень уляталі.
Ўспамінаў старэнькі майстар,
Як ваяўнікоў грамады
Йшлі, куплялі ў яго стрэлы,
Не магла бяз іх застацца.
Ах, такіх, як тыя былі,
Больш ня знойдеш ў цэлым сьвеце!
Цяпер людзі, як жанчыны,
Толькі трэплюць языкамі!

Ў яе думках той стралец быў
Маладзенькі і прыгожы,
Што з чужой краіны нейкай
Раз прыходзіў на прадвесьні
І купляў у бацькі стрэлы.
Адпачыўшы ў іх вігваме,
Доўга ля дзэвярэй марудзіў,
А пайшоўшы, азіраўся...
І хваліў тады ёй бацька
Яго розум і адвагу.
Ці-ж калі ізноў ён прыдзе
К вадаспаду Міннегагі?..
І ня йшла у рукі праца,
Вочы марылі аб нечым...

Толькі-ж вось яны пачулі
Нейкі шолах недае ў лесе,
Як з бліскучым палкім тварам
І з аленем за плячыма,
Раптам выскачыўшы з вецьця,
Гайавата стаў прад імі.
І старэнькі майстар стрэлаў,
На яго зірнуўшы пільна,
Палажыў сваю работу,
Запрасіў у хату госьця,

Прывітаўшы гэтакім словам:
 — Гайавата пажаданы!—
 Ё пад ногі Міннегагі
 Гайавата скінуў ношу,
 З плеч сваіх аленья скінуў.
 Ё дзяўчына, ад работы
 На яго зірнуўшы нежна,
 Любым голасам сказала:
 — Пажаданы Гайавата!

Надта быў прасторны вігвам,
 Зроблены са скур зьвярыных,
 Быў ён чысьцеенька прыбраны
 Ё пабелены прыгожа;
 Быў з высокімі дзьвярыма,
 Так што Гайавата ледзьве
 Закрануў арлова пер'е,
 Уваходзячы у дзьверы.

Тады ўстала Міннегага,
 Ёстала любая дзяўчына,
 Сваю працу ў бок паклаўшы.
 Хутка сьнеданьне прынесла,
 Прынясла вады з крыніцы,
 Дала есьці ў місках з гліны,
 Дала піць у кубках з ліпы
 Ё села слухаць іх гаворку,
 Слухаць, як пытаўся бацька.
 Ё ўвесь час сядзела моўчкі,
 Ані слова не сказала.
 Яна слухала ў дрымоце,
 Як расказваў Гайавата
 Аб сваёй старой Нокоміс,
 Што яго узгадвала,
 Як казаў ён пра сяброўства;
 Пра музыку Чабайабос
 Ё пра Квасіка-асілка,
 Ё аб роскашы і шчасці
 У краіне Оджыбвэяў,
 У зямлі прыгожа-ціхай.

— Пасьля доўгіх год варожых,
Пасьля доўгай сваркі-бойкі
Цяпер згода ў Оджывэяў,
Мір з плямёнамі Дакотаў,—
Так сказаў ім Гайавата,
А пасьля дадаў павольна:
— А каб згоду назаўсёды
Захаваць, каб нашы рукі,
Нашы сэрцы больш зьядналісь,
Дайце ў жонкі мне дзяўчыну
Міннегагу, Звон Крыніцы,
Харашэйшую з Дакотак.

Ї старэнькі майстар стрэлаў,
Памаўчаўшы так з хвілінку,
Трошкі з люлькі пацягнуўшы,
Кінуў зірк на Гайавату,
Любы зірк на Міннегагу,
Ї адказ даў вельмі важна:
— Калі хоча Міннегага—
Хай нам скажа яе сэрца!

Ў той час любая дзяўчына
Харашэйшай выглядала,
Як бяз згоды й без адказу,
Падышла да Гайаваты
Ї, з ім побач ціха сеўшы,
Чырванеючы, сказала:
— Я пайду з табой, мой любы!

Вось, як юны Гайавата
Высватаў сабе дзяўчыну
У старога майстра стрэлаў,
Тамака, ў зямлі Дакотаў.
Ён адправіўся з вігвама,
Вядучы яе з сабою...
Ї пайшлі у шчырай згодзе
Цераз поплавы і пушчу,
Ї пакінулі старога
Адзінокім назаўсёды...

Вадаспады Міннегагі
 Хвалі шумныя здалёку
 Ём крычалі праз прасторы:
 — Ёдзі шчасьліва, Міннегага!

А старэнькі майстар стрэлаў
 Да свае вярнуўся працы,
 Сеўшы ля дзвьярэй на сонцы
 Ё мармычачы з сабою:
 — Вось як тыя, што нас любяць,
 Дачкі нашыя! Як толькі
 Прывучыліся да працы,
 Каб даглядваць нашу старасьць,—
 Прыйдзе хлопец з дзіўным пер'ем,
 З лудкаю з трысьця чужынец,
 Пройдзе з піпкаю па вёсцы
 Ё кіўне якой красуні..
 Дык яна за ём і пойдзе,
 Ёсё пакіне для чужынца!..

Шлях дахаты быў прыемны.
 Праз бязьмежныя прасторы,
 Праз лясы, узгоркі, горы,
 Ё здалося Гайаваце
 Падарожжа іх кароткім,
 Хоць ішлі зусім павольна,
 Хоць і усьцішаў ён крок свой
 Ё ступаў, як Звон Крыніцы.
 Цераз хвалі стромкіх рэчак
 На руках ён нёс дзяўчыну;
 Яе несці было лёгка,
 Як убёр з арловых пер'яў;
 Для яе рабіў ён сьцежку,
 Адгінаў гальлё на дрэвах,
 Ёй рабіў ён на-нач ложак
 Ё з галін вялікіх вігвам,
 А з сухіх хваёвых шышак
 Прад дзвьярмі агонь распальваў.

З імі разам вандравалі
 Ёсе вятры праз лес і поплаў;

Ўночы зоркі пазіралі
На іх ціхую дрымоту...
Седзячы ў дупле дубовым,
Маладых дасьціпным вокам
Выглядала Аджыдаўмо,
Увабассо, трус маленькі,
Уцякаў са сьцежкі іхняй
І, на задніх сеўшы лапках,
Паглядаў цікавым вокам
З свае норкі на каханкаў...

Шлях дахаты быў прыемны:
Птушкі соладка сьпявалі
Песьні шчасьця і каханья;
І сьпявала ім Овейса:
— Ты шчасьлівы, Гайавата,
З гэткай любоа дзяўчынай!
І сьпявала ім Опічы:
— Ты шчасьліва, Звон Крыніцы,
З гэткім шчырым, добрым мужам!
З неба сонейка ласкава—
— Мае дзеткі!—ім казала,
Пазіраючы праз вецьце,—
О, каханьне—сонца зьзяньне!
А нянавісьць—цень адвечны.
Жыцьце—сонца разам з ценем,
Дык любіся, Гайавата!

Пазіраў на іх і месяц
І, таемным зьзяньнем вігвам
З неба ўночы асьвяціўшы,
Ім шапнуў:—О, мае дзеткі!
Дзень—турботы, ноч—спакойна;
Чалавек магутны, дужы,
Але кволая жанчына;
Пасьвяціў я бы й дазаўтра—
Будь цяраплівай, Звон Крыніцы!

Вось як йшлі яны дахаты,
Вось як юны Гайавата

У старой Нокоміс вігвам
Вёў агонь, што на камінку,
Зьзяньне месяца і зораў,
Сонейка свайго народу
Міннегагу, Звон Крыніцы,
Харашэйшую дзяўчыну
З усяе зямлі Дакотаў,
З тэй зямлі жанчын прыгожых.

Пераклад з ангельскае мовы

А. Лясны

М. Каспяровіч

На шляхох да беларускага мастацтва

Наша краіна багатая характвам. Зразумела, яно не падобна на швайцарскае, уральскае, крымскае і да т. п. Яно зусім сваясаблівае, і ў гэтым яго вартасць, як і ўсякага іншага. Каб было інакш, ня трэба было-б з беларускіх раўнін ехаць глядзець на непаўторную прыгожасць гор, адтуль—на неабсяжны прастор беларускай зямлі, дзе бадай няма ў што ўперціся, і г. д. Усюды было-б роўна і аднолькава няцікава. І чэрвенскія палі і віленскія ўзгор'і рабілі-б аднолькавае цмянае ўражаньне. На шчасьце, гэта ня так.

Чаму-ж характва Беларусі ня ведаюць? А таму, што ня ведаюць Беларусі наогул, як да нядаўнага часу ня ведалі Уралу. Толькі перад сусветнай вайной убачылі ў ім прыгожасці лепшыя за швайцарскія, і туды пацягнуліся турыстыя са ўсяго сьвету. Дый мы самі пра сваё характва ня ведаем, яго ня бачым, бо адна справа глядзець, а зусім другая—бачыць. Да таго, дзякуючы вечным бедаваньням добрых людзей аб нашай убогасці, мы ня ўпэўнены ў тым, што бачым. А калі бачым, дык ня маем часу любавання. Толькі мастацтва, у шырокім сэнсе слова, само бачыць усюды характва і апавядае аб ім людзям. Каб у свой час ажыў Дастаеўскі і ўспомніў сваю родную мову, ён-бы сказаў: „Мастацтва адрагуе Беларусь“. Але мы ведаем другую ісьціну, нашу—толькі барацьба адродзіць эканамічна і культурна нашу краіну. Барацьба за лепшую будучыну ў эканамічным, політычным і культурным сэнсе з усім, што перашкаджае нашаму культурна-эканамічнаму росту і пролетарскай творчасці.

Мы павінны яшчэ здабыць сваё мастацтва, каб яно разказала нам і другім аб нашай старонцы. На шляхох да яго ідзе ўпартая барацьба з матэрыяльнымі і іншымі перашкодамі.

За год у Беларускім Мастацкім Тэхнікуме мы апрацавалі некалькі вольных тэмаў па роднай мове для практыкавання

ў набыцці ўмельства выкладаць свае думкі пісьмова. У гэтых укладаньнях якраз адбіты шлях нашых маладых будучых мастакоў, які надзвычайна цікавы і патрабуе хутчэйшай паправы, бо хто-колечы слабейшы можа і не дайсьці. На жаль, яны ўжо цяперака горш пішуць, чым малююць, але і з гэтых простых радкоў, датычна іх, відаць самая яскравая, часамі жудасьць, часамі тупая традыцыя беднасьці, часамі ўпартасьць, надзея, вера і г. д.

Вось што, напр., піша адзін з іх (А. Воўкаў) аб тым, адкуль ён прышоў: „Куды ні глянеш—хілыя хаты з паламанымі варотамі на двор. Ёсьць і такія, што падпёрты каламі; здаецца, каб узняўся вецер—пахіліліся-б на бок, што тыя саві ў кутку пад паветкаю. Усюды валяюцца прылады, рэчы, так што не прайсьці. А гаспадару няма часу памерці. Досьвета едзе араць, скародзіць, сеяць; клянучы свой вузкі шнурок і межы. Патайку, сам-на-сам ён марыць як-бы і сапраўды знішчыць іх, гэтыя межы, затапіць у сваёй ненавісьці, у вагульнай гаспадарцы“...

А хараство? „Некалі бедаку. Ня цікавіць мясцовасьць, што яго акаляе; яскравыя фарбы прыроды: лесу, палёў, ракі, што побач бурліць. Ня чуе прыгожых сьпеваў птушак. А яны клічуць паслухаць, вабяць на перапынак“...

Гэта адзін малюнак так далёкага і так блізкага мінулага. А вось другі: „Быў я (М. Гусеў) на мясцох, дзе раней стаялі вёскі, дзе цякло жыцьцё брата-селяніна, дзе ён працаваў над зямелькай. А прышла вайна, вораг, і выгнала яго з роднага куту. Папалены вёскі, згінула жывёла, на палёх дзікая расьліннасьць, а людзі ляжаць па ўсіх пуцінах Беларусі і Расіі бязыменнымі могілкамі. Застаўся я адзін.

Бачыў я маёнткі паноў, і, здавалася, чуў, што там і мае капелькі крыві, якія смакталі, гэтыя векавыя помнікі няволі, з маіх продкаў“...

„Дзьверы школы царскага часу былі для мяне зачынены“—піша трэці (М. Ізраільскі).

А вось і кавалкі з жыцьця, з якога ня прышлі, а якое перажылі нашы таварышы (Л. Шыбанаў): „З тупым настроем я папаў на позыцыі сусьветнае вайны, але калі я апынуўся ў тым, што завецца бойняю, толькі тады я зразумеў усю бясэнсоўнасьць, усю нікчэмнасьць і нечалавечае глупства вайны“...

Віхор рэвалюцыі павярнуў ход здарэнняў, і я ў 1918 г. паступіў дэбравольна ў Чырвоную армію, бо я зразумеў, чаму была бойня і не захацеў так жыць, як жылося нам раней“...

А там бязьмернае каханьне іх да мастацтва прыцягнула іх у Мастацкі Тэхнікум. Пра музыкальнасьць беларускага народу пісалася шмат і ў нас, і ў суседзяў. Усё гэта, зразумела, можна аднесці да мастацтва, наогул, і выяўленчага, прыватна. Але вось што апавядаюць самі студэнты.

„Яшчэ будучы дзіцяці, я надта любіў маляваць (Е. Загароўскі) і маляваў, маляваў (Капыскі). Ня маючы на чым маляваць, я гэта рабіў вугальлем на сцэнах, за што часта мне пападала (М—р Ізраільскі). Бывала, вазьму аловак і паперу, пайду за вёрст 5 ад сяла і малюю з раніцы да вечара (К—і). Як я жыў дома, дык я ня ведаў ці ёсьць дзе Мастацкі Тэхнікум і мастакі, ці не. Але сам пра сабе трохі маляваць умеў. Калі стаў хадзіць у школу, я стаў прыглядацца да тых малюнкаў, што ў кніжках, і спытаў настаўніка, хто іх малюе. Той адказаў, што, калі я буду вучыцца, дык сам здолею. А хутка прышлі да нас палякі і сталі ваяваць на Бярозе. Я кінуў вучыцца і стаў замалёвываць, як яны езьдзілі па балатох і лясох, як іх білі і да т. п. сцэны, што адбываліся ў краіне. Я намаляваў іх вялікую кніжку (І. Зелянкоў)“...

Гэтаму стыхійнаму захапленьню адпавядала і чуласьць на ўражаньне, і запас успрыманьняў.

„Калі я ішоў, увесь час вочы мае не маглі наглядзецца (А. В.). Асабліва прыгожа там, у Мсьціслаўшчыне, аздабляецца адзежа рознымі орнамэнтам. Спатыкаюцца і новыя і старыя орнамэнтны, што пахнуць беларускім духам. Удатна гараць у народзе чырвоныя хусткі жанчын. А бліжэй да гораду орнамэнтны зьмяняюцца (Міхайлаў)“ і г. д.

Вось гэта ўсё і пацягнула іх да навукі, у мастацкую школу, куды яны і папалі рознымі шляхамі, а ў большасьці—дзякуючы Чырвонаму Кастрычніку, бо ўсе яны сыны беднаты, як нідзе ў іншай школе. А самастойнае вучэньне не задавальняла: „Бывала я моцна зануджуся, што нешта нядобра выходзіць (Капыскі)“.

„Калі ўлада перайшла ў рукі работнікаў і сялян, я атрымаў мажлівасьць рушыць вучыцца (Ізраільскі). Панёс я раз кніжку сваіх малюнкаў у Аддзел Асьветы, а там мне абяцалі

паслаць вучыцца, што ўвосень і выканалі. Спачатку мне не хацелася ехаць, бо я прывык да свайго краю, баяўся голаду і холаду, але, урэшце, наважыў і паехаў (І. З.). Мне казалі, што я ў панядзелак маю трымаць пробу. Я хваляваўся, чакаючы яе. Калі прышоў—рукі калаціліся, але потым я захапіўся і сьмела выканаў заданьне. Пасьля пробы я з радасьцю пабег дадому апавясьціць, што я прыняты (К.)“.

Ёсьць і такія, што прышлі ў Тэхнікум праз іншыя школы: „Шаснаццаці год я паступіў у Педагогічны Тэхнікум і, вучачыся ў ім, увесь час думаў аб мастацтве. Былі моманты, калі мне надта хацелася пакінуць Педагогічны Тэхнікум і ляцець хоць у якую-небудзь мастацкую школу. Але здаровы розум прымусіў мяне не зрабіць гэтага. Я ведаў, што для таго, каб мастаком быць, мала аднаго захапленьня і здольнасьці, а трэба шырокія і глыбокія веды, культурнасьць. І я стаў дабівацца гэтай культурнасьці, упэўнены ў яе неабходнасьці. Праз нейкі час, калі я скончыў Тэхнікум, перада мною паўстала пытаньне, ці папсую я сябе, калі пакіну працу настаўніка, прамяняўшы яе на мастацкую. Маё закаханьне да мастацтва развяза-зала пытаньне: дзе больш закаханьня працаю—там больш карысьці. Вырашыўшы гэтак, я пераехаў з Вяліжа ў Віцебск і паступіў у Мастацкі Тэхнікум, куды папаў у час росквіту, узмаценьня беларускай культуры і мастацтва, якое чакае ад свае клясы сьвядомых мастакоў. Цяперака я ўпэўнены, што свой шлях знайшоў (Загароўскі)“...

А ёсьць і такія, што папрабавалі мастацкага навучаньня, кінулі яго, а потым зноў зьвярнуліся: „Адчуваючы вялікую зацікаўленасьць да мастацтва, бачачы навокал сабе ўзоры яго, я наважыў папрабаваць свае ўласныя сілы ў ім і паступіў у навучаньне да мастака. З гэтага моманту прыгожы асеньні дзень зьмяніўся і пачаўся мой цярысты шлях. А сонца так ясна сьвяціла, усюды хлопцы з загарэлымі тварамі, кругом прыгожыя дрэвы з залатымі лісьцямі, такая гама характвала.. У такі дзень у добрым настроі я прышоў першы раз вучыцца. Мастак даў мне капіраваць нейкі малюнак і я старанна ўзяўся за працу. Мадзеў, мадзеў над ім, зрабіў, а мастак узяў ды даў другі, і гэтак да тых часоў, пакуль я не дайшоў да вялікай думкі, што і дома змагу з такім самым посьпехам капіраваць малюнкi, і з расчараваньнем, пагарджаным пачуцьцём я стуша-

ваўся, г. зн., удёк адтуль... Але хутка лёс, або, справядлівей, бацька, прывёў мяне зноў да мастака. Трэба заўважыць, што гэты мастак быў стары, добры, але дрэнны настаўнік, а таксама і тое, што і я хлапец не такі глупы, як кажуць гэтыя дурні П. і Р., гэтыя вялікія бунтары-мастакі. Я павёў політыку супроць мастака: ня вучыўся, з усімі лаяўся, біў вучняў, завёў роман з яго сваячкаю^а...

Словам, гэты сангвінік устрайваў свайму настаўніку абструкцыю. Зразумела, яго навука, урэшце, спынілася, але „Я ў 1925 г. меў гонар пазнаёміцца з Загароўскім і Семашкевічам і паступіў у Мастоцкі Тэхнікум, дзе, дзякуючы тэхнікумаўскім пэдагогам, атрымаў вялікую зацікаўленасьць да працы,—піша ён далей.—Тутака я з кожным днём пераконваюся і цьвёрда стаю на гэтым перакананьні, што радзі мастацтва, радзі таго, каб стаць мастаком, можна адказацца ад якіх-колечы радасьцяй, і знаходжу, што толькі мастак можа атрымаць сапраўдную радасьць у самой працы“...

Паступленьне ў Мастоцкі Тэхнікум было для ўсіх іх надзвычайнаю радасьцю. Але жыцьцё тутака ім не асабліва добрае, бо стыпэндый не хапае, на інтэрнат сродкаў па бюджэту ў гэтым годзе няма і г. д.

„Мая першая радасьць была тады, калі я паступіў у Тэхнікум. Але яна прынесла і смутак. Працаваць і жыць прыходзіцца ня лепш, як на вайне: розьніца тая, што тутака пазбавіцца жыцьця ты ня можаш (Л. Ш.)... Як прыехаў, дык, праўда, пагаладаваў, але мусіш вучыцца, калі хочаш мастаком быць (Я. З.)“.

Але яны ведаюць, што, дзякуючы перамозе работнікаў і сялян, яны вучацца, што з кожным годам паляпшаецца стан нашае дзяржавы і паляпшаецца іх жыцьцё; ужо цяперака нават ня прыходзіцца спаць у куфры, каб цяплей было. Жаданню барацьбы і веры ў перамогу можна ў іх навучыцца.

„Упэўнены, што ня буду лішнім чалавекам і буду выконваць надзеі, якія кладуцца на нас, як мастакоў Беларусі (Загароўскі). Галоўная мэта і думка—жыць і працаваць з карысьцю, асьвятляць жыцьцё, і, словам, усе-ж „наперадзе агні“ (Шыбанаў)“.

Тутака ўжо, у Тэхнікуме, большасьць іх пазнала сябе беларусінамі. „Лета я пражыла ў вёсцы. Ё зьляёны лес, дзе сьпя-

вялі птушкі, і хараство палёў, і халодная рэчка—усё маніла да сябе. Газэты ня чыталіся, ды іх і ня было на вёсцы. Затым я адстала ад усяго, што рабілася на сьвеце. Але я ўжо даўно чула, што Ўсходняя Беларусь далучана да Савецкай Беларусі і што нас пачнуць вучыць на беларускай мове. Прачытала я аб гэтым і ў газэце. Чуючы, што нямецкай і французкай моў ня будзе, я аб іх асабліва не бедавала, але разам з тым і ўвядзеньне беларускай мовы мне ня вельмі падабалася. Здавалася, што ўся наша культура згіне, а беларусінам, значна адвыкшым ад грамадзянскага ўжываньня свае роднае мовы, прыдзецца прывучацца да яе. Так я разумела спачатку і пасля, як паступіла ў Мастоцкі Тэхнікум. Можна затым, што я ня ўмела чытаць пабеларуску, я ня бралася за кніжкі на гэтай мове і, дзякуючы гэтаму, думала, што ў беларускай літаратуры няма нічога прыгожага. Беларускае мастацтва я таксама мала ведала. Такія думкі былі ў мяне да таго часу, пакуль нам не далі заданьне зрабіць зарысоўкі беларускіх узораў, касцюмаў і г. д., а потым і заданьні на тэмы з жыцьця беларусінаў. Разам з тым наш настаўнік прачытаў нам поэму беларускага пісьменьніка Якуба Коласа: „Сымон Музыка“. Поэма вельмі цікавая і выклікала сьлёзы.

Такім чынам, пазнаўшы, хоць і вельмі мала, беларускую літаратуру і мастацтва, я адчула сябе беларусінкаю і сьмела магу сказаць, што і наша бацькаўшчына мае надзвычайна шмат прыгожасьці і хараства, аб якіх можна і другім раска-заць (Барышава)“.

Так, можна гэта зрабіць і трэба зрабіць.

Наша задача—падтрымаць наш мастацкі маладняк на яго шляхох, бо ён—наша мастацкая будучына.

3 эпохі рэакцыі і ўціску*)

(Забастоўка на віцебскай фабрыцы „Дзвіна“ ў 1909 г.)

Эпоха 1907—1913 г. г. у межах былой Расійскай імперыі характарызуецца суровай рэакцыйнай політыкай расійскага імперыялізму, з аднаго боку, а з другога—уздымам прамысловага капіталізму.

Зразумела, што гэтыя два бакі, як нельга лепей, прыста-соўваліся адзін да другога ў адносінах да тагачаснага становішча рабочых буйных прадпрыемстваў.

Адсюль і вывад—рэвалюцыйны рух рабочых апынуўся заціснуты, надышло заціска на рэвалюцыйным фронце.

Аднак, цяжкое эканомічнае становішча рабочых (нізкая заробатная плата, у некаторых выпадках паніжэнне і яе), жаданьне капіталістых як мага больш выціснуць прыбытку з экспloatуемых імі прадпрыемстваў, а ў тым ліку і рабочых, выклікала апошніх на забастоўкі эканомічнага характару.

Праўда, дзякуючы суровай рэакцыі, гэтыя забастоўкі эканомічнага характару не абярталіся ў політычныя стачкі, а спыняліся адразу рэпрэсыўнымі мерапрыемствамі.

Характэрнай для гэтай эпохі ў нас на Беларусі зьяўляецца забастоўка рабочых на віцебскай ільнапрадзільнай фабрыцы „Дзвіна“, якая распачалася 30 ліпеня 1909 г.

Прычынаю забастоўкі паслужыў уціск чыста эканомічнага характару. Гэта мы ўглядаем з паказаньняў рабочых пры дапросе іх віцебскім павятовым спраўнікам. У цэнтры прычыны да забастоўкі стаіць асоба тэхнічнага дырэктара фабрыкі французскага падданага Караля Прунье, дзякуючы ўціску якога

*) Скарыстаныя для гэтага артыкулу дакуманты захоўваюцца ў Гісторыка-Рэвалюцыйнай Сэкцыі Цэнтраархіву БССР—Фонд канцэлярыі віцебскага губарнатара, стол сакрэтн. „Дело о забастовке рабочих в Марковой Слободе на фабрике „Двина“ № 412—1909 г. **Іл. Бар.**

і ўзнікла гэтая, як вы ніжэй угледзіце, характэрная сваім адказам з боку рабочых забастоўка.

Вось што адказвае пры дапросе адзін з удзельнікаў забастоўкі, мазчык машын фабрыкі, Дзедзінкін Тарас—селянін Магілёўскае губ. Сеньненскага пав., Астравенскай воласьці—1919 год:

„Я служу на льнопрядільне „Двина“ уже четвертый год, до 9 мая с. г. Техническим директором фабрики был Мартини, и был человек хороший и требования предъявлял умеренные и никогда никому не понижал заработной платы, новый же директор Прунье хотел, чтобы женщины, работающие на ватерах, работали-бы одновременно не на одном станке, как это было до сего времени, а на двух, а также всегда указывал, что много в фабрике есть лишних рабочих и поэтому уменьшал количество таковых, а в мотальном отделении уменьшил плату рабочим, сняв за каждый снем по копейке, т. е. раньше платилось по 8 коп. за снем, а ныне платится по 7 коп., за что рабочие и были недовольны на Прунье“¹⁾.

Дабаўляе гэтае паказаньне дапрос, зьняты з рабочага ватарнага аддзяленьня фабрыкі—удзельніка забастоўкі Марозава Васіля—16 год:

...„новый технический директор Прунье на ватерном отделении фабрики, где я работаю, пустил слишком быстро машины, так что нитки рвутся и рабочие не успевают работать, за что на них потом Прунье налагает штрафы, кроме сего, Прунье хотел уменьшить рабочим заработную плату, в виду этого рабочие сильно недовольны на Прунье“²⁾.

Паказаньні на дапросе работніцы фабрыкі Рагажынскай Маланкі дапаўняюць вышэйшае. Яна паказвае:

...„рабочие недовольны на Прунье за то, что он сильно придирается, многих старых рабочих увольняет, а набирая новых, дает им низшую цену, за всякие мелочи штрафует“³⁾.

¹⁾ З протоколу дапросу абвінавачанага ў забастоўцы Дзедзінкіна Тараса. Як гэтая, так і ніжэйшыя выняткі з дакументаў цытуюцца даслоўна з замянай па тэхнічных умовах, старое на новую орфографію расійскага пісьма. **Іл. Бар.**

²⁾ З протоколу дапросу рабочага Марозава Васіля.

³⁾ З протоколу дапросу работніцы Рагажынскай М.

Не сьцярпелі рабочыя гэтых уціскаў з боку дырэктара Прунье ў адносінах да рабочых фабрыкі і больш адважных парашылі:

...„вывезти за ворота фабрики и выбросить“¹⁾.

А дзеля таго, каб гэта можна было лягчэй здзейсніць, перарэзалі і телефонны дрот, які злучаў фабрыку з г. Віцебскам²⁾.

І вось паказвае на дапросе „пацярпеўшы дырэктар“ Прунье:

...„30 июня с. г. часа в 4 дня, исполняя свои обязанности, проходя по отделениям фабрики и осматривая машины, и когда вошел в ватерное отделение, то ко мне подошла рабочая, митавская мещанка Наталия Рыбакова и позвала меня осмотреть ее машину, и когда я осматривал, то незаметно ко мне позади подошли рабочие, набросили силою на голову мешок и закричали— „бросай через окно“, это было на втором этаже, я стал кричать и пытаться разорвать мешок, но не мог этого сделать, так как меня крепко держали и понесли, как я заметил, не через окно, а через дверь в чесальное отделение и там положили в тележку, изображающую собой ящик на трех колесах и несколько человек сели на меня и тележку повезли, где возили и что говорили не знаю, так как в темноте и под тяжестью сидевших я ничего не мог ни видеть ни слышать, кто одел на меня мешок, кто нес, кричал и возил я также не видал, при чем у меня ничего не ограблено и не уворовано, а также не учинено и побоев“³⁾.

Пра гэта-ж запісвае ў сваім паказаньні і дырэктар фабрыкі, бэльгійскі падданы Тфэльт Дэзырый:

„Около 4-х часов дня я находился в конторе фабрики и через окно заметил, что от здания фабрики везут кого-то, я думал, что больного, но кто-то сказал, что везут технического директора Прунье, почему, вместе с встретившимся приказчиком Дельтмоном, поспешил к тележке,

¹⁾ З паказаньня на дапросе Рагажынскай М.

Тут-жа зазначаю, што ў рабочых гэта было адным са спосабаў „выкурваньня“ сваіх адміністратараў за дрэнныя адносіны з рабочымі. Рабочыя разважалі: „выкінеш за вароты,—назад сорамна будзе зьвярнуцца, засьмяем“. **Іл. Бар.**

²⁾ Фабрыка „Дзьвіна“ месціцца ў прадмесці Віцебску—Маркавай Слабадзе.

³⁾ З протоколу дапросу Прунье Кароля.

на которой заметил сидя Дединкина и кого-то другого, заметил около тележки и крестьянку Меланию Яковлеву Рогожинскую, но что она делала не успел рассмотреть, кого еще видел из них—не помню. У Дединкина была в руках представляемая палка. У Прунье был одет мешок, закрывавший его, начиная от головы до колен¹⁾.

Дапаўняюць малюнак і паказанні прыказчыка Дэльтмана: ...„проходя по двору фабрики заметил, что от здания фабрики в тележке везут человека з шумом и криком „ура“; я думал, что везут больного холерой, но потом узнал, что везут технического директора Прунье, почему, вместе с директором Тфельтом, поспешил к ним и рассеяв толпу освободил Прунье, у него на голове был одет мешок, тащили тележку человек пять, а три—Дединкин, Морозов и Шершнев сидели наверху Прунье, которых он собственными руками и столкнул. У Дединкина была в руках шапка, а Шершнев, когда я его столкнул с Прунье и хотел освободить из мешка, то ударил меня кулаком в бок. Из толкавших тележку заметил Ефима Козлова и Наталию Рыбакову, других не помню, хотя хорошо приметил, что действовавших лиц было больше десяти человек“²⁾.

А сёмай гадзіне ўвечары ў фабрыку па тэлефону быў вызваны Віцебскі павятовы спраўнік, якім і заарыштована было дванаццаць чалавек рабочых—удзельнікаў гэтага ўчынку.

Вось гэта і паслужыла прычынай да забастоўкі.

На другі дзень, 31 ліпня, рабочыя прыступілі да працы, але а 10 гадзіне раніцой праца ўжо была спынена, і рабочыя, у ліку да 1.000 чалавек, сабраліся ў дворэ фабрыкі, патрабуючы ад адміністрацыі звальнення дырэктара Прунье і вызвалення затрыманых 30 ліпня рабочых.

Ураз-жа дырэктар фабрыкі Тфельт паведаміў па тэлефону спраўніка, і апошні, з атрадам вураднікаў, прыбыў на месца.

Прыехаўшым спраўнікам рабочым было прапанавана распачынаць працу, у другім выпадку разыйсьціся па хатах.

Распачынаць працу рабочыя адмовіліся і ўжо пры дапамозе конных вураднікаў былі разагнаны са двара.

1) З протоколу дапросу Тфельта Дэзырыя.

2) З протоколу дапросу Дэльтмана Андрэя.

А дырэктар фабрыкі выставіў пры фабрыцы абвесткі аб канчатковым звальненні ўсіх рабочых 4 жніўня, калі да гэтага часу апошнія ня возьмуцца зноў за працу.

На месцы-ж, для нагляду за парадкам, было пакінута 25 конных вураднікаў на чале з афіцэрам варты, ротмістрам Зазулеўскім¹⁾.

Аднак, ня гледзячы на пагрозы як з боку адміністрацыі, так і поліцыі, 1 і 2, 3 і 4 жніўня ніхто з рабочых на працу ня прышоў, і фабрыка стаяла.

Характэрны рапорт віцебскага павятовага спраўніка, напісаны ім віцебскаму губарнатару ў часе забастоўкі—3 жніўня 1909 г.

„Доношу Вашему Превосходительству, что сего числа рабочие Витебской льнопрядильной фабрики „Двина“ в определенное время по данным сигналам на работу не пошли. При прибытии моем на фабрику, я застал стоящими у ворот фабрики рабочих, которым было предложено или приступить к работам или разойтись по квартирам, и на это они ответили, что к работам не приступят до тех пор, пока не будут освобождены арестованные, и после этого ушли от фабрики.

Директором фабрики выставлено об'явление о том, что 4 августа с 10 часов утра будет производиться окончательный расчет рабочих.

Для наблюдения за порядком при производстве расчета рабочих я выбываю на место“...²⁾.

А губарнатар, у мэтах „охраны порядка“, зрабіў распардажэньне начальніку віцебскага гарнізону:

„Вследствие возникших на льнопрядильной фабрике „Двина“ (в Марковой слободе) рабочих беспорядков, прошу безотлагательно командировать в названную местность роту пехоты, по возможности, при двух офицерах“...³⁾.

Прышлося выбіраць: ці з голаду памерці, ці зноў, ня гледзячы на ўсе ўціскі, ісьці працаваць. Страх за першае і згаджэньне

¹⁾ З данясеньня віцебскага павятовага спраўніка ў дэпартаманце поліцыі ад 31 ліпеня 1909 г.

²⁾ Рапорт віц. пав. спр. віцебскаму губарнатару № 2679 ад 3 жніўня 1909 г.

³⁾ Адносіна губарнатара № 1834.

з другім выклікалі за сабою тое, што 5 жніўня рабочыя ўжо стаялі каля варштатаў і машын, і толькі зноў, „20 жніўня а пятай гадзіне ўвечары рабочыя заявілі свайму выбранаму Міхасю Магутнаму, што яны не жадаюць, каб дырэктар Прунье знаходзіўся ў будынку фабрыкі, бо ў іншым выпадку хай ня крыўдзяцца, і ў выніку гэтага дырэктар фабрыкі Тфэльт вывесіў абвесткі, што калі рабочыя будуць перапыняць Прунье заходзіць у будынак фабрыкі, дык праз два тыдні могуць атрымаць разьлік. І ўжо 21 жніўня некаторыя рабочыя заявілі разьлік з умовай, каб выдалі ім пэнсію за два тыдні ўперад“...*)).

А адносна арыштаваных, віцебскі губарнатар 7 жніўня вынес пастанову:

„Рассмотрев рапорт Витебского Уездного Исправника от 31 июля 1909 г. за № 2679 я, Витебский Губернатор, нахожу, что 30 минувшего июля рабочие льнопрядильной фабрики „Двина“, питая неудовольствие к вновь назначенному директору технических работ Прунье за увеличение работ и предполагавшееся уменьшение заработной платы, прекратили работы, учинили насильственные действия по отношению к названному Прунье, воспрепятствовал ему исполнять свои обязанности.

Ввиду сего признавая Дединкина, Шершнева, Морозова, Гриценко, Шавневых, Попова, Козлова и Рыбакову виновными в нарушении ст. 12, изданного мною 16 марта 1909 г., обязательного постановления и руководствуясь ст. 15 полож. о мер. к охр. госуд. пор. и общ. спок. (прил. I ст. I прим. 2) уст. пред. и прест. т. XIV св. зак. изд. 1890 г.) я, Витебский Губернатор, постановил: названных лиц подвергнуть аресту при полиции на три месяца каждого со дня задержания, о чем, для надлежащего исполнения, дать знать Витебскому Уездному Исправнику посылкою копии сего постановления“.

Вось гэтакімі мерапрыемствамі гасілі праявы рабочай сьвядомасьці, гэтакімі мерапрыемствамі прымушалі нанова аддаваць сябе на эксплёатацыю капіталістым.

Гэтым характарызуецца ўся эпоха.

*) З рапорту віц. пав. спр. віцебскаму губарнатару ад 21 жніўня 1909 г. № 2974.

А. Курцік

Комсамол Беларусі за працай

(З блёк-ноту комсамольскага працаўніка)

У артыкуле, які друкаваўся ў № 5 (14) часопісі „Маладняк“, пасья паведамленьня шэрагу вестак з месцаў аб беларусізацыі, мы пісалі аб тым, што тэмп пераводу ўсёй комсамольскай працы на беларускую мову яшчэ невыстарчаюча моцны, што беларусізацыю ў комсамоле неабходна праводзіць яшчэ больш шырока і энэргічна.

Пасья надрукаваньня гэтага артыкулу прайшло некалькі месяцаў.

На старонках комсамольскіх выданьняў усё больш і больш мігаюць допісы аб тым, як на мясцох ажыцьцяўляецца нацыянальная політыка і беларусізацыя ў прыватнасьці.

Калі, напрыклад, у Койданаўскім раёне Менскай акругі беларусізацыя ў цэлым ажыцьцяўляецца някепска, дык затое ў Крупскім р. Барысаўскай акругі ня толькі паасобныя ячэйкі, але нават „сам“ райком ЛКСМБ палец аб палец ня ўдарыць для таго, каб перавесці сваю працу на тую мову, якая бліжэй ўсяго да комсамольцаў раёну.

Таксама зусім незразумелымі зьяўляюцца дзеянні Пятрыкоўскай ячэйкі Мазырскай акругі, якая, у той час, калі праца пераведзена на беларускую мову, па невядомай для нас прычыне выдае насыценную газэту на расійскай мове.

Гэтыя некаторыя выпадкова выхапленыя факты і кажуць аб тым, што сярод некаторай, значна меншай часткі комсамольскага актыву, яшчэ пападаюцца асобныя хлапцы, якія „цвёрдэлабы“ ў справе беларусізацыі, якія дапамагаюць, калі не актыўна, дык „пасыўна“ (і такое славечка цяпер дзе-ні-дзе ў хаду!), слабай халатнай працы, лепш, ня працы, а бязьдзейнасьці ў адносінах беларусізацыі.

А дзеля гэтага сваячасовымі зьяўляюцца пастановы трэцяга (жнівеньскага) пленуму ЦК ЛКСМБ, які па дакладах т.т. Крыніцкага і Бараньнікава высунуў перад комсамолам Беларусі задачу:

„...3. Сыстэматычна растлумачваць асновы нацыянальнай політыкі Партыі і хутчэй яе практычна правесці ў жыццё, асабліва ў адносінах беларусізацыі, абвясціўшы рашучую барацьбу як з праяўленьнем пасыўнага супраціўленьня ажыццяўленьню нацыянальнай політыкі Партыі, так і са зьявішчамі нацыянальнай абмяжованасці“ (з рэзолюцыі па дакладу тав. Крыніцкага).

„...9. Пленум ЦК адзначае частковае выкананьне організацыямі і бюро ЦК пастаноў сьнежаньскага Пленуму ЦК ЛКСМБ (у 1925 г.) па нацыянальнаму пытаньню, якое выразілася ва ўзмацненьні працы па беларусізацыі...“

„...Побач з вывучэньнем масай актыву дырэктыву Партыі па нацыянальнаму пытаньню, усё-ж наглядаецца слабае правядзеньне беларусізацыі ў некаторых акругах, якое вядзе да невыкананьня дырэктыву Партыі.

Прапанаваць бюро ЦК прыняць меры да поўнага правядзеньня ў жыццё пастаноў Партыі па нацыянальнаму пытаньню ў організацыі, складаньне плянаў правядзеньня нацыянальнай політыкі пачынаючы ЦК і канчаючы райкомамі ЛКСМБ і да заўсёднай праверкі выконваньня дырэктыву месцамі“.

Няма ніякага сумненьня ў тым, што ўся комсамольская організацыя, і ў тым ліку юнрабселькоры, прыдуць на дапамогу бюро ЦК ЛКСМБ у справе праверкі пастаноў пленуму аб праверцы месцамі ўказаньняў па нацыянальнай політыцы.

Дыму, як вядома, без агню ня бывае. Гэта пастанова аб праверцы выкананьня рашэньняў па беларусізацыі—бяспрэчна б'е ў цэль, бо ў шэрагу са шматлікімі дасягненьнямі ўсё яшчэ пападаюцца выпадкі казённага дабрабыту, беларусізацыі... „ісходзящих“ і „входзящих“ паперак і адсутнасьці сапраўднай беларусізацыі ўсёй працы, ад пачатку да канца.

Характэрнае паведамленьне: У Самахвалавіцкім раёне (Менскае акругі) шмат гаварылася аб беларусізацыі ячэек, шмат было дадзена ўказаньняў і г. д.

Але... але гэта заклітае, „але“, і справа зрушваецца слаба. У чым справа? Пакапаліся глыбей і аказалася, што ў

Сеньніцкай ячэйцы гэтага раёну ўсе комсамольцы вельмі добра гутараць на беларускай мове, а агульныя сходы ячэйкі, ня гледзячы на гэта, праводзяцца на... расійскай мове.

Вядома, што ад падобнага роду правядзеньня сходаў, справа беларусізацыі ўсёй працы як у Сеньніцкай ячэйцы, так і ў шмат якіх іншых падобных ёй ячэйках, не пасунецца наперад.

„Сабака закопана“ ў тым, што ў некаторых ячэйках і райкомах яшчэ жыве „абломаўшчына“, надзея на „авось да нябось“, калі словы і рэзолюцыі застаюцца на значнай дыстанцыі ад буднічнай штодзённай справы.

Рэзолюцыі пленуму ЦК ЛКСМБ вызначаюць канкрэтныя шляхі да таго, як перакінуць мост між словамі „чырвонабайствам“ і „справай“, і назва гэтаму „масту“—хуткае, разумнае і шырокае правядзеньне лініі партыі ў пытанні нацыянальнай палітыкі.

У гэтых адносінах шырокай комсамольскай масе, пераважна, вядома, гарадзкой, павінна быць растлумачана неабходнасць вывучэння беларускай мовы.

Комсамольцы павінны зразумець, што вывучэнне беларускай мовы не зьяўляецца самамэтай, але што вывучэнне беларускай мовы неабходна дзеля таго, што толькі ў той час, як сказаў тав. І. В. Сталін*), „Савецкая ўлада стане ўладай ня толькі рускай, але і інтэрнацыянальнай, роднай для сялянаў раней прыгнечаных нацый, калі ўстановы і органы ўлады загамоняць і будуць працаваць на роднай мове“.

Значыцца, кажучы аб удзеле працоўнай моладзі ў гаспадарча-культурным адраджэнні нашага беларускага краю, мы кажам у першую чаргу аб неабходнасці вывучэння беларускай мовы, на якой размаўляе пераважная частка насельніцтва.

З дапамогай гэтага магутнага сродку магчымы, як удзел комсамольцаў у адраджэнні краіны, так і працягненне да дзяржаўнага жыцця і савецкага будаўніцтва шырокіх мас працоўных Беларусі.

Гэтыя „аз“ і „букі“ нацыянальнай палітыкі Комуністычнай партыі павінны быць вывучаны ўсімі комсамольцамі. Да

*) У дакладзе на 12 з'ездзе РКП(б) у 1923 г.

сканалае зразуменьне гэтых бальшавіцкіх „ісьцін“ будзе лепшай страхоўкай ад таго перапалоху і неразъбярхі, што часам пануе ў галовах, калі ў Варонецкім сельска-гаспадарчым тэхнікуме іншыя вучні лічаць беларусізацыю „часовай і непатрэбнай“ і ўпарта адмахваюцца ад вывучэння беларускай мовы.

Расьцяпства, абломаўшчына і шовіністычна-наплявацельскія адносіны да беларусізацыі павінны каленым жалезам комсамольска-грамадзкай думкі выпальвацца з нашай асярэдзіны.

* * *

Аб рэжыме эканоміі „наогул і ў прыватнасьці“ ў комсамольскай асярэдзіне гаманілі і гаманяць досыць шмат. Але калі спачатку справа абмяжоўвалася цыркулярным званам, які часамі, нават, раздаваўся ў неадпаведнасьці з „сьвятцамі“ (бывалі шыварат-навываратныя выпадкі „рэжыму эканоміі“ на карку профтэхшкосьцаў, анекдотычныя выпадкі, калі ў вёсцы па выпадку „рэжыму эканоміі“ зусім ня склікаліся сходзі і г. д.), то ў сучасны момант малюнак зьмяніўся.

Гутаркі, пераліваньне з пустога ў парожняе пачынаюць замяняцца справай.

Яскравым прыкладам таго, як трэба і непатрэбна комсамольцам брацца за ажыцьцяўленьне рэжыму эканоміі, можа служыць прыклад двух менскіх комсамольскіх ячэек. Комсамольцы з Менскай электрастанцыі ня пісалі ў сваёй рэзолюцыі што ў іх на іх электрычнай „Шыпцы“ ўсё спакойна. Замест гэтага хлапцы заняліся самакрытыкай, супольна пачалі выкопваць недахопы, шурпатасьці, якіх, як і трэба было чакаць, знайшлося нямала. Але, ня гледзячы на гэта, комсамольцы рук не апусьцілі, ня сталі часаць кармаў і выдумваць „міжнародную“ рэзолюцыю.

Замест гэтага комсамольцы падцягнуліся на вытворчасьці. У сучасны момант менш заўважваецца жартаў, спрэчак і стычак з-за струмантаў.

Пачынаюць шавяліцца ў комсамольскай „браціі“ і мазгі. Вучнёўскай брыгадзе даручана было зрабіць ланцуг ад элеватора. Для выкананьня гэтай працы прыходзілася пракручваць у бланках дзіркі. Гэта праца нудная і цягучая. І вось вучні, супольна з брыгадным майстрам, прыдумалі штампавальны

прэс, які ўдвайне павялічыў хуткасць пракручвання дзірак. У выніку вышла эканомія часу на 11 дзён.

Гэта ўжо, так сказаць, ня „фунт ізюму“ і не протакольнае пажаданне—а сапраўдная „рэжымна-эканомная справа“!..

І пасля электрастанцыі некалькі дзіўным здаецца, калі тут-жа ў Менску, на заводзе „Дрэвапрацовачнік“ таксама можна даць малюначкі, але ўжо толькі з іншай, не электрастанцыйнай „сэрыі“.

На гэтым заводзе комсамольцаў і булкай не завабіш да ўдзелу ў працы вытворчых нарад. Дырэктар заводу на адной з нарад, між іншым, заявіў, што да яго падходзяць беспартыйныя рабочыя з паказаннямі на тыя ці іншыя недахопы ў вытворчасці. Комсамольцы-ж ні разу падобных паказанняў не рабілі. У дадатак да гэтага заводская моладзь неахайна адносіцца да матэрыялу. Багаты выпадкі псавання патрэбных кавалкаў сырцу. І, урэшце, гэты далёка не славетны ланцужок вытворчых „вялікіх учынкаў“ завяршае вялікі ўраджай... прагулаў з боку комсамольцаў.

І ня дзіва, што на такім багатым „угнаенні“, як нядбаласць і бязуважнасць да жыцця вытворчасці, махровай кветкай узышоў багаты „пасеў“ лодарніцтва і ўсяго таго, што цяжкім каменем цягне ўніз асобныя вытворчыя дасягненні,—заваёвы рэжыму эканоміі.

Два прадпрыемствы: Электрастанцыя і Лесапільны завод. І дзве розныя абставіны, два розных погляды на рэчы.

А „скрынка“ поспеху і дасягненняў хлапцоў з электрастанцыі і сотняў падобных ім „адчыняецца“ зусім проста.

Ячэйка ЛКСМБ электрастанцыі змагла з лушпаіны агульных разважанняў, агульных паказанняў вылушчыць здаровае зерня таго, што патрэбна зрабіць у маштабе *данага* прадпрыемства (а не ў маштабе... СССР альбо БССР), у чым канкрэтна павінен выявіцца ўдзел моладзі.

І вось, так працуючы са дня ў дзень, рабочая моладзь, пад кіраўніцтвам Комсамолу вучыцца паступова ажыццяўляць рэжым эканоміі па сапраўднаму, на прыкладах, падобных электрастанцыі, унікаючы ад надзеі на рэзолюцыі, замяняючы самапахвальствы (калі ажыццяўляюць рэжым эканоміі на грош, а хваляцца на рубель) няпрыкметнай буднічнай справай!

* * *

Рэжым эканоміі ў умовах вёскі дапускае, галоўным чынам, усямернае палепшаньне сельскай гаспадаркі і яе прадукцыі ў шэрагу з мерамі па папярэдзваньню лясных пажараў, паляпшэньню шляхавага будаўніцтва, прыцягненьню вольных сродкаў з гаршкоў і панчоў ў касы ашчэднасьці і г. д.

Выкананьне часткі гэтых задач выпала на долю комсамольцаў, якія, часамі, павінны ня толькі прыймаць удзел у гэй ці іншай патрэбнай справе, але і павінны падаваць прыклад, быць застрэльшчыкамі, важакамі гэтай новай справы.

У вёсках ёсьць комсамольцы, якія маюць самастойныя сельскія гаспадаркі.

І гэтым комсамольцам, якія маюць поўную магчымасьць распараджацца ў сваёй сельскай гаспадарцы, належыць уласным прыкладам паказаць, як трэба перабудаваць сельскую гаспадарку, якім шляхам гаспадарку можна зрабіць магчыма больш прыбыткавай.

У шмат якіх акругах за апошнія часы пачалі праводзіцца нарады комсамольцаў—самастойных сельскіх гаспадароў.

У комсамольскіх газэтах Беларусі з нумару ў нумар адзначаліся і адзначаюцца дасягненьні асобных комсамольцаў—самастойных гаспадароў у вадносінах палепшаньня сваёй сельскай гаспадаркі. Але побач з гэтымі паведамленьнямі яшчэ больш шырокай лявай паступалі матэрыялы аб тым, што ў шэрагу месцаў комсамольскія ячэйкі кепска вывучаюць неабходнасьць абярнуцца „тварам да сельскай гаспадаркі“, заяваць аўторытэт ня прыгожым словам, а карыснай справай, добрым прыкладам.

І не дарма VII Усесаюзнае Зьезд Комсамолу ў сваіх пастановах аб працы ў вёсцы адзначыў:

... „Удзел у працы па падняцьці на больш высокую культурную ступень сельскай гаспадаркі і цесна звязанае з гэтым пытаньне сельска-гаспадарчай адукацыі ў сучасны момант маюць аграмаднейшую значнасьць для комсамолу ў вёсцы. Гэтыя пытаньні могуць і павінны служыць тым зьвязном, якое ўвязвае непасрэдня, асабістыя, прыватныя інтарэсы—паляпшэньне матэрыяльнага становішча сялянскай моладзі—з інтарэсамі грамадзкімі, колектыўнымі, і агульнымі задачамі соцыялістычнага будаўніцтва“.

Але як і ў горадзе, так і ў вёсцы пакуль што яшчэ сустракаюцца два найбольш характэрных тыпы маладых сельскіх гаспадароў.

Цікавейшым і каштоўнейшым дакумантам зьяўляюцца 2 лісты, надрукаваныя ў № 104 комсамольскай газэты „*Чырвоная Зьмена*“.

Хлопец Філька—комсомолец Зарэчанскай ячэйкі, наслухаўшыся дакладаў на тэму аб важнасці адбудавання і ўзронага вядзеньня сельскай гаспадаркі, задумаўся над гэтым і... прышоў у непаразуменьне. Каб пераканацца ў няправільнасці сваіх разуменьняў ён паслаў у рэдакцыю наступны ліст.

У рэдакцыю „Чырвонай зьмены“ ў парадку абгаварэння.

Дарагія хлопцы, вы часта пішаце і зьмяшчаеце заметкі і артыкулы з вёскі, як там нашы комсамольцы падымаюць гаспадарку, і вось я іх чытаў усё і шмат іншага чытаў, а вось да вывадаў ня прышоў—як вось мне паднімаць бацькаўскую гаспадарку, якая напамінае сабою ўладу Міколка-дурня.

У мяне ёсьць пяць дзесяцін пахаці і 2 сенажаці. Ну і вось, як тут развернешся з трактарам ці севалкай. Каб хоць дзесяцін 15—тады-б можна было-б паляпшаць гаспадарку. І вось, я прашу рэдакцыю надрукаваць маю заметку, хай хлопцы адклікнуцца, як трэба падымаць гаспадарку.

А то вось, нашы хлопцы думалі, што я нічога ў гэтым пытанні не разумею. Надрукуйце вось—хай яны палпаюць вачыма.

Падпішаце так—„Зарэчанскі Філька“.

У вадказ на гэты ліст рэдакцыя газэты, не ўдаваючыся ў „разглагольствование“, надрукавала другі ліст—дэмабілізаванага чырвонаармейца Янкі Судака з вёскі Лебядзёўкі Кармянскага раёну Магілёўскай акругі.

У гэтым лісьце малады селянін Янка Судак апісвае сваё жыццё-быццё:

„Калі мяне звольнілі ў 1921 годзе з Чырвонай арміі, мне, як ня меўшаму нічога свайго, прышлося наняць кватэру і жыць абуццё.“

Да майго прыбыцця з арміі тут былі запраектаваны на быўшай панскай зямлі пасёлкі і хутары. З усяе зямлі застаўся кавалачак у 3 дзесяціны, якога ніхто не

хацеў браць, бо ён быў маленькі ды і зямля зусім дрэнная. Я падумаў, падумаў і падаў заяву на гэты кавалак...

Атрымаўшы гэту зямлю, я пайшоў яе вырабляць: капаць карчы, церабіць кусты і зрэзваць куп'е. Цяпер я прывёў яе да ладу, хоць невялічкая частка патрабуе яшчэ мэліорацыі.

З самага пачатку сваёй працы на зямлі, я стаў сеяць розныя расьліны, каб даведацца, якія лепш прывіваюцца. Урэшце я абраў сабе чатырохпольны севазварот з такім чаргаваньнем расьлін:

- 1) выкавы папар з палавінным угнаеньнем;
- 2) па выкаваму папару кладу з восені яшчэ палову ўгнаеньня і вясной сею караньплоды;
- 3) авес і
- 4) бульба з палавінным угнаеньнем.

Усё расьце вельмі добра і ня мае сарнякоў. Ураджай мінулага году, па разьліку на дзесяціны, быў вось які: выкавага сена (ня важыў, але прыблізна) пудоў 300-350; караньплодаў—3.680 пудоў; бульбы—1.840 пудоў; аўсу—140 пудоў...

Цяпер у мяне зусім новы плян вёсці гаспадарку. Дзякуючы часопісі „Плуг“ мне хутчэй удалося атрымаць кавалак зямлі (прырэзку).

Я прыняў да сябе яшчэ аднаго чалавека, які быў зусім бедны. Гэты чалавек пчаляр. У мяне-ж ёсьць тры рамачных вульлі з пчоламі і некалькі парожных. Мы будзем гаспадарыць колектыўна. Думаем далей завесці новы палявы севазварот, каля шляху выдзелім вопытна-паказальнае поле.

У сувязі з атрыманьнем гэтай зямлі (прырэзкі) прыяжджаў райагроном на абсьледваньне гаспадаркі. Ён зрабіў апісаньне маемасьці і прызнаў нашу гаспадарку перадавой з малочным ухілам".

Сел. Я. Судак.

Гэтыя два лісты навочна абмалёўваюць два тыпы сялянскіх хлапцоў.

Адны—Фількі—тое і робяць, што на ўсіх перакрэстках гомоняць, крычаць і ў гутарках захліпаюцца... Потым, калі справа даходзіць да працы, то гэтыя Фількі бездапаможна разводзяць рукамі, ня ведаючы як, за што і з якога канца ўзяцца.

Другі тып—тып маладога дэмабілізаванага чырвонаармейца Янкі Судака, які бяз чырвонабайства, працай і розумам (з дапамогай прачытаных кніжак) на новы лад апрацаваў няцікавы па якасці кавалак зямлі, сабраўшы з яго вялікі ўраджай, які здзівіў сялян.

Янка Судак—не шчаслівае выключэнне. Янка Судак не адзін. Ёсць яшчэ шмат комсамольцаў—майстраў сельскай гаспадаркі.

Праводзімыя нарады комсамольцаў—самастойных сельскіх гаспадароў—ставяць сваёй задачай быць рухачамі, дабіцца таго, каб сярод комсамольцаў вёскі заўсёды пападаліся таварышы, падобныя Судаку, каб хлапцоў, падобных Фільку, можна было-б пералічыць на пальцах.

Нарады павінны будуць папярэдзіць памылкі асобных таварышоў, якія, сабраўшы які-небудзь вопыт у вядзенні сельскай гаспадаркі, не абменьваюцца ім з сялянствам,—адмяжоўваюцца ад яго.

У нас ёсць у хаду крылатае славечка, „тварам да вёскі“. Цяпер пераліцаваўшы гэты выраз, партыя заклікае комсамольцаў вёскі звярнуцца тварам да сельскай гаспадаркі, да яе палепшанай і культурнай апрацоўкі на радасць нашаму Саветкаму Саюзу, на жудасць ворагам!

* * *

Пытаньнем, маючым паважную даўнасьць, ці, як кажуць, „бараду“ зьяўляецца запраўды вечна новае і вечна старое пытаньне „аб уцягненні дзяўчат у комсамол“, як яго формулююць іншыя дакладчыкі.

Калі ў гарадзкіх ячэйках справа аб уцягванні дзяўчат у шэрагі комсамолу стаіць больш ці менш здавальняюча, то сялянскія ячэйкі поспехамі ў гэтай галіне пахвастацца ня могуць.

Агульны лік дзяўчат у комсамале Беларусі на першыя месяцы 1926 году складаў 7.423 чалавекі, ці 19 проц. агульнага ліку арганізацыі.

У параўнаньні з папярэднімі месяцамі, колькасць дзяўчат павялічылася (у снежні 1925 г. было 6.033 чал.). Але гэта колькасць дзяўчат у комсамале, бязумоўна, малая.

Упярод, у вадносінах прыросту колькасці дзяўчат-комсамолак, ідуць арганізацыі: Слуцкая, Полацкая, Бабруйская, за імі Калініна і Мазыр і ў хвасце блукаюцца: Ворша, Магілёў і Менск.

Слабасць вясковых, ды часткова і гарадзкіх ячэек у вадносінах уцягнення дзяўчат у арганізацыю, залежыць ад таго, як „уцягненне“ праводзіцца. Часта метадамі „гора-ўцягнення“ служыць слаvasлоўе ў прысутнасці дзяўчат пра „бацькоў“, асабліва па „мацярынскай“ частцы.

Часта некаторыя з вясковых хлапцоў ніяк ня могуць развітацца з надаедлівай думкай, што „куруца—ня птушка, а баба—не чалавек“, „куды з бабскім рылам ды ў комсамольскія шэрагі“.

Бязумоўна, на падобных метадах „уцягнення“ далёка не заедзеш.

А між тым, уважлівыя таварыскія, роўнапраўныя адносіны да дзяўчат, частковае прыстасаванне ячэйкавай працы да гэтых запатрабаванняў—могуць даць нам папаўненне комсамольскіх шэрагаў новай, сьвежай, бадзёрай сілай.

Каб ня быць галаслоўнымі, мы лічым неабходным прывесці некалькі характэрных лічбаў аб канфэрэнцыях дзяўчат-сялянак у Мазырскай акрузе, якая, як вядома, зьяўляецца адной з найбольш адлеглых і адсталых мясцовасцяў нашай рэспублікі.

Па акрузе прайшло 8 падобных канфэрэнцый. На гэтых канфэрэнцыях, судзячы па вестках акружкамолу ЛКСМБ, прысутнічала 786 дэлегатак, а на папярэдніх сялянскіх сходах, дзе ставіліся даклады на тэму „аб удзеле дзяўчат у грамадзкай працы“, удзельнічала звыш 5.000 чалавек. Некаторыя дэлегаткі, каб папасці на канфэрэнцыю, „пешадралам“ праходзілі па 20—30 вёрст.

Склад дэлегатак у лічбах быў наступны: бяднячак—57 пр. сераднячак—33 проц., батрачак—5 проц. і саматужніц—5 пр. Па ўзросту: 16—17-годніх—23 проц., 18—19-годніх—53 проц. і 20—25-годніх—24 проц.

Аб чым-жа, галоўным чынам, гаварылася ў часе спрэчак на гэтых канфэрэнцыях?

Скардзіліся дзяўчаткі-дэлегаткі, што іншыя комсамольскія ячэйкі зусім ня склікаюць сходаў дзяўчат, з боку асобных комсамольцаў бываюць нядобрыя, нетаварыскія адносіны.

Ня глядзячы на тое, што сярод дзсяткаў дзельных, разумных пытанняў пракоўзваліся і такія пытанні, як „нашто вучыцца, калі хутка трэба ісьці замуж“, ці „няма часу вучыцца, дзеля таго што трэба прасці кудзелю“, але ўсё-ж усюды выносіліся рэзолюцыі аб неабходнасьці ў далейшым склікаць падобныя канфэрэнцыі.

Актыўнасьць дзяўчат, іх цяга да грамадзкай працы ўзрастае. Мазыршчына—не выключэньне. Гэта паўсямеснае зьявішча.

Але неабходна ўмець ахапіць і правільна выкарыстаць гэту растучую актыўнасьць. Дзяўчат цяжка прыцягнуць, але лёгка можна застрашыць, калі іх трымаць толькі на „пайку“ сходаў і дакладаў, не даючы стравы і для сэрца ў выглядзе стварэньня разумных пасядзелак бяз п'янкі і начлежак, арганізацыі гурткаў кройкі і шыцьця, уцягненьня ў сельска-гаспадарчыя гурткі і г. д.

Для некаторых комсамольцаў, у якіх яшчэ не прайшла адрыжка часоў вайсковага комунізму, словы аб гуртках кройкі і шыцьця, аб „ціхіх“ пасядзелках здаюцца галубінай песьняй, якая, „дзескаць“, „не да суровага цьвёрдла-каменнага твару комсамольца-бальшавіка“.

Лягнуць дзяўчынку са ўсёй сілай па плячо, прайсьціся з ёй у абдымку, „лапацца“—вось гэта, па думцы іншых хлопцоў, адзнака добрага „комсамольскага“ тону і „вытрыманасьці“.

Але цяпер „іншыя часы—іншыя сьпевы“, і падобныя практыкаваньні хлопцаў па частцы „добрага тону“ ўжо пачынаюць находзіць сабе дружны адпор.

Але, паўтараем, хоць пытаньне аб уцягненьні дзяўчат у комсамол і мае ў каляндарных адносінах значны стаж—але ўсё-ж гэтае пытаньне ня зышло і, мабыць, яшчэ доўга ня зыйдзе з абвесткі дню партыйнай і комсамольскай увагі.

* * *

Жыцьцё, быт і выхаваньне „трэцяга пакаленьня“—піонэраў за апошнія часы было прадметам абгаварваньня шэрагу зьездаў (XIV Зьезду ЎсеКП(б), VII Зьезду ЎсеЛКСМ), а таксама сакратарыяту ЦК партыі Беларусі і 3-га пленуму ЦК ЛКСМБ.

На VII Усесаюзным Зьездзе Комсамолу даклад аб дзіцячым комуністычным руху выклікаў ажыўленыя спрэчкі.

Галоўным апорным пунктам спрэчак было:

Аб утрыманьні, аб якасьці правадзімай з піонэрамі працы. Аб падборы разьвітага, сьвядомага актыву.

Праца ў піонэрскіх атрадах часамі бывае аднабока: то надзвычайна, да аскоміны, захопліваюцца „ажыўленьнем“ у выглядзе ўсялякіх гульняў, забаў, запамінаючы пры гэтым аб політычна-выхаваўчым баку, альбо, наадварот, можна спаткаць замест піонэратраду... Сахарскую пустыню, да таго ў гэтых атрадах засушліва і аднатонна, зусім не падзіцячаму працякаюць будні.

Небясьцікавым будзе прывесці далейшы „чалавечы дакумант“, які навочна малюе тое, аб чым мы вышэй гаварылі.

„Адна і тая-ж каша з малаком“

Піонэрскі атрад вёскі Чарнаручча Шклоўскага раёну арганізаваўся яшчэ ў 1924 годзе і, як ня сумна, да гэтага часу прыпаднісіцца піонэрам адна і тая „каша з малаком“: гутаркі аб гальштуку, значках, аб семечках і г. д.

Аб практычнай працы ў атрадзе ні „гу-гу“.

— Лішняе гэта...—кажа наш ваяты.

Дзеньнікі ў атрадзе і зьвеньнях ня існуюць. Савет атраду не працуе.

Пытаньні бягучай працы (прыём новых піонэраў і г. д.) праводзіць сама намесьніца-важатая. Адзяваюцца гальштыкі кожнаму „ўстрэчнаму і папярэчнаму“ без пастановы сходу і савету атраду.

Жывы, які застаўляе ўражаньне, момант—урачыстае абяцаньне,—у працы атраду ня існуе.

Даручыў важаты неарганізаваным хлопцам арганізаваць зьвяно ў в. Тудорава і „найхутчэй праводзіць заняткі“.

Але... Ня было дана ўказаньняў, як працаваць,—і хлопцы бязьдзеінічаюць, скардзяцца, што „сумна ў атрадзе“, няма вясёлых момантаў, хочучь з атраду выходзіць.

Неабходна Чарнаруцкай ячэйцы комсамолу ўзяцца за кіраўніцтва працай піонэратраду, прасачыць за выкананьнем даных важатаму дырэктыў, выдзяліць, калі гэта патрэбна будзе, другога важатага.

(Магілеўшчына).

Міравы.

(Газэта „Чырвоная Зьмена“ № 107 (342)).

Вось якія асобныя малюнкi слабай дзейнасьці, варкі ва ўласным саку.

Але ў цэлым, як адзначыў 3-ці пленум ЦК ЛКСМБ, у нас у Беларусі лета бягучага году прайшло пад знакам ажыўленьня піонэрскай працы.

Новыя задачы ў гэтых адносінах, высунутыя XIV Зьездам УсеКП(б) і VII Зьездам УсеЛКСМ, больш ці менш на месцах усвоены.

Але гэтага мала.

Маецца шэраг фактаў, калі ў частцы нізавога актыву, падобна прыведзенаму намi прыкладу з вопыту вёскі Чарна-ручча, адсутнічае глыбокае разуменьне рашэньняў зьездаў.

Пленум ЦК ЛКСМБ адзначыў яшчэ адзін характэрны, хоць далёка і ня новы, момант—адлыньваньне комсамольцаў ад непасрэднай працы з піонэрамі, зьяўленьне асаблівай „піонэра-баязьні“; гэтай хваробай „піонэра-баязьні“ яшчэ і да гэтага часу хварэе шмат комсамольцаў.

Цэнтральны Камітэт КПБ(б) у сваіх майскіх рашэньнях 1926 году (па дакладу ЦБ ЮП) чорным па беламу запісаў, што другім працаўніком у ячэйцы павінен быць кіраўнік атраду; падкрэсьліўшы тым самым важнасьць піонэрскай працы.

На падставе рашэньняў партыі і комсамолу ў сучасны момант у комсамольскай асярэдзіне павінен стварыцца і ствараецца пералом у вадносінах да піонэрскай працы.

Партыя даручыла комсамолу выканаць ганаровае, але разам з тым і цяжкае, заданьне: выхоўваць у бальшавіцкім духу падростаючую зьмену.

Комсамол гэта заданьне выканае!

Супроць каго змагаецца Кантон

I. Сілы рэвалюцыі і контр-рэвалюцыі

Перш, чым прыступіць да разгляду эканомічных і політычных прычын, якія выклікалі сучасную вайну паміж рэвалюцыйнымі і контр-рэвалюцыйнымі сіламі Кітаю, мы жадаем даць прыблізны нарыс змагаючыхся сіл, каб чытач лепш уявіў сабе становішча, якое стварылася ў Кітаі ў выніку апошніх падзей.

Разгледзім кожную сілу паасобку.

Цэнтральны ўрад

Кітай зьяўляецца адной з самых вялізных дзяржаў па колькасці насельніцтва—450.000.000 чал. Трэба дадаць, што гэта лічба мінімальная, бо статыстыка ў Кітаі так дрэнна наладжана, што вельмі цяжка даць больш дакладную лічбу.

Цэнтральны ўрад, які сядзіць у Пекіне, фактычна ніякай улады ня мае. Поўгода таму назад у Пекіне знаходзілася народная армія, так што цэнтральны ўрад больш-менш знаходзіўся пад яе ўплывам. Зараз Пекін у руках Чжан-Цзо-Ліна, і ўрад сконструяваны з актыўных рэакцыянераў.

Так званыя „няроўнапраўныя“ дагаворы з замежнымі дзяржавамі душаць Кітай, які ня мае сілы забараніць замежным дзяржавам, асабліва Англіі і Японіі, рабіць у Кітаі тое, што яны хочуць.

Уся справа ў Кітаі зводзіцца да барацьбы розных групавак, частка якіх мае зараз за сваёй сьпіной тую ці іншую замежную дзяржаву. Зараз такіх групавак пяць: Чжан-Цзо-Лін, У-Пэй-Фу, Сун-Чун-Фан, народная і кантонская народна-рэвалюцыйная армія. Разгледзім кожную з гэтых групавак:

Чжан-Цзо-Лін

Чжан-Цзо-Лін мае сваёй базай тры ўсходнія правінцыі: Мукдэн, Гірын і Хэймунцзян, якія налічваюць увогуле ад 70 да 80 мільёнаў насельніцтва (разам з правінцыямі Чахар і

частку Джылі, якія ачышчаны народнай арміяй). Асноўнай эканомікай зьяўляецца гандлёвае земляробства. Уласна, Чжан-Цзо-Лін—буйнейшы абшарнік і гандляр. Гандаль ідзе галоўным чынам з Японіяй, якая трымае ў сваіх руках Паўднёва-Манчжурскую чыгунку, усе банкі і, зразумела, што Чжан-Цзо-Лін ня больш, як цацка ў руках Японіі. Галоўнай сваёй мэтай ён ставіць захват усяго Кітаю для Японіі, а самому больш парабаваць. Яго перамога азначала-б поўнае закабаленьне Японіяй Кітаю. У часе апошніх падзей Чжан-Цзо-Лін амаль разграміў народную армію, з якой вёў барацьбу на захадзе Кітаю. Разграміць народную армію яму ўдалося тады, калі аб'яднаўся з У-Пэй-Фу і агульным наступам адабраў Пекін і адагнаў народную армію далёка на поўнач.

Зусім зразумела, што захапленне Чжан-Цзо-Лінам захаду Кітаю з яго сталіцай Пекінам азначае ўзмацненне японскага ўплыву на ўсе кітайскія справы, на што спакойна ні Англія, ні Амэрыка глядзець ня будуць. Гэты момант значна абвострыць узаемаадносіны між замежнымі імперыялістамі ў Кітаі. Да гэтага часу актыўнага ўдзелу ў барацьбе кантонскай арміі з У-Пэй-Фу Чжан-Цзо-Лін ня прымаў. Значнае войска супроць Кантону ён таксама паслаць ня можа, бо сялянскія паўстанні ў яго правінцыях і бунты ў войску прымушаюць яго трымаць моцныя сілы ў сваіх уладаньнях.

У-Пэй-Фу

База генэрала У-Пэй-Фу—провінцыі Хубэй і Хэнан—тэрыторыі з насельніцтвам у 60—65 мільёнаў, дзе згуртавана большасць кітайскай прамысловасьці. Калі Чжан-Цзо-Лін знаходзіцца на ўтрыманьні Японіі, дык У-Пэй-Фу—на ўтрыманьні Англіі. У-Пэй-Фу атрымліваў грашовую дапамогу ад гандлёвае палаты г. Ханькоу, які зараз перайшоў у рукі кантонскае арміі. Яго таксама падтрымлівае нацыянальная кантонская прамысловая буржуазія, якая знаходзіцца ў цеснай сувязі з ангельскім капіталам.

Асабліва варожа ён настроен да японцаў, якія зараз прадстаўляюць асаблівую небяспеку для маладой кітайскай буржуазіі.

Вельмі ўдала Англія выкарыстоўвае яго для барацьбы з японскім уплывам, а таксама з народным рэвалюцыйным ру-

хам, які, галоўным чынам, накіраван супроць замежных імперыялістых.

У часе апошняе барацьбы Кантону з У-Пэй-Фу апошні амаль канчаткова разбіт. Горад Ханькоу і прыгарад Хан-Ян, у якім знаходзіцца галоўны арсенал Кітаю, перайшоў у рукі кантонскае арміі. Амаль уся краіна Хубэй зараз ачышчана ад войска У-Пэй-Фу. Шмат яго войска, на чале з генэраламі, далучылася да кантонскае арміі.

Сун-Чуан-Фан

Сун-Чуан-Фан — ранейшы дывізіённы камандзір войск У-Пэй-Фу, які захапіў 5 паўднёва-ўсходніх правінцый: Цзян-Су, Альхой, Чэцзян, Цзян-сі і Фуцзян з агульным лікам насельніцтва больш 110 мільёнаў і абвясціў сябе незалежным ад У-Пэй-Фу. Зараз яшчэ вельмі цяжка сказаць, пад уплывам якой замежнай дзяржавы знаходзіцца Сун-Чуан-Фан. База яго—Шанхай, буйны рабочы цэнтр, які знаходзіцца ў правінцыі, дзе значна моцныя ангельскія інтарэсы. Мусіць ён пяройдзе на ўтрыманьне Англіі.

У часе вайны кантонскай арміі з У-Пэй-Фу ён трымаў узброены нэўтралітэт. Зараз і ён пачаў вайну з Кантонам. Першыя весткі аб яго сутычках з кантонскай арміяй гавораць не ў яго карысьць.

Рэволюцыйны Кантон

Кіруе ўсім рэволюцыйным рухам у гэтай краіне народна-рэволюцыйная партыя—Гоміндан, якая была арганізавана Сун-Ят-Сэнам. Агульны лік насельніцтва ва ўсіх правінцыях кантонскага ўраду—да 90 млн. чал. (ня лічачы правінцый, якія заняты ў часе апошніх перамог пад У-Пэй-Фу). Яе база—паўднёвая краіна Гуандун з г. Кантон. Кантонскі ўрад грунтуецца на рабочых, сялянах, рамесніках і дробных гандлярох. Кантон мае моцную армію, шчыльна звязаную з насельніцтвам. Армія арганізавана па ўзору нашае Чырвонае арміі, у якой ёсьць політадзелы і камісары. Моцны ўплыў у Кантоне маюць камуністыя.

За час разгрому У-Пэй-Фу, аўтарытэт і моц Кантону значна ўзраслі. Кантон зьяўляецца сапраўдным вызваліцелем працоўных Кітаю ад імперыялістых і рэакцыянераў. Кантонскі ўрад арганізаваў моцную непадкупную арганізацыю, якая ка-

рыстаецца аўторытэтам насельніцтва. Армія, на чале якой стаяць камандзіры, камісары і салдаты, якія прайшлі політычную і ваенную школы партыі Гоміндан, прыцягвае да сябе ўвагу ня толькі ўсіх працоўных мас Кітаю, але нават імперыялістыя прымушаны падкрэсьліць яе дысцыплінаванасьць і моцную арганізаванасьць.

Народная армія

На поўначы ёсць таксама народна-рэвалюцыйная армія, якая раней знаходзілася пад камандваньнем Фын-Юй-Сяна, ранейшага генэрала арміі У-Пэй-Фу. Гэтая армія ставіла сабе мэтай нацыянальнае вызваленьне Кітаю. Паступова народная армія перабудоўвалася на ўзор кантонскай. У яе рўках раней знаходзіўся Пекін і значная частка Зах. Кітаю, але пад агульным наступам У-Пэй-Фу і Чжан-Цзо-Ліна народна-рэвалюцыйная армія прымушана была адыйсьці далёка на поўнач, дзе зараз, у зьвязку з апошнімі перамогамі кантонскай арміі, створыцца магчымасьць аб'яднаць народную армію з Кантонам, што значна ўзмоцніць сілы рэвалюцыйнага Кантону.

На шляху да аб'яднаньня гэтых армій зараз знаходзіцца другая народная армія, якая, раней разьбітая, адступіла ў краіну Шэнсі і зараз увайдзе ў склад рэвалюцыйных армій. Аб'яднаньне ўсіх народна-рэвалюцыйных армій значна ўзмоцніць сілы рэвалюцыі.

* * *

Гэткім чынам мы разгледзелі галоўныя ўзброеныя сілы, якія зараз дзейнічаюць у Кітаі. Сілы першага і другога лягеру значна буйныя.

Кішэні імперыялістых на баку контр-рэвалюцыі.

Сымпатыя і моральнае падтрыманьне сусьветнага пролетарыату—на баку рэвалюцыі.

II. Барацьба з імперыялізмам

У пачатку грамадзкай вайны ў Кітаі, у 1924 годзе, бацька кітайскай рэвалюцыі Сун-Ят-Сэн у ваднэй з дэкларацый пісаў: „Калі ў 1911 годзе рэвалюцыя ў Кітаі пакончыла з манчжурскім самадзяржаўем, мэты рэвалюцыі ня былі ажыццёўлены таму, што ёй перашкодзіў кітайскі мілітарызм, якога падтрымоўваў замежны імперыялізм. Калі мы жадаем закон-

чыць справу рэвалюцыі, дык перш за ўсё мы павінны зьнішчыць мілітарызм і імперыялізм... наша партыя (Гоміндан Л. К.) ня раз указвала, што мілітарыстыя, якія прабуюць аб'яднаць Кітай праз дапамогу замежнага імперыялізму, абавязкова пацерпяць няўдачу... Каб перашкодзіць імперыялістым аказваць антынацыянальны ўплыў і даць магчымасьць народу адкрыта выказацца аб сваіх патрэбах, партыя Гоміндан прапануе склікаць нацыянальны збор, галоўнай задачай якога будзе аб'яднаньне і аднаўленьне нашай бацькаўшчыны“.

Вось задача, якая была пастаўлена перад Гомінданам, якую ён імкнуўся ажыццёвіць.

Супроць каго павінны былі быць накіраваны першыя ўдары кантонскага ўраду, на чале якога стаяў Сун-Ят-Сэн і партыя Гоміндану?

Паперш, трэба было паказаць замежным капіталістам, і ў першую чаргу Англіі, што ўрад Паўднёвага Кітаю—Кантон—ня ёсьць такі самы, як Чжан-Цзо-Лін, ці У-Пэй-Фу, якія ліжудь боты імперыялістых, а сапраўдны нацыянальны ўрад, які мае свае погляды і вядзе ўласную самастойную політыку.

Усе памятаюць падзеі ў Шанхаі чэрвеня-сьнежня 1925 г., вынікам чаго зьявілася ўсеагульная забастоўка ў Кітаі. У той час, як праз некалькі месяцаў амаль ва ўсім Кітаі забастоўка пайшла на зьмяншэньне, у гэты-ж час забастоўка і бойкот найлепшай і найбагацейшай ангельскай колёніі ў Кітаі—Гонконга, пад кіраўніцтвам Гоміндану—усё яшчэ цягнуцца. Гэта глумачыцца, галоўным чынам, тым вялікім політычным значэньнем, якое кантонскі ўрад прыдае гэтаму бойкату.

Колькі ўжо ня робіць генэрал-губарнатар Гонконгу спроб так ці інакш дагаварыцца аб спыненні бойкату, як-бы ён ня быў мяккім і ўступчывым, усё-ж нічога ён не дабіўся, бо кантонскі ўрад зьяўляецца першым урадам у гісторыі Кітаю, які мае свае прынцыпы, які паставіў сабе мэтай абарону інтарэсаў большасьці насельніцтва Кітаю, які паставіў сабе мэтай аб'яднаньне ўсяго Кітаю шляхам барацьбы з замежнымі імперыялістамі і з уласнымі мілітарыстамі.

Імперыялізм на справе знаёміўся з новай, узрастаючай сілай кітайскага нацыянальна-вызваленчага руху, які ўласнымі сіламі, ня толькі не апіраючыся, але ў барацьбе з імперыялістамі ажыццёўлівае мары вялікага кітайскага народу—аб'яднаньне Кітаю.

Барацьба Кітаю супроць імперыялістых значна палягчаецца тым, што незадаволенасць да чужаземцаў расьце ня толькі на поўдні, але і ў Сярэднім і Паўночным Кітаі.

У Сярэднім Кітаі расьце барацьба і нацыянальны рух супроць Англіі. У часе шанхайскіх падзей агрэсыўнасьць агентаў ангельскага імперыялізму ўзбудзіла вялікі антыангельскі рух. Барацьба ангельскага Гонконгу супроць рэволюцыйнага Кантону, які яго бойкатуе, яшчэ больш узмацняе антыангельскі рух.

На поўначы, а таксама ў Сярэднім Кітаі, мы бачым моцны антыяпонскі рух, бо тут значна адчуваецца ўплыў японскага імперыялізму, які захоплівае ў свае рукі прамысловасьць, руднікі, увесь гандаль, банкі і г. д.

Вялікі порт, праз які праходзіць больш чым палова замежнага гандлю Кітаю—Шанхай зараз спрабуюць зрабіць інтэрнацыянальным горадам. Зразумела, што тут нацыянальны рух накіраван супроць усіх імперыялістых разам. Амэрыка, якая будзе сваю політыку на аслабленьні ангельскага ўплыву ва ўсім сьвеце, праводзіць тую самую політыку ў Кітаі.

Гэткім парадкам, мы бачым, што супроць-імперыялістычным рухам зараз ахоплен увесь Кітай, нават і ў тых гарадох і правінцыях, дзе замежны капітал адчувае сябе больш-менш моцна. Гэты рух падтрымліваецца маладой кітайскай буржуазіяй, якая, па меры свайго разьвіцьця і росту, усё больш і больш адчувае, што ўсе рынкі Кітаю захоплены замежнымі капіталістымі, якія скавалі Кітай ланцугамі няроўнапраўных дагавораў, якія захапілі ў свае рукі таможні, пошліну і ўсе камандуючыя высьоты, як прамысловасьці, так і гандлю.

Адсюль ужо робіцца зразумелым варожы настрой кітайскай буржуазіі супроць імперыялістых. Але справа ў тым, што маладая кітайская буржуазія робіць вялікую памылку ў тым сэнсе, што ў барацьбе з адным імперыялістым яна шукае дапамогу ў другога.

Змагаючыся з Японіяй, яна карыстаецца дапамогай Англіі і наадварот. Зусім зразумела, што імперыялістыя, кожны паасобку, выкарыстоўваюць гэтую залежнасьць кітайскіх мілітарыстых ад іх. Замежнае яро над Кітаем ад гэтага яшчэ больш і больш нацягваецца.

Кітайская буржуазія не зразумела, што У-Пэй-Фу зьяўляецца ня больш, як мілітарыстым, пры тым ня меншым рэ-

акцыянерам, чым Чжан-Цзо-Лін, які таксама павінен у сваёй барацьбе супроць японскага імперыялізму грунтавацца на якую-небудзь імперыялістычную групу. А паколькі нацыянальна-рэвалюцыйны рух сваім вастрыём накіраван супроць імперыялістых, дык і У-Пэй-Фу і Чжан-Цзо-Лін, якія залежаць ад гэтых імперыялістых, павінны весці барацьбу, рэакцыйную політыку ў адносінах вызваленчага руху.

Проблемы аб'яднання Кітаю ў адну моцную самастойную дзяржаву, як казаў Сун-Ят-Сэн, могуць быць вырашаны толькі шляхам барацьбы з імперыялізмам і з мілітарызмам. Рэвалюцыйны Кантон, які сустракае поўнае падтрыманьне з боку ўсіх нацыянальна-вызваленчых сіл Кітаю, ажыццёўляючы дэкларацыю Сун-Ят-Сэна, на першых кроках барацьбы з мілітарызмам стыкнуўся з замежным імперыялізмам, які не дае магчымасьці вызваленчаму руху Кітаю разгарнуць свае сілы.

Улетку 1925 году ў адказ на пажаданьне лідэра адной політычнай партыі ў Японіі—Мочызукі, каб кітайцы ўпэўнена і паступова навялі парадак у сваім доме, тав. Карахан сказаў: „Вельмі добрая і неабходная рэч навесці парадкі ў сваім доме, але гэта можа рабіць толькі той, які зьяўляецца гаспадаром у сваім доме“. Кітаец у Кітаі гаспадаром не зьяўляецца, вось чаму і парадку навесці ён ня можа.

Праўда, Кітай 1926 году—ня Кітай 1900 году, але і сёньня ўсе вызваленчыя сілы Кітаю, якія гуртуюцца вакол Кантону, ня могуць перамагчы сваіх мілітарыстых і рэакцыянераў, бо ў кожную крытычную мінуту ўмешваюцца імперыялістычныя замежныя дзяржавы, у інтарэсы якіх не ўваходзіць аб'яднаньне Кітаю. Зараз-жа кожнаму зразумела, што і Англія і Японія якраз таму і ўзьнялі пытаньне аб інтэрвэнцыі, бо перамога кантонскага войска ёсьць першы крок да вызваленьня Кітаю ад замежнага імперыялізму.

Не здарма яшчэ ў 1925 годзе ангельскі „Таймс“, які ня бачыў магчымасьці для разгрому Кантону, пісаў: „Чжан-Цзо-Лін мае свае якасьці. Ён добра кіруе Манчжурый і зьяўляецца зараз самым моцным генэралам у Кітаі. Калі-б яму ўдалося дагаварыцца з У-Пэй-Фу, тады-б магчыма было знішчыць уплыў Фынью-Сяна і кіраваць Паўночным і Цэнтральным Кітаем. Чырвоны ўрад у Кантоне застаўся-б праблемай“...

Гэтая заява ангельскай газеты зьяўляецца вельмі сымптоматычнай у тым сэнсе, што Англія мела намер рукамі японскага стаўленіка Чжан-Цзо-Ліна навесці некаторы парадак у цэнтры і Паўночным Кітаі, інакш кажучы, прабавала справакаваць Японію на новае выступленьне ў Кітаі, каб потым аб'яднанымі сіламі знішчыць Кантон.

І пасля гэта сапраўды ажыццэвілася: агульнымі сіламі Чжан-Цзо-Ліна і У-Пэй-Фу былі разгромлены народныя арміі Фын-Юй-Сяна, але не паспелі яны арганізаваць супроць Кантону, як апошні іх папярэдзіў арганізацыяй так званай „паўночнай экспэдыцыі“, у часе якой кантонскім войскам У-Пэй-Фу амаль канчаткова быў разгромлен.

Гэтым самым нанесен моцны ўдар па міжнароднаму імперыялізму, які рыхтаваў новую крываваю бойню кітайскаму вызваленчаму руху. Як мы вышэй зазначылі, выступленьне Кантону зьяўляецца барацьбой супроць мілітарызму і імперыялізму разам.

III. Рознагалосьці паміж Сярэдым і Паўднёвым Кітаем.

Зьвернем крыху ўвагі на эканомічнае становішча Сярэдняга Кітаю, у якім пановаў У-Пэй-Фу, і тады для нас будуць больш зразумелымі прычыны варажых адносін між У-Пэй-Фу і кантонскім урадам.

Сярэдні Кітай недарма лічыцца асяродкам кітайскае прамысловае і гандлёвае буржуазіі.

Галоўныя правінцыі Сярэдняга Кітаю знаходзяцца ў лагчыне ракі Ян-Цзы і зьяўляюцца самай багатай часткай Кітаю.

Больш двухсот мільёнаў насельніцтва, вялізныя прыродныя рэсурсы, урадлівая глеба і рака зьяўляюцца лепшым стымулам для таго, каб гэтыя правінцыі зрабіліся самымі багатымі ў Кітаі. І недарма Сярэдні Кітай характарызуецца шырокім разьвіццём буйнай прамысловасьці.

Вялізныя запасы вугалю і жалеза, якія тут знаходзяцца, зьявіліся прычынай буйнага разгарненьня, іменна тут, мэталургічнай і машынабудаўнічай прамысловасьці. Тут мы таксама адзначаем буйны рост тэкстыльнай прамысловасьці, якая налічвае больш 2-х мільёнаў верацён, з якіх больш паловы належаць кітайскаму капіталу.

Вось чаму ня дзіва, што тут больш, чым дзе-небудзь, концэнтруецца кітайскі капітал, як гандлёвы, так і прамысловы, што тут так шырока пачынае разьвівацца банкаўскі крэдыт.

Тут-жа, у Сярэднім Кітаі, выраслі найбольш буйныя мілітарыстыя Кітаю, як У-Пэй-Фу, Сун-Чуан-Фан і іншыя ранейшыя грамадзянскія ці ваенныя чыноўнікі, якія ўзбагацелі ў гэтых правінцыях.

Мясцовая буржуазія, па меры свайго разьвіцця, павінна была вылучыць з свайго асяродку ўзброеную сілу, якая-б абараняла яе эаномічныя, а потым і політычныя інтарэсы. У яе інтарэсы і ўваходзіла заваяваньне іншых кітайскіх правінцый, а ў першы чарод Паўднёвага Кітаю з галоўным горадам Кантонам, які ніяк не ўваходзіў у сфэру ўплыву Сярэдняга Кітаю.

Між тым, як прыгледзімся да эаномікі Паўднёвага Кітаю, дык мы ўбачым зусім іншае, што адштурхвае поўдзень ад Сярэдняга Кітаю.

Поўдзень Кітаю ўласнай прамысловасьці амаль зусім ня мае. Галоўны занятак насельніцтва—земляробства, але і то буйнага земляробства тут няма, бо тут вельмі густое насельніцтва. Поўдзень вырабляе столькі, сколькі патрэбна для свайго ўласнага спажыванья. Для экспарту нічога не застаецца. Таму тут вельмі слаба нарастаюць капіталы. Пераважае дробная прамысловасьць і гандляры.

Зараз нам робіцца зусім зразумелым, чаму поўдзень так баіцца Сярэдняга Кітаю, баіцца наступу яго буйнага гандлёва-прамысловага капіталу.

У-Пэй-Фу ня толькі мілітарысты, які мае чыста ваенныя задачы, але ён зьяўляецца прадстаўніком буржуазіі Сярэдняга Кітаю: Ханькоу, Шанхай і іншых цэнтраў, якая імкнецца аб'яднаць Кітай для свайго эаномічнага панаванья.

Шмат хто яшчэ зараз лічыць, што ў Кітаі даўно ўжо няма грамадзянскай вайны, а ёсьць толькі барацьба асобных мілітарыстых—аднаго супроць другога ці трэцяга, бо іх арміі ніякай сувязі з кітайскім сялянствам ня маюць. Праўда, што кітайскія арміі адарваны ад свайго народу, бо яны складаюцца з людзей, якія за грошы прадаюцца таму ці іншаму генэралу, але гэтыя самыя мілітарыстыя—буйныя капіталістыя і гандляры якія абараняюцца і наступаюць з мэтай пашырыць свой эа-

номічны ўплыў і, зусім зразумела, падтрымліваюць і адбіваюць настроі той ці іншай часткі буржуазіі.

Гэта азнаямленне з суадносінамі эканамічных і класавых сіл у Кітаі нам абавязкова патрэбна для таго, каб не сасьлізнуцца на шлях некаторых буржуазных аглядальнікаў Кітаю, якія, апрача вайны мілітарыстых між сабою, нічога ў Кітаі ня бачаць.

Для таго, каб яшчэ лепш уявіць сабе, што У-Пэй-Фу сапраўды зьяўляецца прадстаўніком кітайскае буржуазіі, мы прыпомнім расстрэл войскамі У-Пэй-Фу забаставаўшых рабочых Пекін-Ханькоўскай чыгункі 7-га лютага 1922 г.

У Кітаі ня ведаюць аб 8-гадзінным працоўным дні. Працуюць 12—14 гадзін і зарабляюць ад 10 да 30 кап. у дзень. Гэтыя лічбы ўказваюць на вялікую эксплёатацыю кітайскіх рабочых. І таму, што рабочыя чыгуначнікі забаставалі, у протэст на забарону конфэрэнцыі фабзаўкомаў Пекін-Ханькоўскай чыгункі, У-Пэй-Фу расстраляў рабочую забастоўку.

Недарма некаторыя тады ўказвалі, што расстрэл рабочых войскам У-Пэй-Фу можна параўнаць з расстрэлам 9-га студзеня 1905 г. рабочых у Пецяярбургу, бо як там, так і тут рабочыя пераканаліся ў тым, што ім—не па шляху з буржуазіяй, бо яна ў кожную хвіліну ўсадзіць нож у сьпіну рэвалюцыі, бо яна ў гэтай рэвалюцыі шукае толькі здавальнення сваіх уласных інтарэсаў.

У проклямацыі, якая была выпушчана кітайскай кампартыяй з выпадку гэтага расстрэлу, адзначалася, што У-Пэй-Фу зьяўляецца злосным ворагам рабочае класы, што ён ня больш, як слуга кітайскай гандлёва-прамысловай буржуазіі Сярэдняга Кітаю.

* * *

На поўдні Кітаю ўвесь час адбывалася нешта зусім супроцьлеглае таму, што было ва ўсім Кітаі. Амаль уся праца Гоміндану праводзілася, галоўным чынам, тут, на поўдні. Сун-Ят-Сэн першыя свае наступы супроць дынастыі, яшчэ да рэвалюцыі, заўсёды пачынаў адсюль. Эканоміка поўдню Кітаю адзначаецца сваім дробным характарам. Дробная буржуазія, сялянства, рамесны пролетарыят тут маюць амаль аднолькавыя інтарэсы.

Усё гэта значна дапамагала дэмакратызацыі Поўдня Кітаю. Вось чаму асноўную прычыну рознагалоссяў між Поўднем Кітаю, на чале якога стаіць Гоміндан, і Сярэдняга Кітаю—У-Пэй-Фу—трэба шукаць у эканоміцы і соцыяльных групойках гэтых дзвюх частак Кітаю.

У той час, як Сярэдні Кітай усё больш хоча пашырыць сваё эканамічнае панаваньне ва ўсім Кітаі, а асабліва на поўдні, які ня мае сваёй прамысловасьці, у гэты-ж час поўдзень змагаецца за сваю аўтаномію і незалежнасьць.

Але Гоміндан ня можа абмежавацца толькі задачай дэмакратызацыі Поўдню Кітаю. Яму трэба аб'яднаць увесь Кітай, а ў першы чарод, на шляху свайго прасоўваньня ўперад, стыкнуцца з У-Пэй-Фу, які пануе на поўначы ў Сярэднім Кітаі. Адсюль і ўзяліся тыя антыпаўночныя ўзброеныя экспэдыцыі, якія раней наладжваліся Сун-Ят-Сэнам, якому трэба было моцна стаць у раёне ракі Янцзы. У яго намер уваходзіла заяваць Ханькоу, куды перанесці сталіцу з Кантону, а адтуль дыктаваць свае ўмовы сталіцы Кітаю—Пекіну.

У-Пэй-Фу—нацыяналісты, які таксама ставіў сваёй задачай організацыю кітайскай грамадзкасьці на грунце прынцыпаў нацыянальнага вызваленьня Кітаю шляхам барацьбы з імперыялізмам сілаю якой-небудзь другой імперыялістычнай дзяржавы. Інакш кажучы, той самай сілай, якая ўсю сваю ўвагу зварачвала на тое, каб разграміць вызваленчыя сілы Кітаю. Вось тут і галоўным чынам выявіліся супярэчнасьці між Гомінданам і У-Пэй-Фу. Дэмакратычны Поўдзень жадаў перамагчы рэакцыйны Сярэдні Кітай, каб дэмакратызаваць цэнтральны кітайскі ўрад, а ў задачу У-Пэй-Фу якраз уваходзіла адваротнае.

На Сун-Ят-Сэна маладая кітайская буржуазія глядзела, як на фанатыка; яго мінулае праца не дала ёй упэўненасьці, што яна зможа прыстасаваць Сун-Ят-Сэна да сваіх мэт. Сун-Ят-Сэн, а зараз Гоміндан выступаюць, як соцыялістыя-рэформістыя Кітаю, чаго, галоўным чынам, і пужаецца яшчэ не ўзмацнеўшая і ня досыць узросшая кітайская буржуазія. У-Пэй-Фу зьяўляецца тэй сілай, якая патрэбна кітайскай буржуазіі. На яе вачох ён вырас, як заўзяты нацыяналісты, які ня раз змагаўся з японскім імперыялізмам і з паўднёвымі рэвалюцыянерамі. Яму яны і даручылі абарону сваіх інтарэсаў.

Усё гэта добра ведаў Сун-Ят-Сэн, адсюль узялася яго непрамірымасць з У-Пэй-Фу, і ён паставіў сабе мэтай так ці інакш яго знішчыць. Але знішчыць У-Пэй-Фу можна толькі ўзброенай сілай і таму ў програму Гоміндану быў унесены пункт аб арганізацыі адпаведнае сілы, якая знішчыць мілітарызм Сярэдняга Кітаю.

Гэткім парадкам, політычнымі рознагалосьямі Гоміндану і У-Пэй-Фу зьяўляюцца наступныя: у той час, як У-Пэй-Фу зьяўляецца тыповым мілітарыстым, які імкнецца аб'яднаць Кітай толькі ўзброенай сілай, абапіраючыся на тую ці іншую замежную імперыялістычную дзяржаву, Гоміндан ставіць сваёй мэтай дэмакратызацыю Кітаю і прадстаўленьне аўтаноміі асобным првінцыям.

Вось тут і стыкнуліся мэты рэакцыянэра і мілітарыстага У-Пэй-Фу з дэмакратычнай праграмай Гоміндану.

Рознагалосьці паміж Паўночным і Сярэднім Кітаем і сыстэма дудзюнату

Сутычкі адбываюцца ня толькі паміж Гомінданам і Сярэднім Кітаем. Паўночны Кітай у сілу шэрагу эканамічных асаблівасьцяў таксама вядзе барацьбу з Сярэднім Кітаем.

Паўночны Кітай—тры првінцыі Манчжурый, дзе пануе Чжан-Цзо-Лін, зьяўляецца тым месцам, дзе нараджалася гандлярска-земляробчая буржуазія Кітаю. Асноўнай прычынай гэтага зьяўляюцца вялізныя зямельныя абшары Манчжурый і яе багатыя сельска-гаспадарчыя магчымасьці. У трох првінцыях Манчжурый ў 1920 г. было заворана плошчы каля 10 мільёнаў дзесяцін, г. зн. у два разы больш, чым ва ўсёй Японіі. Ды, апрача гэтых, Манчжурый мае яшчэ каля 10 мільёнаў, якія зусім годны для апрацоўкі. Сярэдняя норма зямлякарыстаньня дасягае 70 дзесяцін. Голад, які ўвесь час пануе ў Сярэднім Кітаі за перанасялёнасьцю, забяспечвае Манчжурыйю таннай рабочай сілай.

Пры гэтых умовах Манчжурый мае значныя лішкі для вывазу. Сярэдняя вытворчасць Манчжурый спажывецкіх прдуктаў складае 569.000.000 пудоў у год, з якіх больш ста мільёнаў застаецца для вывазу. У выніку гэтага Манчжурый ўвозіць значную колькасць срэбра і золата, што і стварае на капленьне капіталаў у првінцыі і стымулюе рост буржуазіі.

Тое гандлёвае і прамысловае ажыўленьне, якое мы зараз бачым у Манчжуры, лепш усяго гаворыць за тое, што на базе Манчжурскага земляробства вырасла буржуазія, якая ўсё больш пашырае свой уплыў. Чжан-Цзо-Лін, які за апошнія гады шмат сцягнуў сабе капіталаў, пачынаючы яшчэ са сваёй бандыцкай дзейнасці, уласна зросься з мясцовай буржуазіяй, бо ён сам, як мы вышэй адзначылі, зьяўляецца найбагацейшым абшарнікам і гандляром.

І вось, калі хто ставіць сабе пытаньне на кім грунтуецца Чжан-Цзо-Лін у сваёй дзейнасці апроч японскага капіталу, трэба толькі зірнуць на гісторыю развіцця Чжан-Цзо-Ліна і Манчжурскай буржуазіі, і мы знаходзім адказ на гэтае пытаньне. Мы маем перад сабою барацьбу двух фракцый кітайскай буржуазіі—Манчжурскай і Сярэдняга Кітаю. Буржуазія Сярэдняга Кітаю ўзрасла шляхам канцэнтравання гандлёвага капіталу. Тут выраслі найбагацейшыя ваенныя сілы Кітаю, якія шляхам падаткаў і іншых мерапрыемстваў стварылі першапачатковае накапленне капіталаў, якія ў далейшым перайшлі ў прамысловасць.

Вось гэтыя розныя шляхі накаплення з бегам часу стварылі варожыя ўзаемаадносіны між буржуазіяй двух частак Кітаю. Капіталізм параджае конкурэнцыю ня толькі ў галіне эканомічнай, але і ў галіне політычнай і тое, што адбываецца зараз у Кітаі, гэта ёсць барацьба за аб'яднаньне Кітаю пад кіраўніцтвам буржуазіі Паўночнага Кітаю ці Сярэдняга Кітаю.

І тут, на шляху барацьбы гэтых групак буржуазіі, сустракаюцца тыя галоўныя прычыны, якія перашкаджаюць перамозе адной з гэтых сіл. Галоўнай прычынай таму—адміністрацыйны падзел Кітаю. Цэнтральны ўрад Кітаю, які знаходзіцца ў Пекіне, ніякага ўплыву на справы і падзеі, якія адбываюцца ў правінцыях, ня мае. Кожная правінцыя мае свайго дудзюна—генэрал-губарнатара, які зьяўляецца поўным гаспадаром у сваёй правінцыі.

Праўда, пасля рэвалюцыі 1911 г. ў констытуцыю былі ўнесены пункты, дзе гаварылася аб народным прадстаўніцтве, цэнтральнай адміністрацыі, судзе і інш., а дудзюны былі ня больш, як назначаныя чыноўнікі ўраду, усё-ж на практыцы праісходзіла зусім інш. Дудзюны фактычна падзялілі Кітай на аддзельныя часткі, бо кожнаму дудзюну, захапіўшаму ўладу пат-

рэбна было войска, а каб трымаць гэтае войска, патрэбны грошы, да адкуль-жа гэтыя грошы ўзяць, калі цэнтральны ўрад нічога даць ня можа? Вось тут і пачынаецца выкалчваньне падаткаў з насельніцтва і, замест таго, каб іх накіраваць цэнтральнаму ўраду, сродкі заставаліся ў касах дудзюнаў для іх патрэб.

Цікава супыніцца на характары падаткаў, якія ўзімаюць дудзюны. Ёсць некаторыя правінцыі, у якіх з сялянства падатак за зямлю ўжо забраны за 20 гадоў уперад. Падатак на зямлю зьяўляецца чарговым падаткам, які па закону ўзімаецца раз ў год. Але ёсць некаторыя падаткі, якія зьбіраюцца па асабістаму жаданьню таго ці іншага дудзюна. Прыбытак, які паступае з унутраных мытніц называецца—лінзэн. Тавар, які праходзіць некалькі правінцый, у кожнай паасобку абкладваецца лінзэнам. Гэткім парадкам тавар часам абкладваецца падаткам на 300—400 процантаў на яго першапачатковую цану. Кожны дудзюн па свайму разуменьню і патрэбе накладвае ўсякія надзвычайныя і нечарговыя падаткі, патрэбныя на ўсякія войны і г. д.

Гэтая падаткавая сыстэма, апрача таго, што яна абнішчае кітайскага селяніна, прыводзіць да заняпаду сельскай гаспадаркі, выклікае ўсякія паўстанні ўнутры правінцыі, якія часам зацягваюцца на шмат гадоў. Ёмкненьне да ўсьмірэньня, наладжваньне пакою ўнутры сваёй правінцыі, прымушаюць дудзюна прыбегчы за дапамогаю да суседняга дудзюна, які таксама зарабляе на гэтай справе. Потым, пачынаецца барацьба сярод гэтых двух дудзюнаў, умешваецца трэці і, гэткім чынам, які-небудзь з іх падпадае ў залежнасьць ад другога.

Такім чынам, сама сыстэма адміністрацыйнага падзелу Кітаю не дае магчымасьці мірным шляхам аб'яднаць Кітай. І Чжан-Цзо-Ліну і У-Пэй-Фу, каб весьці войны, патрэбны хаўруснікі, якія-б ім дапамагалі ў вайне аднаго супроць другога, а гэткіх надзейных хаўруснікаў у Кітаі мала хто можа знайсці.

Прыгледзімся да гісторыі апошніх боек у Кітаі. У момант рашучай схваткі У-Пэй-Фу з Чжан-Цзо-Лінам генэрал арміі У-Пэй-Фу—Фын-Юнь-Сян разам з сваім войскам захапіў Пекін і абвясціў сябе незалежным ад У-Пэй-Фу. Пачынаецца вайна Фын-Юнь-Сяна з Чжан-Цзо-Лінам; генэрал войска апош-

няга—Го-Сун-Лін разам з сваім войскам перайшоў на бок Фын-Юнь-Сяна. Другая і трэцяя народныя арміі толькі таму былі разьбіты, што частка генэралаў народных армій у самыя рашучыя хвіліны перайшлі на бок Чжан-Цзо-Ліна. У часе апошніх падзей на бок Кантону перайшлі ня толькі асобныя генэралы з войскам, але нават і цэлыя гарнізоны. Асобныя правінцыі, якія знаходзяцца пад камандваньнем Сун-Чуан-Фана дапамагаюць кантонскай арміі ў яе наступу на правінцыю Цзяньсі. Гэтыя факты вельмі добра сьведчаць аб тым, што ніводзін генэрал, выступаючы супроць другога, ня можа быць пераконаным у вернасьці свайго войска.

Вось гэта, галоўным чынам, і перашкаджае буржуазіі, як Манчжурый, так і Сярэдняга Кітаю перамагчы, ня гледзячы на тое, што грамадзянская вайна ўжо цягнецца больш, як 15 гадоў. Сыстэма дудзюната, форма, у якой гэтая сыстэма вылілася, не дае магчымасьці перамагчы, давесьці справу аб'яднаньня Кітаю да пераможнага канца. І пагэтаму, як адзін, так і другі мілітарысты першай умовай для аб'яднаньня Кітаю ставілі стварэньне адзінай нацыянальнай арміі. Па погляду Ё-Пэй-Фу, нацыянальная армія, г. зн. правільна арганізаваная, добра абучаная кітайская армія, якая падначальваецца цэнтральнаму ўраду і выконвае ўсе яго загады. У-Пэй-Фу, які ставіў мэтай шляхам арганізацыі моцнай сілы ў Сярэднім Кітаі падначаліць сабе ўвесь Кітай, ня зусім добра зразумеў вялікае стратэгічнае значэньне акраін Кітаю. Апрача гэтага, вялікае незадавальненне, якое выклікала сярод насельніцтва тых правінцыі, дзе праходзіла войска мілітарыстых, незадавальненне, якое праз нейкі час вылівалася ў форме паўстаньняў, не давала магчымасьці У-Пэй-Фу расьцягнуць сваё войска на вялікім абшары фронту.

Замест таго, каб уласнымі сіламі змагацца супроць Поўдню і Манчжурый, У-Пэй-Фу імкнуўся выклікаць незадавальненне ў гэтых правінцыях, каб шляхам унутраных рознагалосьсяў дасягнуць сваёй мэты. І трэба сказаць, што яму—аднаму з разумнейшых кітайскіх мілітарыстых—гэта ў пэўнай частцы ўдалося. Яшчэ ў 1924 годзе ў самы рашучы момант барацьбы Кантону за Ханькоу У-Пэй-Фу ўдалося перацягнуць на свой бок аднаго з таварышоў Сун-Ят-Сэна—Чжэнь-Цзю-Ліна і гэтым самым паралізаваць наступ Кантону. Але ня толькі пасунуцца ўперад далей за свае правінцыі Сярэдняга Кітаю, але нават і

ўтрымаць іх У-Пэй-Фу не заўсёды ўдавалася. Прыклад таму—выступленьне Фын-Юнь-Сяна, Сунь-Чуан-Фана і інш. генэралаў, якія аддзяляліся ад У-Пэй-Фу. Гэтыя частыя здрадніцтвы значна паслаблялі сілы У-Пэй-Фу, які ў першы момант барацьбы Чжан-Цзо-Ліна з народнымі арміямі прымушан быў абмяжоўвацца толькі пасыўнымі апэрацыямі.

Рэакцыйны характар абоіх мілітарыстых: Чжан-Цзо-Ліна і У-Пэй-Фу зрабіўся больш відавочным у часе барацьбы Чжан-Цзо-Ліна з народнымі арміямі, калі У-Пэй-Фу для таго, каб зьнішчыць рэволюцыйную армію, падтрымліваў свайго заўзятага ворага, чым яшчэ больш узмацніў вагу і ўплыў яго на агульна-кітайскія справы.

Буржуазія Сярэдняга Кітаю прымушана зараз адступіць перад наступленьнем паўночнай буржуазіі, а поруч з агульнымі падзеямі пачынае больш выпукляцца аджыўшая сыстэма дудзюнаў, якая адступае перад ідэяй рэволюцыйнага Кантону—дэмакратызацыі Кітаю. Кантон здолеў у сваіх правінцыях калі ня зусім зьнішчыць, але значна паслабіць уладу дудзюнаў. Дудзюны, якія зрабіліся найбольшымі і наймацнейшымі капіталістымі Кітаю, прымушаны адступіць перад нацыянальна-рэволюцыйным рухам і сялянскімі паўстаньнямі, якія пачынаюць ахопліваць нават тыя правінцыі, дзе пануе такі рэакцыянер, як Чжан-Цзо-Лін.

(Працяг будзе)

Абаснаваньне і сутнасць дзіцячага комуністычнага руху

Пролетарскія дзеці ў комуністычным грамадстве

Выхаваньне падростаючага пакаленьня заўсёды вызначалася і вызначаецца клясавай структурай грамадства. З разьвіцьцём капіталізму пануючая кляса лічыць сваім простым абавязкам выхоўваць з падростаючага пакаленьня працоўных верных прыхільнікаў буржуазнага грамадства і верных салдатаў капіталістычнае арміі.

Разам з гэтым, чым далей разьвіваецца капіталізм, тым больш ён уцягвае ў вытворчасць жанчын і дзяцей, тым усё большым і мацнейшым становіцца ўціск капіталістычнага грамадства для пролетарскіх дзяцей.

Выхаваньне пролетарскіх дзяцей у буржуазным грамадстве не адпавядае нормальнаму разьвіцьцю пролетарскага дзіцяці, а, наадварот, яшчэ павялічвае тое цяжкае становішча, у якім знаходзяцца пролетарскія дзеці ў буржуазным грамадстве. Пролетарскія дзеці з малых гадоў уцягваюцца ў барацьбу за сваё існаваньне, прымушаны праводзіць усе свае дзіцячыя гады ў цяжкай працы на капіталістычных фабрыках і разьвіцьцё свайго розуму і нахіленасьці прымушаны рабіць падлеглымі запатрабаваньням буржуазнага парадку. Разам з разьвіцьцём капіталізму, іменна ў момант пераходу капіталізму ў вышэйшую стадыю, у імперыялізм, пролетарскія дзеці, як і ўвесь пролетарыят, перажываюць яшчэ больш драпежніцкую эксплёатацыю свае працы, яшчэ большае прыгнечаньне ва ўсіх галінах свайго жыцьця.

Калі ўзяць умовы жыцьця пролетарскіх дзяцей да імперыялістычнай вайны, у час яе і пасля яе, гэта значыць у момант найвышэйшага разьвіцьця імперыялістычнай політыкі буржуазіі, то можна прасачыць, як эканомічнае становішча про-

летарскіх дзяцей, іх умовы жыцця ўсё больш і больш робяцца дрэннымі; даволі зазначыць некалькі прыкладаў сучаснага становішча пролетарскіх дзяцей у капіталістычных старонках Захаду, каб пераканацца ў правільнасці гэтага. Вось, напр., кварталныя ўмовы, у якіх жывуць пролетарскія дзеці „ў культурных старонках“ Захаду; так, у гор. Цюрынгене ў Нямеччыне былі даследваны 2.747 дзяцей, прычым пры даследванні выявілася, што ў 1.136 выпадках дзеці сьпяць на трое на адным ложку, у 355 выпадках дзеці сьпяць на чацьвёра на адным ложку і затым у 25 выпадках—дзеці сьпяць па шасьціра-сямёра-васьмёра на адным ложку. Калі ўзяць становішча пролетарскіх дзяцей і тыя сродкі, якія дае буржуазнае грамадства і дзяржава на выхаваньне гэтых дзяцей, то можна ўбачыць, што ў апошнія часы, іменна, пасля імперыялістычнай вайны ад недахопу сродкаў у вадным Бэрліне зачынілася 75 проц. усіх ясель, 35 проц. усіх дзіцячых сірочых дамоў, 38 проц. усіх дамоў для дзяцей (младенцаў).

Калі мы возьмем ня толькі агульныя ўмовы жыцця пролетарскіх дзяцей, але і захопім іх удзел у працы, то мы ўбачым, што гэты ўдзел выражаецца ўжо зараз у досыць значных лічбах. Так, напр., у ваднай Англіі каля поўмільёна дзяцей узростам ад 11 да 14 год непасрэдна заняты ў вытворчасці. Гэтыя даныя былі ўзяты за пэрыод 22 году, але яны і зараз зьяўляюцца ніяк ня меншымі.

У Амэрыцы мы бачым, што з 1.007 дзяцей, якія працуюць на плянтацыях у Колорадо, некалькі чалавек ня маюць яшчэ і па 8 год, прыблізна $\frac{1}{4}$ частка ва ўзросьце ніжэй 14 год, і 14 год дасягнула толькі $\frac{1}{5}$ частка. Сярэдні ўзрост дзяцей, занятых у гэтых старонках, хістаецца між 9-цю і 13-цю гадамі.

Калі ўзяць колькасць гадзін, у якія дзеці заняты ў вытворчасці, то можна зазначыць, што ад 65 да 80 проц. усяго ліку дзяцей працуюць больш 9 гадзін у суткі, ад аднае пятае да аднае трэцяе агульнага ліку заняты па 12 гадзін. Адгэтуль зусім зразумела, якое фізычнае становішча гэтых дзяцей і якая магчымасьць нормальнага разумовага разьвіцця іх.

Вось зачым, калі буржуазныя пэдагогі і ўся дзяржава ў цэлым падрыхтоўвае з пролетарскіх дзяцей верных падданных буржуазнай дзяржаве, многім пэдагогам кідаецца ў вочы, што

пролетарскія дзеці адстаюць ад іншых дзяцей, ня могуць угнацца за лепшымі вучнямі з інтэлігенцкіх сем'яў.

На самай справе асноўныя прычыны няздольнасці і слабога развіцця пролетарскіх дзяцей, якія часамі фіксуюцца вельмі моцна буржуазнымі педагогамі, тлумачыцца тым, што пролетарскія дзеці ня маюць нормальнага фізычнага адпачынку, надзвычайна стомлены пасля сваёй фабрычнай альбо хатняй працы і ня могуць паспець у сваім развіцці за з'яўляюцца звычайнымі дзіцячага насельніцтва.

Калі мы маем выпадкі, што ў той-жа Амэрыцы на буражных плянтацыйных дзеці працуюць узростам ад 6 гадоў, то, вядома, становіцца зусім зразумелым тое цяжкае становішча пролетарскіх дзяцей у час учобы ў буржуазнай школе, калі яны ня могуць сабраць сваіх думак, ня могуць сконцэнтравать увагі на якім-небудзь прадмеце, які ім чытаецца.

Другімі словамі, эканамічнае становішча пролетарскіх дзяцей пры капіталізме і, асабліва, пры яго распадзе характарызуецца настолькі вялікім прыгнётам, што аграмадныя іх масы адстаюць у сваім развіцці ад іншай масы дзяцей. Таннасьць-жа дзіцячае працы, магчымасьць аграмаднай яе эксплёатацыі пры адсылцы большасці дарослых рабочых на вайну ў час імперыялістычнай бойні,—усё гэта дапамагае масаваму ўцягванню дзяцей у вытворчасць.

Спосабы буржуазнага выхавання

Як-жа буржуазія пры такім становішчы пролетарскіх дзяцей можа выхоўваць падростаючае пакаленьне ў патрэбным для яе духу?

Як-жа можна дамагчыся таго, каб пролетарскія дзеці ў выніку выхаваўчай працы з імі вышлі на абарону таго буржуазнага парадку, які давіць іх на кожным кроку?

Гэтага можна дасягнуць толькі пры ўмове спецыяльна падабраных спосабаў уплыву, пры ўмове адрыву пролетарскіх дзяцей ад іх пролетарскага асяроддзя, пры ўмове няспыннага процістаўленьня інтарэсаў дзяцей інтарэсам дарослых пролетараў. Гэты шлях і выбірае сабе буржуазія ва ўсіх буржуазных дзіцячых арганізацыях і ўстановах пры масавым выхаванні.

Але як зьявіліся гэтыя буржуазныя дзіцячыя арганізацыі? Дзе прычына іх разьвіцьця, дзе аснова той сыстэмы выхаваньня, якая праводзіцца ў буржуазнай школе?

Калі мы прыгледзімся да гэтых прычын, то ўбачым, што буржуазная школа ў канцы XIX стагодзьця і ў пачатку XX ужо пакінула здавальняць самую буржуазію ў справе выхаваньня падрастаючага пакаленьня.

Капіталізм разьвіваўся і патрабаваў падрыхтоўкі ня столькі мэханічна дзейнічаючых, якія не разумеюць ні адной машыны рабочых, сколькі ініцыятыўных рабочых, якія ўмеюць разьбірацца ў розных галінах вытворчасці, якія могуць быць перакінутымі ад аднае галіны прамысловасьці ў другую. Апрача таго, няўстанна пашыраючыся, капіталізм патрабаваў пашырэння рынкаў, патрабаваў выстаўленьня новага кадру салдат, якія-б маглі пад кіраўніцтвам буржуазіі, вышкаленых афіцэраў, праводзіць рэакцыйную буржуазную політыку ў заваёваных старонках, у колёніях, якія-б падлягалі кіраўніцтву буржуазіі і ў той-жа час сьвядома йшлі на грабежніцтва колёніяльных народаў.

Такіх людзей, ініцыятыўных рабочых і адданных салдат капіталістычных арміяў, не магла падрыхтаваць буржуазная школа вучобы, яна рыхтавала тупых, ня ўмеючых арыентавацца ў складаных абставінах і ў вытворчасці, забітых людзей, якія зналі толькі сваё мэханічнае дзеянне. Гэтая буржуазная школа рыхтавала рабочых, якія не маглі ні аб чым разважаць, якія сьлепа падлягалі пануючай клясе.

Такія рабочыя, такія салдаты, якія ня ўмелі разьбірацца ў складаных абставінах буржуазнай політыкі, сталі непатрэбныя самой буржуазнай грамадзе.

Карэньні скавуцкага руху

Адгэтуль імкненьні рэфармаваць школу, імкненьні ўтварыць „працоўную“, „свабодную школу“, якія і да апошняга часу робяцца ў буржуазных дзяржавах.

У канцы-ж мінулага і ў пачатку бягучага стагодзьця зьявіліся імкненьні буржуазіі ўтварыць дзіцячыя арганізацыі, і калі мы паглядзім на клясычнае імкненьне ўтварэння масавага дзіцячага руху ў выглядзе скавуцкай арганізацыі, то ўбачым, што корань выніканьня гэтае буржуазнае дзіцячае аргані-

зацыі вырастае непасрэдна з колёніяльнай політыкі Англіі, з вайны 1898 году ў паўднёвай Афрыцы. Там у паўднёвай Афрыцы, у барацьбе за залатыя вынаходкі ангельскае афіцэрства сумесна з невялікім ангельскім гарнізонам гор. Мэгфінга ўтварае першы разведачны дзіцячы атрад, які мае сваёю прамую задачай — дапамагчы дарослым салдатам ангельскай арміі і зьяўляецца праобразам (першапачаткам) скавуцкай арганізацыі.

І затым ужо ў мірных абставінах Англія—кіраўнік гэтых першых разведачных атрадаў, і іх натхненнік генэрал Бадэн-Пауэль утварае такога-ж тыпу разведачныя атрады з пролетарскіх дзяцей у ваколіцах Лёндону і праз некалькі гадоў сваёй працы з гэтымі атрадамі выкідвае лёзунг: „Масавая арганізацыя дзяцей“, вядома, пад кіраўніцтвам буржуазнай моладзі, пад протэктарствам усёй буржуазіі ў цэлым.

Бадэн-Пауэль, заснавацель скавуцкай арганізацыі, гаворыць аб тым, што задачы гэтай арганізацыі—дапамагаць школе і сям'і ў справе выхавання падрастаючага пакаленьня.

Ён дадае да гэтага, што скавуцкая арганізацыя ставіць сваім заданьнем па-за школьнае выхаваньне дзяцей, па-за школьную падрыхтоўку іх да барацьбы за інтарэсы брытанскае дзяржавы.

Такім чынам, буржуазная дзіцячая арганізацыя, якая вырасла па-за школаю і мае сваім заданьнем заняць па-за школьны час дзяцей, паступова ператвараецца ў новую форму арганізацыі выхавання, якая з году на год устанаўляе зусім новы падыход да арганізацыі і выхавання дзяцей для самой буржуазіі.

Гэтая новая форма арганізацыі выхавання ў выглядзе дзіцячага руху ня можа развіцца ў поўнай меры ў умовах буржуазнае грамады, бо масавая арганізацыя дзяцей прыгнечаных клясаў ня можа ня выклікаць ў асяродзьдзі гэтых дзяцей яўнага пратэсту супроць буржуазнага кіраўніцтва і прывядзе няўхільна да таго, што гэты спосаб выхавання стане супроць буржуазнае грамады.

Імпэрыялістычная вайна і дзеці

Імпэрыялістычная вайна відочна паказала на колькі рэакцыйна сутнасць буржуазнага дзіцячага руху, а надышоўшая рэвалюцыя і развіцьцё пролетарскага руху давялі яшчэ ў большай ступені, што, як няўхільны пераход пролетарскіх дзя-

цей на бок змагаючагася пролетарыяту, таксама няўхільна і яўнае выступленьне супроць рабочае клясы і яе дзяцей з боку буржуазных дзіцячых арганізацый. Сярэдзіны паміж гэтымі буржуазнымі і пролетарскімі дзіцячымі арганізацыямі быць ня можа, таксама, як ня можа быць сярэдзіны ў умовах абвостранай клясавай барацьбы паміж пролетарыятам і буржуазіяй.

Імпэрыялістычная вайна, якая выклікала вялікае аб'яднаньне рабочае клясы, адарваўшы бацькоў, матак і старэйшых братоў і сясыцёр ад іх дзяцей, прымусіўшы многіх пролетарскіх дзяцей ісьці на фабрычную працу ад раньняга ўзросту, паставіла аграмадную масу іх перад неабходнасьцю актыўна ўдзельнічаць у барацьбе свае клясы, ускорыла гэты працэс.

Пролетарская рэволюцыя і дзеці

Пролетарская рэволюцыя ў Расіі і адгалоскі яе ў Заходняй Эўропе ўскалыхнулі ня толькі дарослыя пролетарскія масы, але закранулі і многамільённыя масы пролетарскіх дзяцей. Рэволюцыйнае бушаваньне па ўсіх капіталістычных старонках пасля кастрычніка 17 году, пасля Лістападаўскай рэволюцыі ў Нямецчыне і Вэнгэрскай рэспублікі,—гэтае рэволюцыйнае бушаваньне выклікала да жыцьця баявыя дзіцячыя групы, якія аб'ядналі пролетарскіх дзяцей на грунце барацьбы за свае інтарэсы.

Ужо ў часы самых рэволюцыйных выступленьняў дарослага пролетарыяту дзеці перажывалі рэволюцыйныя настроі, дзеці актыўна ўдзельнічалі ў многіх рэволюцыйных дзеяньнях. „Дзіка ўстрывожаня і цікаўлівыя, яны беглі ўсхваляваныя ў людзкім натоўпе, прыслухоўваліся да спрэчак дарослых, блукалі ў цемры, галадалі, яны бачылі на вуліцах чалавечую кроў, чулі ў школе апавяданьні аб бунтаўшчыкох і злачынцах, праводзілі на могількі бацькоў і братоў, тых, каторыя былі загубленыя ў барацьбе альбо былі расстрэленыя“. Усялякая рэволюцыйная падзея не магла прайсьці міма пролетарскай дзіцячай масы. Буржуазныя школы, асабліва ў Нямецчыне, найбольш рэакцыйныя, найбольш шовіністычныя школы з разьвіцьцём пролетарскай рэволюцыі яшчэ больш узмацнілі політычны прыгнёт над пролетарскімі дзецьмі. Нямецкія школы скрозь да апошняга году маюць такія архаічны прыём выхаваньня, як цялесныя пакараньні.

У нямецкіх школах чужь не да апошняга часу сьпяваліся нямецкія шовіністычныя песьні, выхвальвалася Гогенцольлернская дынастыя, зацвярджалася непарушнасьць і бясклясавасьць нямецкай нацыі.

Усе такія выступленьні буржуазіі ў асобе рэакцыйнага настаўніцтва, у васобе ўсёй сыстэмы буржуазнага выхаваньня, не маглі ня выклікаць адпору з боку пролетарскіх дзяцей, якіх неабходнасьць штурхала на крайнія меры.

Першыя парасткі пролетарскага дзіцячага руху

І пролетарскія дзеці самі выступілі на абарону сябе, пачалі актыўна змагацца за свае інтарэсы і інтарэсы дарослых пролетараў. Найбольш ярка выражана гэтая думка ў словах аднаго дэлегата камуністычных дзіцячых груп на Гоцкай дзіцячай канфэрэнцыі.

Гэты дэлегат, пролетарскі хлопчык Курт-Бэйдокат, выступіў з дакладам аб дзіцячых патрэбах, гаворачы наступнае: „У вялікім горадзе патрэбы пролетарскіх дзяцей вырысоўваюцца самым рэзкім чынам: змрочныя кватэры альбо вільготныя падвалы, вось памяшканьні дзяцей рабочых. Бацькавага зароботку чужь-чужь хапае на хлеб, аб адзежы і вобуві ўжо ня прыходзіцца і гаварыць. Прыходзячы зморанымі і галоднымі са школы, дзеці павінны ізноў брацца за працу, у той час, як буржуазныя дзеці весела гуляюць. Адзін служыць рассыльным, другі павінен разносіць газэты і г. д. А вярнуўшыся да дому позна вечарам яны ўжо так стомлены, што амаль ня ў сіле рыхтаваць школьныя ўрокі. І калі на другі дзень прыходзяць у школу, не падрыхтаваўшы ўрокаў, настаўнік не распытвае аб прычынах, а пушчае ў ход палку. Нават у канікулярны час ім некалі адпачыць і пагуляць: летам, калі яны мелі шчасьце папасьці ў вёску, яны павінны там служыць у багатых сялян. У большасьці-ж у рабочых сем'ях і бацька і маці павінны працаваць на фабрыцы. Дзяцей аддаюць у хрысьціянскія школы, дзе яны падпадаюць пад буржуазны і рэакцыйны ўплыў хрысьціянскіх сястрыц, часта ім прыходзіцца галадаваць, заставацца без нагляду, і падпадаюць пад небясьпеку вуліцы. Калі бацькі рабочыя выйдудь сумесна з дзяцьмі ў барацьбе супроць дзіцячай патрэбы, перамога будзе дасягнута“. Вось корань пролетарскага дзіцячага руху.

Асноўныя прычыны разьвіцьця камуністычнага дзіцячага руху

Эканомічнае становішча пролетарскіх дзяцей усё горшыцца, узмацняецца прыгнёт буржуазіі праз школы і грамадзкія дзіцячыя арганізацыі,—гэта ёсьць асноўныя прычыны разьвіцьця пролетарскага дзіцячага руху.

Што ўяўляе сабой дзіцячы рух у вадносінах да дарослага руху пролетарыяту? Як мы вызначаем сутнасьць дзіцячага руху ў сучасны момант? Уся гісторыя дзіцячага пролетарскага руху, уся гісторыя працы дзіцячых камуністычных груп і на Захадзе і ў нас, у СССР, гаворыць за тое, што гэта ёсьць адна з частак, адзін з новых баявых атрадаў пролетарскага руху.

Камуністычны дзіцячы рух, як частка рабочага руху

Каб давесці гэта, досыць зазначыць на шэраг прыкладаў, якія мелі месца ў гісторыі пролетарскай рэвалюцыйнай барацьбы. Такія факты, як раскол у Норвэскай камуністычнай партыі і комсамоле, які выклікаў раскол камуністычных дзіцячых груп—яскрава зазначае на непасрэдную залежнасьць пролетарскага дзіцячага руху ад руху дарослых. Той факт, што ні ў аднэй старонцы сьвету, дзе няма камуністычнай партыі альбо комсамолу і няма камуністычных дзіцячых груп, гаворыць таксама за тое, што паміж рухам дарослых пролетараў і рухам дзяцей існуе яўная сувязь. Гэта ёсьць частка пролетарскага руху, 1-ая ступень яго. Гэта першае палажэньне, якім вызначаецца сутнасьць дзіцячага руху. У вырашэньнях 2-га Конгрэсу Комінтэрну моладзі аб арганізацыі дзіцячых груп гаворыцца, што „ўся дзейнасьць дзіцячых груп павінна быць накіравана на тое, каб утварыць з дзіцяці саратніка на агульным фронце пролетарскай барацьбы. Загэтым дзіцячыя камуністычныя групы зьяўляюцца першай ступенню да камуністычнай арганізацыі моладзі“.

Камуністычны дзіцячы рух, як запас комсамолу

Гэтая першая ступень зьяўляецца запасам комсамолу, які няўпынна ўцягвае новыя элемэнты ў свой склад. Гэтае другое палажэньне вызначае сутнасьць дзіцячага руху. Дзіцячы камуністычны рух зьяўляецца запасам комсамолу. Аб трэцім палажэньні, якое вызначае сутнасьць дзіцячага руху, лепш ад усяго

гаварыць прыкладамі. Даволі ўзяць зараз працу дзіцячай камуністычай арганізацыі ў нас, у СССР, каб давесці на практычным прыкладзе, што дзіцячая камуністычная арганізацыя юных піонэраў зьяўляецца новым правадніком камуністычных уплываў нашай партыі на масу дзяцей і дарослых. Так, у вадным горадзе, іменна ў г. Туле, поруч з нашымі атрадамі юных піонэраў існуюць арганізацыі „акцябрат“, гэта значыць, дзяцей яшчэ зусім маленькіх—ад 8 да 11 год.

Камуністычны дзіцячы рух, як праваднік камуністычнага ўплыву

Як у піонэрскай арганізацыі, так і ў арганізацыі „акцябрат“ праводзілася вядомая кампанія, вядомая праца растлумачаньня па пытанні аб працы піонэраў у сям'і. І вось, у гэтай тульскай арганізацыі „акцябрат“ у вадзін атрад прышоў „акцябронак“ і заявіў з плачам аб тым, што яму „не даюць працаваць у сям'і“. Тады піонэры і важаты атраду пачалі выяўляць, у чым тут справа, і знайшлі, што гэты „акцябронак“ захацеў у сябе ў сям'і выпусьціць насыценную газэту (!). Гэтая насыценная газэта была выпушчана ў трох экзэмплярах (!), зацікавіла ня толькі дарослых братоў, сясьцёр і бацькоў, але зацікавіла і маленькіх дзяцей, якія знаходзіліся па суседзтву ў данай кватэры, у даным двары.

„Акцябронак“ пачаў пісаць у гэтую газэту аб хатнім жыцьці, пачаў „працягваць“ брата за тое, што ён курьць, сястру за тое, што яна пудрыцца, і працягнуў аднойчы бацьку за тое, што ён прышоў п'яным. Пасьля такога працягваньня, бацька ўбачыў змест гэтае газэты, сказаў: „Даволі“, высек, як належыць, акцябронка і заявіў, што не дапусьціць выданьня такой „пакасьці“.

Акцябронак, на асабістым прыкладзе пераканаўся, што значыць пануючая ўлада, прышоў у атрад скардзіцца на свайго бацьку. Як бачым, па гэтым прыкладзе ўжо можна давесці, што піонэры і нават малодшыя брацікі—„акцябраты“ зьяўляюцца нясупынным правадніком пачынаньняў камсамолу і партыі і штодзённа ўплываюць на жыцьцё пролетарскай сям'і. Калі ўзяць яшчэ больш яскравы прыклад аб тым, як у ваднай вёсцы сялянскі хлопчык піонэр выступіў на партыйным сходзе супроць свайго бацькі, калі той падаў

заяву аб прыёме ў партыю, затым, што ён хадзіў у царкву трымаў у хаце абразы, то гэты прыклад яшчэ больш пераканае нас у тым, што пролетарскія дзеці, уступаючы ў камуністычныя арганізацыі, зьяўляюцца сапраўднымі праваднікамі ўплыву партыі і ня толькі на масы дзяцей, але і на масы дарослых. Вось гэта трэцяе палажэньне, якое вызначае сутнасьць дзіцячага руху.

Камуністычны дзіцячы рух, як зародыш новай сыстэмы комвахаваньня

І апошняе, чацьвертае—гэта ў адносінах да сыстэмы выхаваньня. Ужо вышэй было гаворана, што ўсякая сыстэма выхаваньня вызначаецца клясавай структурай данага грамадства, і якая пануючая кляса, такая і сыстэма выхаваньня. Калі пануючая кляса забяспечвае сваё панаваньне аўторытэтнасьцю, мэханічным правядзеньнем шэрагу мерапрыемстваў, то і сыстэма выхаваньня пабудавана на тых-жа прынцыпах, на аўторытэце кіраўнікоў, настаўнікаў і мэханічным правядзеньні тых альбо іншых заданьняў і ў канцы-канцоў на прамой гвалтоўнасьці. Усё пушчаецца ў ход для таго, каб убіць у галовы дзяцей разуменьні аб даным буржуазным ладзе. І вась з гэтага пункту гледжаньня пролетарскі дзіцячы рух зьяўляецца адбіткам ідэй пануючага пролетарыяту. Як пануючы пролетарыят імкнецца да зьнішчэньня клясаў, імкнецца да найбольш шырокай грамадзкай арганізацыі мас: рабочай, сялянскай моладзі і ўсіх працоўных, так і пролетарскія дзіцячыя групы імкнуцца да аб'яднаньня ўсіх дзяцей працоўных у вадзіную баявую камуністычную арганізацыю для выхаваньня колектыўных нахіленасьцяў, для атрыманьня прывычак колектыўнай працы, для выкарыстоўваньня ўсіх ведаў і ўменьняў на барацьбу за новы грамадзкі лад, за зьнішчэньне ўсялякае гвалтоўнасьці, усялякай эксплёатацыі чалавека чалавекам.

Дзіцячае камуністычнае выхаваньне зьяўляецца зараз зародкам той новай сыстэмы камуністычнага выхаваньня, якую належыць пабудаваць пролетарыяту.

Пролетарыят для барацьбы за сваё панаваньне, а затым для пабудовы новага грамадзкага парадку прымушаны з'арганізоўваць масы дзяцей пад адзіным кіраўніцтвам, выходзіць

у іх думках адзінства клясавых задач і прыводзіць дзяцей да непасрэднага ўдзелу ў будаўніцтве свайго жыцця і жыцця дарослых, да барацьбы за інтарэсы свае клясы.

Гэта тым больш няўхільна, што пролетарскія дзеці, незалежна ад жадання таго ці іншага выхаваўцы, уцягваюцца самі ў пролетарскую барацьбу і будаўніцтва і ня могуць чакаць таго часу, пакуль іх хтосьці папросіць гэта зрабіць.

Пролетарскія дзеці з малых гадоў у ўмовах свайго жыцця натыкаюцца на актыўны ўдзел у клясавай барацьбе і гэта ёсць ня толькі неабходнасць, але і адзіны сродак для выхавання пролетарскіх змагароў. „Толькі зьвязваючы кожны крок свайго вучэння, выхавання і адукацыі з няўпыннай барацьбой працоўных супроць старога эксплэатарскага грамады, можна зрабіцца сапраўдным камуністам-рэвалюцыянерам“. Так гаварыў *Ільіч*. І гэтае вызначэнне задачы выхавання і спосабу яе цалкам падыходзіць да сутнасці працы дзіцячых камуністычных груп. Дзіцячы камуністычны рух і будзе сваю выхаваўчую працу на аснове актыўнага ўдзелу ў грамадскім жыцці, на аснове ўдзелу ў вытворчай працы і ў барацьбе свае клясы за сваё вызваленне. Вось зачым дзіцячы пролетарскі рух зьяўляецца зародышам новай сістэмы выхавання, якая яднае атрыманыя веды з грамадскай працай, што паставіць адукацыю на грунт практычнага ўдзелу ў грамадскім жыцці.

Камуністычны дзіцячы рух не ўстанова для дзяцей, а баявая арганізацыя саміх дзяцей

Усё-ж-ткі для пабудовы гэтай новай сістэмы выхавання патрэбна і яснае разуменне таго, што зараз, у ўмовах пераходнага перыяду, патрэбна яскравае вызначэнне задач дзіцячага камуністычнага руху, як грамадзка-політычнай арганізацыі саміх дзяцей, а не ўстановы для дзяцей, патрэбна выразная пастаноўка пытання аб увязцы са школай, якая ня можа і не павінна паглынаць, а павінна абдумоўваць, растлумачваць працу, якую вядзе дзіцячая камуністычная арганізацыя пад кіраўніцтвам партыі і комсамолу.

Мэты і задачы дзіцячага камуністычнага руху

Якія-ж мэты і задачы ставіць перад сабою пролетарскі дзіцячы рух?

Пролетарскі дзіцячы рух ставіць сваёй задачай выхаванне стойкага камуністага-змагара за перамогу рабочае клясы

і будаўніцтва новае грамады. Для таго, каб гэта выхаваньне было плянамерным і сыстэматычным, пролетарскі дзіцячы рух павінен быць звязаны з дарослымі рэволюцыйнымі організацыямі і павінен уцягваць дзяцей у грамадзкае жыцьцё.

Якія-ж якасьці патрэбны камуністаму-рэволюцыянэру, каб удзельнічаць актыўна ў барацьбе свае клясы і выконваць свае абавязкі пролетара? Якія якасьці мы хочам выхаваць у нашай дзіцячай камуністычнай організацыі? Гэтыя якасьці можна формуляваць пяцьма асноўнымі рысамі. Першая—гэта неабходнасьць умець грамадзкі жыць і працаваць, прывычка да грамадзкага жыцьця; другое—неабходнае рэволюцыянэру-камуністаму—сьвядомае разуменьне сваіх клясавых задач. Але сьвядомае разуменьне сваіх клясавых задач без актыўнага ўдзелу ў барацьбе свае клясы ня можа даць сапраўднага камуністага. Адгэтуль і трэцяя якасьць камуністага-рэволюцыянэра—гэта актыўны ўдзел у барацьбе свае клясы; чацьвертая якасьць, неабходная для нас,—гэта прывычка да штодзённага ўпартага калектывізму, арганізаванай працы і пятая якасьць—гэта неабходнасьць вед, уменьня разьбірацца ва ўсіх дэталях кожнай працы, ва ўсім абвакольваючым жыцьці.

„Бяз ведаў—няма камунізму“, гаварыў Уладзімер Їльліч. І гэта выкрэсьленая формулёўка прымушае нас яшчэ больш настойна гаварыць аб гэтых якасьцях пры выхаваньні нашага падростаючага пакаленьня.

Такім чынам, дзіцячы камуністычны рух, зьяўляючыся часткаю агульнага пролетарскага руху, ставіць сваёй задачай выхаваньне стойкага камуністага-змагара за інтарэсы рабочае клясы. Гэтае выхаваньне вызначае ўцягваньне дзяцей у грамадзкае жыцьцё, у барацьбу сваёй клясы, і сваёй канцовай мэтай ставіць—разам з дарослым пролетарскім рухам—скінуць пануючую клясу, устанавіць пролетарскую дыктатуру і будаваць камуністычную грамаду.

Ленін—сьцяг піонэраў

У гэтай будаўнічай і баявой працы пролетарскія дзеці, аб'яднаныя пад кіраўніцтвам партыі і комсамолу, ня могуць стаць ні на які другі шлях, як на той—сьымболом, сьцягам якога быў тав. *Ленін*.

Вось зачым ленінская партыя і комсамол назвалі арганізацыю юных піонэраў імем тав. *Леніна*, вось зачым мільённыя масы рабоча-сялянскіх дзяцей нашай старонкі, ня хістаючыся, сталі ў шэрагі гэтага новага ленінскага пакаленьня.

Ня толькі мэты, задачы, лёзунгі дзіцячага камуністычнага руху супадаюць з тым, што гаварыў, пісаў, за што змагаўся Уладзімер Ёльціч, але і кожны крок практычнай працы, які вырас у вагні рэвалюцыі дзіцячай камуністычнай арганізацыі, зьяўляецца ажыццяўленьнем заветаў *Леніна*, лепшым, найбольш яскравым і ўсеахапляючым довадам усясьлянае магутнасьці ленінскага вучэньня.

Забастоўка ангельскіх вуглякопаў

Пяць доўгіх месяцаў прайшло ўжо ад таго, цяпер гістарычнага дня, калі ангельскія вугляпрамыслоўцы абвясцілі лёкаут (разьлік) сваім рабочым.

У васноўным прадпрыемцы патрабавалі ад шахцёраў: зьніжэньня заробтнае платы, больш доўгага працоўнага дня і адмаўленьня ад заключэньня колектыўнага дагавору ў агульна-ангельскім маштабе.

1.200.000 вуглякопаў парашылі застацца бяз працы, чым згадзіцца на гэтыя ўмовы, і з 1-га мая гэтага году праца ў вугольных капальнях Англіі спынілася.

Гарнякі зьяўляюцца найбольш шматлікім атрадам ангельскага пролетарыяту і, разам з сваімі сем'ямі, складаюць каля адной дзесятай часткі ўсяго насельніцтва Вялікабрытаніі.

Вугольная індустрыя зьяўляецца асновай усяе славутнае ангельскае прамысловасьці, якая гістарычна вырасла, менавіта, на каменным вугалі.

Англія здаўна ўладае вялізарнымі капальнямі дасканалага каменнага вугалю, і ўся яе эканамічная гісторыя цесна зьвязана і разьвіцьцём і росквітам вугольнае прамысловасьці.

Вось як характарызуе агульнае значэньне вугольнае прамысловасьці ў сыстэме эканомікі Англіі справаздача камісіі Самуэля*):

„За выключэньнем сельскае гаспадаркі, у вугольнай прамысловасьці занята больш, чым у якой іншай індустрыі; ня менш $\frac{1}{12}$ нашага насельніцтва непасрэдна зьвязана з ёю. Яна—база сталёвай, па вырабу жалеза, судабудаўнічай і машынабудаўнічай індустрыі—база ўсяю нашага прамысловага жыцьця. (Курсіў наш. Я. А.). Кошт яе прадукцыі дасягае каля

*) Камісія Самуэля была назначана цяперашнім урадам Англіі для вывучэньня станавішча вугольнай прамысловасьці Англіі.

250 мільёнаў фунт. стэрлінгаў (каля 2 з паловай мільярдаў рублёў). Яна дае $\frac{1}{10}$ нашага экспарту па вартасці і $\frac{4}{5}$ па абхвату. Яна дае груз для большай часткі нашага тонажу, робіць больш танным фрахт імпарту, які складае для нас жыццёвую неабходнасць“.

Вось якое значэнне мае вугольная прамысловасць Англіі паводле слоў офіцыйнае справаздачы ўрадавай камісіі, але трэба памятаць, што сучаснаму ўраду консерватараў карыснай змяняецца значэнне вугольнае прамысловасці, чым яго павялічваць.

Страта нацыянальнага багацця Англіі за гэтыя пяць месяцаў забастоўкі гарнякоў, па паведамленьні ўрадавых газет, дасягае вялізарнай лічбы ў 3 мільярды рублёў.

Забастоўка гарнякоў адчуваецца далёка за межамі Англіі: Нямеччына, Польшча, Злучаныя Штаты Амэрыкі і інш. краіны ўзмоцнена сьпяшаюцца заняць (і займаюць) рынкі, на якія раней дастаўляўся ангельскі вугаль. Дый сама Англія, якая раней поўсьвету здавальняла сваім вугалем, цяпер прымушана ўвозіць яго для ўласнага спажывання.

Словам, эканомічнае значэнне забастоўкі вуглякопаў сапраўды вялізнае і пры тым ня толькі для Англіі, але і для ўсяе сусветнае гаспадаркі ў цэлым.

Ня менш вялікае і політычнае значэнне забастоўкі ангельскіх гарнякоў.

З часоў расійскае рэвалюцыі, сьвет яшчэ ня бачыў такога вялізнага руху пролетарскіх мас і пры тым—дзе?—у краіне „клясычнага капіталізму“, у багатай, прамысловай, „контстытуцыйнай“ Англіі!

Усе гутаркі згодніцкіх правадыроў з лягеру II-га Інтэрнацыяналу аб „чыста эканомічным“ характары гэтай вялізарнай забастоўкі прыходзіцца адкінуць, як непатрэбную рэч.

Які ўжо там „чыста эканомічны“ характар руху, калі справа даходзіла да поўнага паралюшу ўсяго індустрыяльнага жыцця Англіі!

Усеагульная забастоўка, абвешчаная 3-га мая генэральнай радай трэджуніёнаў (профсаюзаў) у дапамогу забастоўцы гарнякоў, адразу-ж ахапіла пяць мільёнаў прамысловых рабочых і сапраўды паралізавала жыццё капіталістычнай Англіі.

Варта зазначыць апісаньне першых дзён усеагульнай забастоўкі, якое пакінуў гісторыі не які-небудзь камуністы, а сам... Лёйд-Джордж.

Вось што ён кажа: „Ад Старновы да Довера няма ні аднаго цягніка ня толькі для пасажыраў, але і для перавозкі грузаў. На пэронах вялікіх станцый усяе Англіі можна свабодна гуляць у тэніс. Фабрыкі і заводы зусім апусьцелі. Мільёны рабочых ходзяць бяз усякіх заняткаў па вуліцах нашых прамысловых гарадоў... Тут і там зьяўляюцца некаторыя цягнікі, але дзеля практычных мэтаў чыгункі служыць ня могуць, пакуль забастоўка ня будзе спынена. Складаная задача сыгнальнай і стрэлачнай службы ня можа быць выканана выпадковымі дылетантамі, прынамсі, у працягу некалькіх тыдняў. Тое самае прыходзіцца сказаць і аб судовым транспорце. Англія з надворку зусім адрэзана. Сувязь з эўропэйскім сухазем'ем спынілася: з Англіі цяпер ні выехаць ні прыехаць у яе. Толькі разьмеркаваньне харчоў ды служба ў шпіталях і больніцах ідзе пастарому. Наш народ не павінен працаваць, але ўсё-ж нельга дапусьціць, каб ён памёр з голаду. Слаўтныя словы апостала Паўла, што той, хто не працуе, не павінен есьці, зрабіліся супроцьлеглымі. Быццам мы ўсе перажываем цяжкі сон“.

Так, буржуазія Англіі перажывала цяжкія дні, яе панаваньне вісела на валаску!

Зусім ясна і відочна было для ўсіх, што „кляса паўстала супроць клясы“, што справа ішла не аб павялічэньні пэнсіі гарняком, а аб самым існаваньні капіталістычнае дзяржавы—Англіі.

Лепш і хутчэй, чым так званыя „рабочыя“ правадары, зразумеў гэты політычны характар усеагульнае забастоўкі сам ангельскі ўрад. Усе гутаркі аб „дэмократыі“ з пачаткам забастоўкі ён адкінуў у бок. У „констытуцыйнай“, „дэмократычнай“ Англіі было абвешчана ваеннае палажэньне, урад забясьпечыў сябе „надзвычайнымі“ поўнамоцтвамі (да рэчы сказаць, не скасаванымі і дагэтуль), армія, флёт, нават авіяцыя, ня кажучы ўжо аб поліцыі, былі падрыхтаваны да поўнае баявое гатоўнасьці.

Так капіталістычныя клясы Англіі расцанілі (і пасвойму правільна расцанілі) „эканомічную“ барацьбу, што цяпер пачалася.

На жаль, правадыры трэд'юніёнаў не зразумелі, не хацелі зразумець, баяліся зразумець усё вялікае політычнае значэнне забастоўкі. Яны баяліся ўсеагульнай забастоўкі, не рыхтаваліся да яе (а ўрад і ўласнікі капальняў на працягу году адкрыта рыхтаваліся да барацьбы) і пайшлі на забастоўку пад націскам мас, бяз волі да барацьбы, а некаторыя (Томас і інш.) з таемным намерам „стаць на чале забастоўкі, каб яе звышчыць“.

Арміі рабочых былі поўны рашучасці і энтузіязму „біцца і біцца, як трэба“, „будзем біцца, як чэрці“—вось лёзунгі, з якімі рабочыя кінулі працу. І калі 12-га мая генэральная рада трэд'юніёнаў выдала свой ганебны загад аб спыненні ўсеагульнай забастоўкі, толькі таму, што суд прызнаў усеагульную забастоўку незаконнай, масы былі ў неразуменні, рух быў дэзорганізаваны.

Пачалося адступленне ў паніцы паасобных рабочых атрадаў, кінутых на *волю лёсу* профсаюзнымі генэраламi. Прадпрыемцы паасобным саюзам навязалі ганебныя ўмовы звароту да працы, накшталт прызнання ўсеагульнай забастоўкі немагчымай, абязанкі ня прымаць у ёй удзелу і надалей і г. д.

Але быў адзін рабочы атрад, самы вялікі па колькасці, які, атрымаўшы ўдар у сьпіну, не спалохаўся, не пабег, ня здаўся—гэта гарнякі. Адны яны працягваюць цяпер барацьбу, жывучы ў страшэннай галечы, атрымліваючы больш менш значную дапамогу толькі ад рабочых аднаго СССР.

Не здаюцца гарнякі! Нават соцыял-зрадніцкі „Форвэртс“ (орган нямецкай соцыял-дэмакратыі) прымушан прызнаць на шостым месяцы барацьбы непераможную трываласць ангельскіх вуглякопаў: „Фронт горнарабочых пасьля пяці месяцаў гэроічнае барацьбы, звязанай з цяжкімі стратамі—ня зломлен. Ня глядзячы на галечу, ня глядзячы на націск з боку прадпрыемцаў і ўраду, пасьля пяці месяцаў на працу звярнулася ня больш 8-мі проц. рабочых“.

Якія-ж прычыны гэтага вялізнага канфлікту ў вугольнай прамысловасці Англіі?

За што так доўга і ўпарта змагаюцца ангельскія гарнякі?

Каб адказаць на гэтыя пытанні, трэба бліжэй разгледзіць становішча народнай гаспадаркі ў Англіі і, у прыватнасці,— становішча, якое ўтварылася ў ангельскай вугольнай індустрыі.

Прамысловасьць Англіі перад забастоўкай гарнякоў

Мы ўжо ведаем, што вугольная прамысловасьць зьяўляецца „базай усяго прамысловага жыцця“ Англіі (справаздача камісіі Самуэля). І калі ў гэтай асноўнай галіне ангельскай эканомікі справа дайшла да такога вострага канфлікту, то і становішча іншых галін прамысловасьці, становішча ўсяе ангельскае індустрыі ня можа быць дасканалым.

І сапраўды, калі мы разгледзім народную гаспадарку Англіі, то ўбачым, што яшчэ да сусьветнае вайны 14-га году Англія пачала прыпыняць тэмп разьвіцьця сваёй індустрыі ў параўнаньні з іншымі перадавымі краінамі. Яшчэ да вайны ў сусьветнай гаспадарцы намячаліся такія тэндэнцыі, якія, разьвіваючыся, нямінуча павінны былі прывесці Англію, і сапраўды прывялі яе да вострых прамысловых крызісаў.

Возьмем асноўныя галіны ангельскае індустрыі, паглядзім, як яны разьвіваліся да вайны ў параўнаньні з Нямеччынай і Злуч. Штатамі Паўночнай Амэрыкі*).

	Здабыв. каменнага вугалю (у міл. мэтр. тон),				Выраб чыгуну (у міл. мэтр. тон),				Спажываньне ба- воўны (у міл. квін- таляў).			
	1891 г.	1900 г.	1907 г.	1913 г.	1889 г.	1899 г.	1906 г.	1913 г.	1891 г.	1898 г.	1907 г.	1912 г.
Англія	188	229	272	292	8,5	9,6	10,3	10,4	8,2	8,7	9,3	11,3
Нямеччына	74	109	143	190	4,0	7,2	10,8	16,8	2,5	3,4	4,5	5,0
Злуч. Штаты	153	245	436	517	8,4	13,8	25,7	31,5	6,5	8,3	10,2	13,5

З паданай табліцы зусім ясна відаць, што тэмп разьвіцьця асноўных галін ангельскай прамысловасьці (вугаль, чыгун, ба-воўна) моцна адставаў яшчэ да сусьветнае вайны ад тэмпу разьвіцьця адпаведных галін прамысловасьці ў Нямеччыне і Злуч. Штатах.

Гэта прыпыненьне тэмпу разьвіцьця сьведчыць аб тым, што некалі першая прамысловая краіна ў сьвеце, Англія, пачынае ісьці да заняпаду, у яе зьяўляецца шчасьлівыя су-пэрнікі, абганяючыя яе сваім прамысловым разьвіцьцём.

*) „Историч. кризис английского капитализма“, збор. артык. „ГИЗ“ 1926 г., стар. 6-7.

Лішнія гаварыць аб тым, якую ролю адыграў гэты факт ва ўзьнікненьні сусьветнай вайны: ён быў адной з галоўных прычын гэтае вайны. Што-ж зрабілася з Англіяй, чаму прыпынілася разьвіцьцё яе магутнай індустрыі?

Адбылося ў Англіі тое, што і павінна было адбыцца ў гэтай краіне „клясычнага капіталізму“: з краіны *прамысловага* капіталу Англія, па меры росту яе багацьця, усё больш і больш рабілася краінай *фінансаванага* капіталу. А апошні, як вядома, знаходзіць лепшым „працаваць“ там, дзе гэта яму найбольш карысна, дзе ён можа нажываць найбольшы процант прыбытку, і пры тым „без асаблівых клопатаў“, г. зн.—у краінах заморскіх, у колёніях, дзе таней рабочыя рукі, дзе эксплёатацыя чалавечае працы асабліва лёгка.

Натуральна, што пры такіх умовах *прамысловасьць*, тэрыторыяльна разьмяркованая на востравах Вялікабрытаніі, не атрымлівала выстарчаючых капіталаў, а з гэтае прычыны—не расла, не разьвівалася тэхнічна ў такой меры, у якой гэта было неабходна, каб захаваць за Англіяй ранейшае становішча—„фабрыкі ўсяго сьвету“.

Сусьветная вайна 14-га году, яе вынікі, ня толькі не дапамагалі ажыўленьню ангельскае індустрыі, а, наадварот, узмоцнілі і паскорылі разьвіцьцё гэтых заняпалых тэндэнцый ангельскае *прамысловасьці*, якія вызначыліся яшчэ да вайны.

Вайна прывяла да „абядненьня сьвету“, да ўсеагульнага скарачэньня *спажываньня*, а, значыцца, пры капіталізьме—і да скарачэньня вытворчасьці. І мы зараз яшчэ бачым, што сусьветная гаспадарка цалком усё яшчэ ніяк ня можа дасягнуць нормы вытворчасьці даваеннага часу.

З другога боку, за час вайны ўсе дзяржавы сьвету ўзмоцнена разьвівалі сваю дзяржаўную *прамысловасьць*: ваюючыя краіны—для „абароны“, нэўтральныя—для спэкуляцыі на вайне.

Гэты факт моцна ўдарыў па *прамысловасьці* Англіі раз-жа па сканчэньні вайны. Краіны, якія раней шмат вывозілі з Англіі, цяпер гэты вываз моцна скарацілі, дзякуючы разьвіцьцю ўласнае *прамысловасьці*. Нават колёніі Англіі, яе домініёны, разьвілі сваю *прамысловасьць* і скарацілі ўвоз з Англіі. Вось некаторыя лічбы, якія характарызуюць гэта няпрыемнае для ангельскай *прамысловасьці* здарэньне. Сярэдні гадавы вываз машын з Англіі ў 1911-13 г.г. складаў 711,2 ты-

сяч тон, у 1925 г. было вывезена машын 515,9 тысяч тон. Удзел Англіі ў сусветнай пабудове караблёў скараціўся з 58 проц. у 1913 г. да 50 проц. у 1925 г. Выраб чыгуну ў Англіі скараціўся з 10,4 міл. мэтр. тон. у 1913 г. да 6,2 міл. мэтр. тон у 1925 г., адпаведныя лічбы для вырабу сталі: 7,7 і 7,4. Баваўняных вырабаў было вывезена з Англіі ў 1913 г. 7,075 мільярд. ярдаў, а ў 1925 г. ўсяго 4,434 мільярд. ярдаў. Экспорт ільняных вырабаў з Англіі скараціўся з 193,7 мільярд. ярдаў у 1913 г. да 83,7 мільярд. ярдаў у 1925 г. Скараціўся і ўвоз лёну ў Англію з 84,3 тысяч тон 1913 г. да 27,0 тысяч тон у 1925 г.

Словам, становішча ангельскае прамысловасьці ў цэлым, напярэдадні забастоўкі гарнякоў, характарызуецца, як застойнае.

Магутная індустрыя Англіі вырабляе цяпер продукцыі менш, чым яна вырабляла да вайны. Вельмі моцна скараціўся ангельскі экспорт.

Становішча ангельскае вугольнае прамысловасьці

Спамянёныя даныя застою, амаль ва ўсіх важнейшых галінах эканомікі Англіі, знайшлі свой, асабліва яскравы і характэрны, адбітак у крызісе вугольнае прамысловасьці.

Вугольная прамысловасць Англіі вельмі раскідана.

У Англіі знаходзіцца 3 тысячы вугольных капальняў, якія належаць да 1.800 уласнікаў. Ужо адна гэтая вялізная колькасць вугляпрамыслоўцаў гаворыць аб нязвычайнай адсталасці арганізацыі гэтае індустрыі: неабходнай канцэнтрацыі вытворчасці, якая значна дапамагае рацыяналізацыі яе, пры такой вялікай колькасці ўласнікаў, правесці нельга. Праўда, за апошнія гады, асабліва ў першыя гады пасля вайны, канцэнтрацыя вытворчасці ў вугольнай прамысловасці зрабіла значныя поспехі: узніклі розныя вугольныя концэрны (у тым ліку і концэрн „Болдуін-Лімітэд“—прадпрыемства сучаснага прэм'ер-міністра ангельскага ўраду, з капіталам у 10 міл. фунтаў стэрлінгаў), але ўсё-ж вугольная прамысловасць найменш канцэнтравана, чым іншыя галіны ангельскае прамысловасці.

Другі спецыфічны факт, які вельмі моцна адбіваецца на агульным становішчы вугольнае прамысловасці, гэта—вугольная рэнта.

Справа ў тым, што вугольныя капальні ў Англіі належаць ня ўласьнікам капальняў (асобным прадпрыемцам, ці кампаніям), а ўласьніку зямлі, на якой знаходзяцца капальні, абшарнікам (лэнд-лёрдам), якія атрымліваюць рэнту за права здабываньня вугалю на іх зямлі. Штогод вугольная прамысловасьць павінна плаціць 60 мільён. рублёў такой рэнты¹⁾.

Прыватная ўласнасьць на нетры зямлі нясе з сабою ня толькі гэты накладны выдатак на вугляпрамысловасьць у выглядзе рэнты, але зьяўляецца вялікім тормазам у тэхнічным палепшаньні вугольнае індустрыі. Дамо слова па гэтаму пытаньню Лёйд-Джорджу:

„Другі тормаз для прамыслоўцы—гэта мноства ўласнікаў нетраў і паверхні зямлі, з якімі яму прыходзіцца мець дачыненне. Адных уласнікаў нетраў ня менш 4.000, і да гэтага трэба яшчэ дадаць вялікую колькасць уласнікаў паверхні. Усё гэта заўсёды і да крайнасьці перашкаджае працы прамыслоўцаў.

Вугольныя плошчы распрацоўваюцца ня тым спосабам, які зьяўляецца найбольш эаномным, а ў залежнасьці ад таго, якія ўмовы дасягнуты з рознымі гаспадарамі нетраў. Цэляы пласты вугалю, якіх няма патрэбы пакідаць у інтарэсах бяспечнасьці і якія можна было-б вынуць, пакідаюцца бяз увагі між маёйткамі, належачымі розным уласьнікам. Некаторыя абшарнікі зусім не дазваляюць распрацоўку вугалю, другія ня ў меру вымагальныя ў прад'яўленых прадпрыемцу ўмовах, трэція патрабуюць высокае платы за паверхню зямлі, *уводзьдзі* і за права праходу.

Вось гэта вялікая колькасць уласнікаў нетраў і паверхні і ўтварае сур'ёзныя перашкоды ў прамысловасьці“²⁾.

Такія вось асаблівасьці становішча ангельскае вугольнае прамысловасьці.

Дзякуючы гэтым прычынам, тэхніка здабываньня вугалю ў Англіі зьяўляецца вельмі адсталай у параўнаньні з іншымі перадавымі краінамі.

¹⁾ 88 проц. усяе вугольнае рэнты ўплачваецца 513 асобам, даход якіх ад адной гэтай рэнты складае ад 2.000 да 423.000 фунт. стэрлінгаў.

²⁾ „Угольный кризис в Англии“. Доклад камісіі. якая працавала пад старшынствам Лёйд-Джорджа. Выд. ЦУП. 1926 г., стар. 18.

„У большасьці капальняў процэсы здабывання вугалю вельмі падобны да тых, якія ўжываліся 50 год таму назад. Ні ў воднай з іншых важных галін індустрыі зароботная плата не складала такой вялікай часткі ў агульных выдатках вытворчасьці, і ні ў воднай з іх ня было дасягнута такога мізэрнага прогрэсу ў адносінах спосабаў вытворчасьці, у прыватнасцьці, у адносінах мэханічнае дапамогі працы“—так кажа адзін даклад на агульна-ангельскім горным і мэталічным конгрэсе.

Дзякуючы гэтай тэхнічнай адсталасьці вугольнае індустрыі, дасканалы па якасьці ангельскі каменны вугаль не выкарыстоўваецца ў той меры, у якой ён мог-бы быць выкарыстан.

Карбонізацыя вугалю пры высокай тэмпературы (выраб коксу) і брыкетаваньне вугалю (прэсаваньне дробнага вугалю) вельмі адставалі ад вытворчасьці тых-жа produkтаў у Нямеччыне.

У 1913 г. ў Англіі было выраблена коксу 20.627.732 тон, у Нямеччыне—34.630.000 тон, адпаведныя лічбы вырабу брыкетаў у 1912 г.—1.784.000 тон і 24.932.000 тон. І гэта тады, калі здабываньне вугалю ў Нямеччыне складала ўсяго толькі 65 проц. здабываньня вугалю ў Англіі.

Нават у цяжэйшы 1922 год Нямеччына вырабіла коксу больш, чым Англія: 29.113.070 тон супроць 19.898.407 тон.

Асабліва шпаркі тэмп заняпаду ангельскае вугольнае прамысловасьці выявіўся ў пасьляваенны пэрыод.

У 1913 г. ў Англіі было здабыта 292 міл. мэтр. тон вугалю, у 1924 г. 275 міл. мэтр. тон. У верасьні 24 г. здабыча складала—5 міл. 180 тысяч тон, а за той-жа верасень 25 г. здабыча вугалю зьменшылася да 4 міл. 302 тыс. тон. Вываз вугалю з Англіі за 8 месяцаў 1924 г. складаў больш 41 з паловай міл. тон, а за тыя-ж 8 месяцаў 1925 г. усяго 33 з паловай міл. тон. Увесь вываз вугалю з Англіі ў 1913 г. дасягаў 73 міліён. тон (што складала больш паловы ўсяго сусьветнага вывазу вугалю), а за 25 г. вывезена ўсяго 45 міл. тон.

Агульны лік беспрацоўных вуглякопаў павялічыўся з 59.728 чал. у канцы чэрвеня 24 г. да 129.994 чал. у канцы кастрычніка таго-ж году і да 314.639 чал. у канцы чэрвеня 1925 г. Процэнт беспрацоўных сяброў саюзу гарнякоў павялічыўся з 0,9 проц. агульнага ліку сяброў саюзу ў студзені

1924 г., да 13,7 проц.—у студзені 1925 г. і да 25,5 проц. у кастрычніку 1925 г.

Рэальная заработная плата вуглякопаў не дасягла яшчэ даваенных разьмераў, і была ніжэй, чым у іншых краінах Заходняе Эўропы. Так, у канцы 24 г. ў паасобных раёнах Англіі рэальная зарплата гарнякоў хісталася ад 87 проц. да 92 проц. даваеннай, тады як у Нямеччыне яна ў той-жа час дасягала 100 проц., у Чэха-Славакіі—102 проц., у Голяндыі—107 проц., у Францыі—112 проц. даваеннае зарплаты*).

Такое вось становішча асноўнае галіны ангельскае індустрыі—вугольнае прамысловасьці, якую інакш, як цяжкім крызісам, назваць нельга.

Прычыны крызісу ангельскае вугольнае прамысловасьці

Якія-ж прычыны крызісу ангельскае вугольнае індустрыі, апроч тых агульных прычын, аб якіх мы ўжо казалі вышэй: перарабленьне Англіі ў краіну пераважна фінансавага капіталу, спэцыфічныя асаблівасьці становішча ангельскае вугольнае прамысловасьці і г. д.

Самай важнай прычынай зьяўляецца *сусьветны крызіс вугалю.*

Крызіс ангельскай вугольнай індустрыі—толькі частка гэтага сусьветнага вугольнага крызісу.

Асноўныя прычыны гэтага крызісу: прамысловая дэпрэсія, якая перажываецца ўсімі краінамі сьвету ў выніку вайны 14-га году і выцясьненьне вугалю яго намесьнікамі—нафтаю і энэргіяй гідро-электрычных усталяваньняў.

Скарачэньне здабываньня вугалю ў пасьляваенныя гады ў параўнаньні з 1913 г. ў Эўропе характарызуецца наступнымі лічбамі (у мільёнах мэтрычных тон):

1922 г.	92.879
1923 г.	118.309
1924 г.	55.891

У Злучаных Штатах Паўночн. Амэрыкі здабыча вугалю ў 1924 г., у параўнаньні з 1923 г. зьменшылася на 84.120 тысяч мэтр. тон.

*) Гл. Е. Л. Граноўскі, „Угольный кризис в Англии“, „Прибой“ Л. 1926 г., стар. 83.

І ня гледзячы на гэта змяншэнне сусьветнай здабычы вугалю, к пачатку 1925 г. мы маем *перавытворчасць* вугалю амаль ва ўсіх краінах сьвету. Цэны на вугаль зьніжаюцца, на прадпрыемствах ствараюцца вялізныя запасы вугалю, якія цяжка рэалізуюцца.

Так у Нямеччыне ў пачатку жніўня 1925 г. запасы вугалю дасягалі 10—12 мільён. тон, ня гледзячы на тое, што нямецкія капальні працавалі тады толькі з 60 проц. нагрузкай.

У Руры лік працаваўшых вуглякопаў з 460.185 ч. у красавіку 1925 г. зьменшыўся да 436.393 у чэрвені таго-ж году, а ў наступным месяцы, ліпні, было зноў звольнена 36 тысяч чалавек.

Ня лепш стаяла справа і ў Бэльгіі і ў Польшчы. У Злуч. Штатах у працягу 24 г. зачынілася, з прычыны страт, якія давала вытворчасць, да 1000 капальняў*).

Такім чынам, мы маем у наяўнасці сапраўдны сусьветны крызіс вугалю.

Галоўнымі спажыўцамі вугалю былі прамысловасьць і транспорт, асабліва водны.

Прамысловая дэпрэсія, наступіўшая ў выніку вайны, скараціла спажываньне вугалю прамысловымі прадпрыемствамі; гэта і было адной з важнейшых прычын вугольнага крызісу.

Аднак, было-б няправільна думаць, што спажываньне вугалю дзеля прамысловых мэт павялічыцца, калі сусьветная прамысловасьць здолее разьвіць вытворчасць да даваенных разьмераў.

Справа ў тым, што яшчэ да вайны, і асабліва за годы вайны, пачалі разьвівацца іншыя крыніцы энэргіі, якія, відочна, закліканы сьпіхнуць вугаль з гістарычнае прамысловае сцэны. Мы гаворым аб нафце і так званым „белым вугалі“ (энэргія, якая атрымоўваецца ад гідра-электрычных усталяваньняў).

*) Зразумела, у выніку шматмесячнай забастоўкі ангельскіх гарнякоў і дзякуючы штрэйк-брэхерскай політыцы амстэрдамскага інтэрнацыяналу гарнякоў і наогул амстэрдамскага інтэрнацыяналу профсаюзаў, які не перашкаджалі ні здабычы вугалю ў іншых краінах, ні яго вывазу ў Англію, наступіла некаторае „ажыўленьне“ ў вугольнай прамысловасьці Эўропы і Амэрыкі. Аднак, можна быць упэўненым, што „ажыўленьне“ гэта зьяўляецца кароткачасовым.

Вялізнае павялічэнне сусветнага спажывання нафты, якое асабліва расце за апошнія гады, відаць з наступнай табліцы. Сусветная здабыча нафты складала (у мэтр. тон):

1913 г.	51.033.700
1916 г.	61.818.359
1920 г.	92.425.824
1921 г.	101.355.453
1922 г.	112.576.868
1923 г.	134.196.032
1924 г.	135.089.569

Такі-ж рост і гідра-электрычных усталяванняў. У 1920 г. ўся энэргія гідра-электрычных станцый усяго сьвету складала 23 міл. конскіх сіл, у 1923 г. яна складала ўжо 29 міл. конскіх сіл, а к канцу 25 г.—35 міл. к. с., г. зн. рост больш чым на 50 проц. толькі за 5 год. Цікава адзначыць, што за гэтыя-ж 5 год (1920—1925) сусветная здабыча вугалю не пасунулася наперад: 1.319 міл. тон у 1920 г. і 1.320 міл. тон у 1925 г.

Судны, якія цяпер будуцца, прыстасаваны ўжо да апалу нафтай, а ня вугалем. Гэты факт мае вялікае значэнне для Англіі, як морскай дзяржавы. Англія знаходзіцца на скрыжаваньні ўсіх шляхоў атлянтычнага басэйну і здавальняла сваім вугалем амаль ня ўсю вялізную колькасць параходаў, якія курсуюць па гэтых шляхах. Пераход судовага транспарту на апал нафтай вельмі моцна падрывае ангельскі гандаль вугалем, а значыцца, і вугольную прамысловасць.

Дый сама Англія прымушана дапасоўваць свой вялізны флёт да нафты: нафта адзначаецца большай колёрыйнасьцю, чым вугаль, яе выгадней дастаўляць на судны і г. д. Мацнейшы ў сьвеце флёт Англіі рэзка пераходзіць на нафталы апал: у 1916 г. ён ужывае вугалю 1.810.250 тон, а ў 1924 г. толькі 312.750 тон.

Такая асноўная прычына цяжкага становішча ангельскай вугольнай прамысловасці: сусветны крызіс вугалю на аснове пасляваеннага скарачэння яго спажывання і замена вугалю новымі, больш эааномнымі прадметамі энэргіі.

Другімі прычынамі, завастрыўшымі крызіс ангельскай вугольнай прамысловасці, былі наступныя:

1. *Конкурэцыя нямецкага рэпарацыйнага вугалю.* Па Вэрсальскай згодзе Нямецчына абавязана плаціць „саюзнікам“ так званыя рэпарацыі, г. зн., папросту кажучы, контрыбуцыю.

У лік гэтых рэпарацый Нямецчына дастаўляе вугаль, і прытым па таннай цане, розным краінам Антанты. Гэта моцна ўдарыла Англію, скараціўшы вываз яе вугалю ў эўропэйскія краіны, і катастрофічна зьнізіла цэны на ангельскі экспартны вугаль. Дзякуючы рэпарацыйным дастаўкам нямецкага вугалю, ангельскі ўвоз, напр., у Італію, у параўнаньні з 1913 г., скараціўся (у 23 г.) на 34 проц. Такі-ж малюнак наглядаецца ў Францыі і Бэльгіі.

2. *Страта расійскага рынку.* Немалаважнае значэньне для ангельскага вугольнага экспарту мае страта расійскага рынку.

Да вайны ў межы сучаснага СССР Англія ўвозіла 4.153.000 мэтр. тон вугалю. Цяпер увоз ангельскага вугалю ў СССР складае:

1922 г.	584.000 тон
1923 г.	476.000 „
1924 г.	37.000 „
1925 г.	64.000 „

Вываз вугалю з Англіі ў СССР моцна скараціўся ў параўнаньні з даваенным часам таксама таму, што наш савецкі вугаль пачаў завозіцца, хоць і ў нязначнай колькасці, за граніцу (Італію, Францыю і Аўстрыю), конкуруючы з ангельскім.

3. *Рост вугольнае прамысловасці ў краінах, якія раней увозілі ангельскі вугаль.* Напрыклад, Гішпанія павялічыла цяпер штогоднюю здабычу вугалю амаль на 2.000.000 тон у параўнаньні з 1913 г., дзякуючы чаму ўвоз ангельскага вугалю ў гэту краіну зьменшыўся з 2.534 тысяч тон у 1913 годзе да 1.756 тысяч тон у 1925 годзе.

Значна павялічылася здабыча вугалю і ў ангельскіх домініёнах. Напр., у Індыі ў 1900 годзе здабывалася вугалю 6.119 т. тон, у 1925 г. здабыча павялічылася да 21.020 т. тон. Індыя ня толькі скараціла ўвоз ангельскага вугалю, але моцна

разьвівае свой экспорт вугалю на рынках далёкага ўсходу, пасьпешна выціскаючы з гэтых рынкаў ангельскі вугаль.

Такія вось асноўныя прычыны крызісу ангельскае вугольнае прамысловасьці.

Карэньнямі сваімі гэтыя прычыны ідуць яшчэ ў даваенны час, вайна толькі пашырыла і паскорыла разьвіцьцё тэндэнцый заняпаду ангельскае вугольнае прамысловасьці.

Таму і ня дзіва, што пасьляваенныя гады характарызуюцца ў Англіі вострымі konflikтaмі, паперш за ўсё ў вугольнай індустрыі.

Аднак, вугольная індустрыя—аснова ўсяе ангельскае прамысловасьці.

Вось чаму крызіс вугольнай прамысловасьці ў Англіі, па існасьці справы, зьяўляецца крызісам усяе ангельскае эканомікі, усяе сыстэмы ангельскага капіталізму.

І тая барацьба, якую вядуць ангельскія гарнякі, ёсьць соцыяльная барацьба кляс, да якой раней ці пазьней далучацца апошнія шэрагі ангельскага пролетарыяту, каб скінуць гнілы гаспадарчы лад капіталістычнай Англіі і ўтварыць на яго месцы соцыялістычны лад, які дасць моцны штурхач да разьвіцьця далёка яшчэ ня вычарпаных вытворчых сіл гэтае краіны.

Зараз мы пройдзем да выкладаньня гісторыі барацьбы ангельскіх вуглякопаў.

Барацьба ангельскіх вуглякопаў

Сучасная забастоўка зьяўляецца простым працягам папярэдняе барацьбы ангельскіх вуглякопаў. Барацьба гэта налічвае дзесяцігодзьдзі.

Спачатку гарнякі былі аб'яднаны толькі ў мясцовыя саюзы, якія змагаліся паасобку. У 1888 г. арганізавалася Вялікабрытанская Фэдэрацыя гарнякоў, куды ўвайшлі ўсе мясцовыя саюзы.

Шмат гадоў патраціла фэдэрацыя на ўтварэньне моцнай цэнтральнай профсаюзнай арганізацыі гарнякоў. Мясцовыя саюзы туга ішлі на падпарадкаваньне і кіраўніцтва адзінага цэнтру.

Толькі перад самай вайной фэдэрацыя дабілася, урэшце, таго, што разуменьне аб неабходнасьці кіраўніцтва рухам гар-

някоў з боку адзінага агульна-ангельскага профсаюзнага цэнтру прасякла ва ўсе мясцовыя саюзы. У 1912 г. фэдэрацыя правяла агульна-ангельскую забастоўку гарнякоў, якая цягнулася больш месяца, ахапіўшы каля мільёну горнарабочых. Гэта забастоўка ішла пад лэзунгамі: „агульна-ангельскі колектыўны дагавор“, „нацыянальны мінімум зарплаты“. Гарнякі не дабіліся гэтых вымаганьняў, але заробтак іх быў павялічаны. З гэтага моманту вымаганьне агульна-ангельскага колектыўнага дагавору становіцца асноўным вымаганьнем гарнякоў.

З другога боку, гарнякі ўсё больш і больш упэўняюцца, што посьпех іх забастоўкі залежыць у значнай меры ад таго, насколькі іх будуць падтрымліваць транспартнікі і чыгуначнікі. Гарнякі на вопыце ведалі, што ўрад і капіталістыя могуць доўгі час пратрымацца пры забастоўцы вуглякопаў, увозячы вугаль з заграіцы і развозячы яго на чыгунках па краіне.

Так нараджаецца думка аб больш буйным аб'яднаньні: гарнякі, транспартнікі і чыгуначнікі. Гэта аб'яднаньне, так званая „тройчая згода“, і ўзьнікае ў 1913 г.

Пачалася сусьветная вайна.

Урад, у мэтах „абароны“ краіны прымушан быў узяць усю вугольную прамысловасьць пад дзяржаўны контроль. Капальні былі ўзяты з пад кіраваньня ўласьнікаў, хоць прыбытак заставаўся за імі. Уся вугольная прамысловасьць Англіі працавала, як адно цэлае. Заробная плата стала адзінай для ўсяе прамысловасьці. Ідэя забастоўкі 1912 г. была ажыцьцёўлена. Была ажыцьцёўлена ў пэўнай меры і другая ідэя вуглякопаў, узьнікшая таксама ў 1912 г. У гэтым годзе, па ініцыятыве фэдэрацыі горнарабочых, у ангельскі парлямэнт быў унесены прэкт закону аб нацыяналізацыі капальняў і вугольнае рэнты. Гэты прэкт ня быў прынят парлямэнтам, Але дзяржаўны контроль над вугольнай прамысловасьцю, уведзены ў часе вайны, быў некаторым падабенствам нацыяналізацыі. Ва ўсякім выпадку вуглякопы мелі магчымасьць у часе вайны наяўна ўпэўніцца ў *неравах* цэнтралізаванага і адзінага кіраўніцтва вугольнай прамысловасьцю, перад прыватна-ўласьніцкім.

У часе вайны штогодныя канфэрэнцыі вуглякопаў нязмэнна выносілі пастановы аб нацыяналізацыі.

Вуглякопы бачылі, як паступова прыпыняецца прамысловасьць, прыдушаная ў клешчах вугольнае рэнты і вялікага ліку

ўласнікаў. Яны разумелі, што тэхнічная адсталасць здабычы вугалю ў Англіі зьяўляецца вынікам памянёных двух прычын. Адгэтуль іх упартая барацьба за нацыяналізацыю.

У часе вайны барацьба ў вугольнай прамысловасці, натуральна, спынілася, каб з большай сілай выбухнуць зараз-жа пасля сканчэння вайны.

У студзені 1919 г. на канферэнцыі федэрацыі вуглякопаў была ўхвалена пастанова: „дамагацца павялічэння зарплаты на 30 проц., правядзення 6-ці гадзіннага працоўнага дня ў капальнях і нацыяналізацыі вугольнай прамысловасці. Гатова была выбухнуць забастоўка ўсяе „тройчае згоды“. Ураду, на чале якога тады стаяў Лейд-Джордж, пры дапамозе „рабочых“ правядыроў (Томас—ад чыгуначнікаў, Р. Вільямс—ад транспартнікаў і Ходжэс—ад вуглякопаў), удалося спыніць рух шляхам утварэння камісіі (камісія Салкі) дзеля разгледжання пытання аб нацыяналізацыі вугольнае прамысловасці і аб зарплате.

Камісія складалася з 4-х прадстаўнікоў ад вуглякопаў, 3-х—ад вугляпрамыслоўцаў і 2-х—ад ураду. Ангельскі ўрад абяцаў выканаць усе пастановы камісіі.

Цікава адзначыць, што большасць камісіі, разам з старшынёю Салкі, выказалася за нацыяналізацыю, разгалосці былі ў пытанні аб выкупе капальняў. Гэту пастанову камісіі спаткала моцнае супраціўленне капіталістых і ў парламанце, і справа скончылася тым, што ўрад Лейд-Джорджа згадзіўся на 7-гадзінны працоўны дзень у капальнях і 20 проц. павялічэння зарплаты вуглякопаў.

Пытаньне аб нацыяналізацыі вугольнае прамысловасці часова ўдалося пахаваць.

У 1920 г. вуглякопы зноў бастуюць у працягу 19 дзён, вымагаючы павялічэння зарплаты. Справа ў тым, што зарплата гарнякоў увесь час адставала ад росту цэн у першыя гады пасля вайны, ды і цяпер яшчэ адстае.

Забастоўка 20 г. скончылася часовай згодай, па якой пытаньне аб стаўках зарплаты павінна было быць вырашана камісіяй з рабочых і прадпрыемцаў 1-га красавіка 1921 г.

Трэба мець на ўвазе, што ўсе гэтыя гады вугольная прамысловасць усё яшчэ знаходзілася пад контролем дзяржавы і па закону павінна была быць зьвернута ўласнікам 31-га жніўня 1921 г.

Аднак, Лейд-Джорджу ўдалося правесці праз парламант закон, па якому дзяржаўны контроль над вугольнай індустрыяй траціў сваю моц з 1-га красавіка 1921 г. Адначасова дзяржаўны контроль над чыгункамі, якія ў Англіі належаць прыватным кампаніям і якія ў часе вайны таксама былі ўзяты пад дзяржаўны контроль, — захоўваўся. Гэта было зроблена дзеля таго, каб выклікаць сварку ў складзе „тройчае згоды“.

Атрымаўшы 1-га красавіка 1921 г. назад капальні, уласнікі зараз-жа прад'явілі вуглякопам запатрабаванні аб зніжэнні зарплаты і звароту да сыстэмы заключэння колектыўных дагавораў па раёнах. Гарнякі не згадзіліся з гэтымі запатрабаваннямі і з 1-га кастрычніка 21 г. ў вугольнай прамысловасці Англіі быў абвешчан лёкаут.

Гарнякі звярнуліся да „тройчае згоды“. Было пастаноўлена з 15-га красавіка абвясціць забастоўку ўсіх трох саюзаў. Але ў рашучы момант Томас і Р. Вільямс адмовіліся падтрымаць забастоўку вуглякопаў і „згода“ была сарвана.

Гарнякі баставалі ў працягу трох месяцаў і, змораныя, прымушаны былі здацца; зарплата вуглякопаў была значна зьменшана. Дзень, калі раскідалася „тройчая згода“, увайшоў у гісторыю ангельскага рабочага руху, як дзень „чорнай пятніцы“ (15-га красавіка 1921 г.).

Тэрмін дагавору, які быў утворан у выніку „чорнай пятніцы“, канчаўся 31-га ліпеня 1925 г. Становішча вуглякопаў з кожным годам рабілася горшым. У 1925 г. зароботная плата гарнякоў адставала ад роўню рыначных цэн на 30 проц. Вуглякопы нэрвуюцца і рыхтуюцца да забастоўкі. З свайго боку і ўласнікі капальняў, абураемыя крызісам, пераходзяць у наступленне супроць вуглякопаў з вымаганьнямі зніжэння зарплаты і павялічэння працоўнага дня да 8 гадзін.

У гэты год становішча ўсяе ангельскае прамысловасці было асабліва цяжкім. Чыгуначныя кампаніі таксама надумаліся высунуць свае запатрабаванні да чыгуначнікаў аб зніжэнні зарплаты, апошнія таксама нэрвова рыхтуюцца да наступлення.

Зноў узнікае разбураная „чорнай пятніцай“ „тройчая згода“. Аб'яднаную забастоўку усіх трох саюзаў супроць наступачага капіталу пастаноўлена было пачаць ноччу з 31-га ліпеня на 1-ае жніўня 1925 г.

Консэрватыўны ўрад Болдуіна адчуваў сябе непадрыхтаваным да барацьбы і знайшоў выхад з становішча, прадаставіўшы дзяржаўную пазыку вугольнае прамысловасці тэрмінам да 1-га мая 1926 г. пры ўмове, што абодвы бакі—гарнякі і ўласьнікі—застануцца пры старым становішчы.

Уласьнікі капальняў згадзіліся на гэтую прапанову ўраду позна ўночы 31-га ліпня.

Такім чынам забастоўка „тройчае згоды“ не адбылася.

Дзень 31-га ліпня 1925 г. вядомы, як дзень „чырвонае пятніцы“.

Аднак, на справе, гэта ня была перамога рабочых. Вуглякопы не атрымалі павялічэння зарплаты і наогул усё засталася пастарому, як было пасля „чорнай пятніцы“. Становішча вуглякопаў, з прычыны росту цэн, пагоршвалася. Пазыка, якую выдаваў урад прамыслоўцам з дзяржаўнага бюджэту, лягла вялікім цяжарам на ўсё насельніцтва.

Ад дня так званае „чырвонае пятніцы“ і вядзе свой непасрэдны пачатак сучасная забастоўка гарнякоў. „Чырвоная пятніца“ не палепшыла становішча ў вугольнай прамысловасці, а толькі адцягнула разьвязаньне крызісу.

Консэрватыўны-ж урад і ўласьнікі капальняў атрымалі час для таго, каб як сьлед падрыхтавацца да надыходзячай барацьбы.

Каб адцягнуць увагу рабочых ад гэтага рыхтаваньня, урад Болдуіна назначыў „бесстароннюю“ камісію дзеля „вывучэння“ становішча ў вугольнай прамысловасці. Старшынёй камісіі быў назначан, быўшы ў 1919 г. міністрам унутраных спраў, Самуэль, сябрамі—таксама розныя быўшыя міністры, генэралы і прадстаўнікі буйнога капіталу. Ні прадстаўнікі горнарабочых, ні прадстаўнікі ўласнікаў капальняў у камісію дапушчаны ня былі. Гэта рабілася дзеля таго, каб паказаць яе „бесстароннасьць“.

Але, зразумела, склад камісіі быў наяўна ў адно з прамыслоўцамі. Гэта і выявілася ў пастановах камісіі.

Камісія Самуэля адхіліла нацыяналізацыю капальняў, выказалася за далейшае зьніжэньне зарплаты гарнякоў, у сярэднім на 10 проц. і (хоць і ня проста) за павялічэньне працоўнага дня вуглякопаў да 8 гадзін.

Пытаньне аб усеангельскім або параённых колектыўных дагаворах напісана ў пастановах камісіі такім чынам, што кожны з спрэчных бакоў можа меркаваць яго пасвойму. Ё, урэшце, камісія Самуэля выказалася за нацыяналізацыю арэндных правоў на нетры зямлі, але з выкупам. Каб выкупіць гэтыя правы, зямляўладцам трэба заплаціць 100.000.000 фунт. стэрлінгаў (каля 1 мільярда руб.).

Ніякае палёгкі вугольная прамысловасьць ад гэтага не атрымала. Адны процанты па выкупу будуць складаць 6.000.000 фунт. стэрл., г. зн. якраз тую суму, якую яна плаціць зараз у выглядзе арэнднае платы.

Такое было заключэньне „бесстароннай“ камісіі Самуэля. Папросту, капіталістыя хацелі аднавіць вугольную індустрыю шляхам ускладаньня ўсяе цяжкасьці гэтага „аднаўленьня“ на плечы выключна рабочых.

Далей адыгрываецца цэлая комэдыя. Урад з „агаворкамі“ „прымае“ даклад камісіі. Прамыслоўцы праз некаторы час таксама заяўляюць, што „ў інтарэсах згоды“ яны справаздачу камісіі прымаюць, „хоць і не ва ўсім з ёю згодны“. Генэральны Савет трэд'юньёнаў і лідэры рабочае партыі моцна націскаюць на фэдэрацыю вуглякопаў з тым, каб яна прыняла даклад, згадзілася на „часовыя ахвяры“. Фэдэрацыя гарнякоў, урэшце, таксама заяўляе аб прыняцьці дакладу камісіі Самуэля, але з агаворкай, што яна рашуча ня згодна з зьніжэньнем зарплаты, а пытаньне аб колектыўным дагаворы мяркуе толькі ў агульна-ангельскім маштабе. Аднак, гарняцкія масы хутка зразумелі, што нясе ім ажыцьцяўленьне проекту Самуэля. Спачатку *Ланкашырская* мясцовая арганізацыя (70.000 вуглякопаў), а за ёю і іншыя самым рашучым чынам выказаліся супроць прыняцьця дакладу.

Так стварылася такое характэрнае здарэньне для сучаснай рабочай Англіі, калі простыя масы зьяўляюцца больш левымі, чым іх правадыры.

Пад націскам гэтых ваяўніча настроеных рабочых мас і была абвешчана забастоўка, якая хутка зрабілася ўсеагульнай. Генэральнай забастоўцы здрадзілі, не жадаўшыя яе, правадыры.

Дзень 12-га мая 1926 г. ўвойдзе ў гісторыю ня толькі ангельскага, але і сусьветнага рабочага руху, як дзень нячу-

ванае ганьбы і здрадніцтва невялікай кучкі правядыроў, кінуў-шых, у разгар бойкі, рабочыя масы на волю капіталістых.

Гарнякі ізолявана змагаюцца ўжо шосты месяц і нядаўна мы з радасцю прачыталі ў газетах, што іх рашучасць да барацьбы і перамогі ня толькі не аслабла, але ўзмацнілася.

На працягу гэтых доўгіх месяцаў шматлікія спробы з розных бакоў зьбіць гарнякоў адбіваліся *нізавымі* сходамі вуглякопаў.

А дэлегацкая канфэрэнцыя горнарабочых, якая адчынілася 7-га кастрычніка, ухваліла пераважнай большасцю галасоў узмацніць барацьбу, для чаго: 1) зняць з усіх капальняў рабочых па тэхнічным наглядзе; 2) патрабаваць налажэння забароны на ўвоз вугалю ў Англію; 3) тэрмінова выдаць загад ад імя агульнаангельскай федэрацыі гарнякоў аб спыненні ўсякай здабычы вугалю, уключаючы здабычы з павярхоўных пластоў; 4) дамагацца склікання надзвычайнага конгрэсу профсаюзаў дзеля абгаварэння пытання аб адлічэннях на карысць гарнякоў; 5) узмацніць прапаганду супроць штрэйк-брэхерства па ўсёй краіне.

У забастоўцы ангельскіх вуглякопаў відочна намеціўся пералом: ці яны абароняць свае, доўгімі гадамі і з такімі цяжкасцямі заваёвання правы, ці рабочаму руху ўсяе Англіі, ды і не аднае Англіі, будзе нанесен моцны ўдар.

Вось чаму абавязак кожнага рабочага, кожнага сябра профсаюзу, дзе-б ён ні знаходзіўся,—дапамагчы, чым ён можа, вялікай барацьбе ангельскіх гарнякоў.

Барацьба ангельскіх гарнякоў мае яшчэ і тую характэрную асаблівасць, што яна ставіць пытаньне аб неабходнасці тэхнічнай рэарганізацыі вугольнай прамысловасці. Можа быць упяршыню ў буржуазнай краіне рабочыя змагаюцца за палепшаньне тэхнікі вытворчасці. Да гэтага часу мы мелі больш адваротных зьявішчы: рабочыя „бунтавалі“ супроць увядзеньня машын, якія скарачалі рабочую сілу.

І калі зараз, у такой прамысловай краіне, як Англія, справа дайшла да барацьбы рабочых за рацыяналізацыю прамысловасці, то гэта нам гаворыць толькі аб адным:

Капіталістычная Англія, а за ёю і іншыя краіны ўжо ня маюць магчымасці разьвіваць свае вытворчыя сілы, мала таго—капіталістычны лад зьяўляецца тормазам гэтага разьвіцця;

Яго павінен зьмяніць і зьменіць соцыялістычны лад, які дасьць магутны штурхач да разьвіцьця вытворчых сіл і пры тым без эксплёатацыі чалавека чалавекам, на аснове мацнейшага аўладаньня чалавецкім розумам мёртвых сіл прыроды.

Крыніцы:

Е. Л. Граноўскі. „Угольный кризис в Англии“, „Прибой“, 26 г.; „Исторический кризис английского капитализма“—сборник статей, ГИЗ, 26 г.; *К. Радж.* „Всеобщая забастовка и социальный кризис в Англии“, ГИЗ, 26 г.; „Угольный кризис в Англии“, даклад камісіі, якая працавала пад старшынствам Лейд-Джоржа, ЦУП, М., 26 г.; *П. Лапінскі.* „Мировой кризис угля“, ГИЗ, 26 г.; *А. Лазоўскі.* „Английский пролетариат на распутьи“, выд. Профінтэрну, 26 г.; „Большевик“ № 9-10 і 11 за 1926 г.; артыкулы ў „Правде“ за апошнія пяць месяцаў.

Проф. Ул. Пічэта

Юбілей Беларускага Дзяржаўнага Унівэр- сытэту

Ужо ў XVI ст., у эпоху беларускага буржуазнага адраджэньня, беларускі нацыянальна-культурны дзеяч Францішак Скарына, разьвіваючы сваю выдавецкую і перакладніцкую дзейнасьць, прызначаў апошняю для навучаньня простага народу расійскай мове.

Гэтую думку падтрымлівалі і такія відныя дзеячы, як Сымон Будны і Васіль Цяпінскі. Аднак, гэтая асьветная праца, ва ўмовах дыктатуры клясы зямляўласьнікаў і закрапашчэньня сялянскай масы, не магла даць ніякіх дадатных вынікаў, і нядзіўна, што традыцый адраджэнцаў XVI ст. былі хутка забыты.

Шляхецкі стан у большай сваёй частцы адносіўся адмоўна да гэтага нацыянальна-культурнага руху, і калі ён стаў ва ўладзе, і калі ён заўважыў, што разьвіцьцё новых ідэёвых плыняў можа пацягнуць за сабой неспагадныя вывады для інтарэсаў шляхецкага стану, ён стаў рэзка адмоўна адносіцца да новага культурнага руху. Шляхецкая кляса, валадаючы працаю, асобай і маемасьцю сялянскае масы і эксплёатууючы апошняю, бязумоўна ня зьбіралася адукаваць так ці іначай яе.

З другога боку, яна імкнулася да таго, каб выхаваньне і адукацыя камандуючай клясы праходзіла ў такіх умовах, пры якіх дзеці шляхецкае клясы атрымоўвалі-б выхаваньне і навуковую адукацыю, якая-б адпавядала інтарэсам камандуючае клясы. Іезуіцкія Колегіі і Віленская Іезуіцкая Акадэмія, заснаваная пры Стэфане Баторы, зьяўляліся адбіткам гэтых клясавых поглядаў на задачы і мэты абучэньня шляхецкага стану.

На працягу XVI і XVII ст. цэлы шэраг літоўска-беларускіх шляхціцаў праяўляў асаблівую клапацілівасьць аб красаваньні Віленскае Акадэміі і аддавалі сваіх дзяцей для атрымання ў ёй неабходнай адукацыі. Скончывшыя Віленскую Акадэмію выходзілі з клерыкальным настроем, з варожасьцю

да ўсяго нацыянальнага, але прасякнутыя пэўнай клясавай самасьвядомасьцю. Віленская Акадэмія была ператворана ў другой палове XVIII ст. ў галоўную школу. Програмы апошняй былі пашыраны ў духу часу XVIII ст. Пэрсонал выкладчыкаў, як і склад студэнтаў, заставаўся бяз зьмены, так што фактычна Галоўная Вышэйшая Школа заставалася ўстановай шляхецкай па свайму складу.

У пачатку XIX ст. Галоўная Вышэйшая Школа была ператворана ў Віленскі Унівэрсытэт, які заняў віднае месца ў культурным жыцьці ўсяе Літвы і Беларусі. Шляхецкі, па складу студэнтаў, і клерыкальны, па складу профэсароў, Віленскі Унівэрсытэт зьяўляўся асяродкам распаўсюджваньня польскай культуры і варожых адносін да ўсяго ня-польскага. Адначасна Віленскі Унівэрсытэт зьяўляўся т. с. асяродкам студэнцкіх палітычных арганізацый, якія імкнуліся да вызваленьня Літвы і Беларусі ад улады царскай Расіі і да аднаўленьня Польшчы. Зруйнаваньне польскага паўстаньня 1830 г. пацягнула за сабой і зачыненьне Віленскага Унівэрсытэту (1832 г.). Урад Мікалая I, перанёшы Віленскі Унівэрсытэт у Кіеў, спачатку меркаваў адчыніць на Беларусі вышэйшую школу ў іншым месцы, але на працягу ўсяго царстваваньня Мікалая ўсе размовы аб адчыненні вышэйшай школы далей размоў не пайшлі.

І надалей, ня гледзячы на тое, што шляхецкае кола і зямства, і гарады падымалі пытаньне аб арганізацыі вышэйшай школы на Беларусі, асабліва з факультэтамі мэдыцынскім і сельска-гаспадарчым, урад таксама адносіўся адмоўна да ідэі вышэйшай школы на Беларусі. Царскі ўрад меў вядомую аснову трымацца такой палітыкі. Каб на Беларусі быў адчынены Унівэрсытэт, то, ня гледзячы на яго буржуазны ўклад, ён стаў бы асяродкам навуковай мьслі на Беларусі і, пэўна, зрабіў бы вялікі ўплыў на культурнае разьвіцьцё насельніцтва апошняй. Царскі ўрад, добра гэта разумеючы і баючыся пастаноўкі нацыянальна-культурнай праблемы ў шырокім сэнсе гэтага слова, не даваў сваёй згоды на адчыненне вышэйшай школы на тэрыторыі Беларусі. Так стаяла пытаньне аб вышэйшай школе да эпохі нямецкай окупацыі. У часе апошняй было ўзьнята пытаньне аб адчыненні Унівэрсытэту. Былі складзены проэкты унівэрсытэцкіх уставаў, але апошнія мала чым адрозніваліся ад старых унівэрсытэцкіх уставаў і ішлі на спатканьне

інтарэсам буржуазных мас, а ня мас працоўных, затым што для паступленьня ўва Унівэрсытэт, па думцы ўкладчыкаў проекту, патрабавалася сярэдняя асьвета і, адначасна, не арганізоўваліся ніякія падрыхтоўчыя курсы, якія дазволілі-б працоўным масам атрымаць неабходную падрыхтоўку для праходжаньня курсу ў вышэйшай школе. Мала таго, укладчыкі праектаў знаходзілі магчымым весьці выкладаньне на мове расійскай і часткова на мове польскай. Аб мове народных мас, мове беларускай і яўрэйскай, укладчыкі праектаў забыліся, і сваёй забыўчывасьцю рэзка выявілі свае буржуазныя інтарэсы.

З гэтых праектаў нічога ня вышла. Калі Беларусь была вызвалена ад польскай окупацыі, калі Савецкая ўлада распачала працу па аднаўленьні гаспадарчага і культурнага жыцьця Беларусі ў інтарэсах працоўных мас, то пытаньне аб вышэйшай школе стала пытаньнем гэтага дня. Было зусім ясна, што для падняцьця гаспадаркі і культуры на Беларусі неабходна мець кадр адпаведных спецыялістых, вышэйшых з асяродзьдзя працоўных, і затым, пакуль такіх спецыялістых ня будзе, самы процэс адраджэньня Беларусі ішоў-бы вельмі павольна. Вось чаму ўрад Беларусі, ня глядзячы на тое, што перад ім стаяла шмат усякіх неадкладных патрэб, усё-ж-ткі рашыў прыступіць да работ па арганізацыі Унівэрсытэту, і ў паказальны дзень 11 ліпеня 1921 г. Беларускі Дзяржаўны Унівэрсытэт быў адчынены. У гэты дзень адбылося ўрачыстае пасяджэньне ўрадавых, партыйных і грамадзкіх арганізацый, на якім было дэкларавана адчыненне Унівэрсытэту і на якім было апавешчана аб назначэньні новага праўленьня, на чале з рэктарам У. І. Пічэтам. На новае праўленьне была ўскладзена адказнасьць за падрыхтоўчую працу для фактычнага адчынення Унівэрсытэту.

Ня глядзячы на цэлы шэраг неспагадных абставін, гэтая праца пры адпаведным падтрыманьні ўраду, Наркамасьветы і іншых гаспадарчых органаў, ішла параўнаўча добра, і к 30 кастрычніка унівэрсытэцкае памяшканьне і лябараторыі былі настолькі падрыхтаваны, што зьявілася поўная магчымасьць пачаць заняткі ва Унівэрсытэце. 30 кастрычніка 1921 году адбыўся першы унівэрсытэцкі акт, пасля якога на другі дзень пачаліся нормальныя заняткі ва Унівэрсытэце.

На першым пачатку Унівэрсытэт быў адчынены ў складзе трох факультэтаў: рабочага, мэдыцынскага і факультэту грамадзянскіх навук, з аддзяленьнямі: юрыдыка-эканамічным, этнолёга-лінгвістычным і гістарычным, прычым апошнія аддзяленьні былі падзелены на 3 сэкцыі: Расійскую, Беларускаю і Яўрэйскую, а таксама была намечана да адчынення сэкцыя Польская. На працягу пяці год Унівэрсытэт некалькі разоў рэформаваўся, і ў цяперашні час ён функцыянуе ў складзе 4 факультэтаў: Рабфаку, Мэдфаку, Пэдфаку і Факультэту Права і Гаспадаркі. На працягу пяці год БДУ даў два выпускі юрыстых і эканамістых, а таксама два выпускі зусім добра кваліфікаваных пэдагогаў, і 2 лістапада мяркуе выпусціць звыш 150 маладых дактароў, поўнасьцю абучаўшыхся ў Беларускім Дзяржаўным Унівэрсытэце.

У першыя гады існаваньня Унівэрсытэту яго матэрыяльнае становішча было вельмі цяжкім. З вялікай цяжкасьцю паляпшалася яго навуковае абсталяваньне. Тым ня менш, яно ўвесь час павялічвалася. За апошнія 3 гады, калі Унівэрсытэт пачаў мець сталы бюджэт, гэтае абсталяваньне значна павялічылася, і Унівэрсытэт вырас у вялікую навукова-пэдагогічную ўстанову. Пры далейшым яго росьце БДУ стане першакляснай навукова-пэдагогічнай установай. На працягу 5 год бязупынна расло наша студэнцтва. Гэты колькасны рост студэнцтва, які даходзіць да 3.000, відавочна сьведчыць аб тым, што працоўныя масы цалкам зразумелі значэньне Унівэрсытэту і пастаноўкі ў ім працы, якая цалкам ішла насустрачу інтарэсам працоўных мас. Самы соцыяльны склад студэнтаў, у якім дзеці сялян, рабочых і служачых складаюць пераважны элемент, сьведчыць аб тым, што БДУ зьяўляецца рабоча-сялянскім Унівэрсытэтам у сапраўдным сэнсе гэтага слова. Элемэнты, якія не належалі да працоўных мас, былі звалены ад Унівэрсытэту ў 1923 годзе, у моц якаснай правэркі студэнтаў. З самага свайго заснаваньня Беларускі Унівэрсытэт заняў віднае месца ў грамадзкім жыцьці. БДУ на працягу пяці год шырока разьвіваў сваю грамадскую дзейнасьць.

Урачыстыя пасяджэньні Праўленьня Унівэрсытэту, ахвяраваньня розным пытаньням грамадзка-політычнага характару, а таксама ўспамінам тых ці іншых гістарычных і культурных дат, шырокая дзейнасьць Навуковае Грамады сьведчылі аб

тэй вялікай працы, якая імі праводзілася, і ў моц якой Універсытэт рабіўся сапраўдным асяродкам навукова-грамадзкай пролетарскай мыслі. Цэлы шэраг лекцый, прачытаных у Менску і ў другіх гарадох Беларусі зьяўляўся спробай звязаць шырока Універсытэт з асобнымі часткамі Беларусі, што спатыкала поўнае спачуваньне і падтрыманьне з боку мясцовых грамадзкіх арганізацый і працоўных мас. На працягу пяці год ва Універсытэце шырока разгарнулася па ўсіх спэцыяльнасьцях вялікая дасьледчая праца, вынікі якой знайшлі толькі частковы адбітак у „Трудах Университета“ і значная частка якіх была надрукавана ў чужаземных і агульна-расійскіх выданьнях. Пэрсонал выкладчыкаў на працягу пяці год вёў сваю цяжкую працу з вялікім энтузіязмам і змог паставіць на належную вышыню, дзякуючы чаму Універсытэт набыў рэпутацыю добра пастаўленай навуковай установы.

З заснаваньня Універсытэту Праўленьне імкнулася да яго беларусізацыі. Для гэтай мэты ў склад выкладчыкаў былі запрошаны ўсе налічныя кадры беларускіх вучоных, так што з самага пачатку цэлы шэраг прадметаў выкладаўся на беларускай мове. На працягу пяці год беларусізацыя Універсытэту зрабіла вялікія посьпехі, і ў цяперашні час на Рабочым Факультэце поўнасьцю праведзена беларусізацыя, на Пэдфаку 75 проц. усіх гадзін чытаецца на беларускай мове. Беларусізацыя зрабіла значныя посьпехі і на факультэтах Мэдыцынскім і Права й Гаспадаркі. Можна сказаць з упэўненасьцю, што беларусізацыя будзе і ў далейшым яшчэ больш пашырацца, асабліва, калі застаўленыя пры Універсытэце нашы студэнты змогуць прыступіць да самастойнай выкладніцкай дзейнасьці.

Студэнцтву Універсытэту прышлося жыць спачатку ў вельмі цяжкіх умовах. На працягу пяці год урадам Беларусі было шмат зроблена для паляпшэньня яго становішча. Была павялічана колькасьць стыпэндый, павялічаны лік месцаў у вагульным памяшканьні, самыя агульныя памяшканьні былі абсталяваны належным чынам. Усё гэта часткова палегчыла становішча студэнтаў, але гэта не развязае тае патрэбы, якую адчувае наша студэнцтва. Варта адзначыць, што, ня гледзячы на ўсе цяжкія ўмовы, яно займаецца з выстарчаючым інтарэсам і ўвагай і набывае ўсе неабходныя практычныя і тэорытычныя веды для практычнай працы.

Жыцццю і дзейнасці Універсітэту, росту яго навуковага значэння і навуковых устаноў у значнай меры перашкаджае цесната памяшкання, выхадам з якога зьяўляецца пабудова новага будынку. Студэнцкія арганізацыі на працягу пяці год шырока разгарнулі сваю дзейнасць. Разам з Праўленьем студэнцкія арганізацыі дапамагалі замацаваньню і разьвіццю нормальнага жыцця ва Універсітэце і адначасна паставілі на належную вышыню грамадскую дзейнасць студэнцтва. Усё жыццё Універсітэту на працягу пяці год сьведчыць аб няўхільным росьце апошняга, аб яго непарыўным разьвіцці, паляпшэньні, да таго-ж і аб тым, што ён выканаў у сваёй працы ўсе пажаданьні і дырэктывы ўраду і што Універсітэт заслужыў таго давер'я і ўвагі, з якімі ўрад Беларусі адносіўся да яго інтарэсаў і запатрабаваньняў.

Аб вайсковай прапагандзе ў газэтах і часопісах Беларусі

Мы выразна на кожным кроку падкрэсьліваем, што праводзім політыку міру, што неадкладнай, непасрэднай задачай дня для нас зьяўляецца будаўніцтва нашай гаспадаркі на сацыялістычным грунце, што мы прымаем усе крокі, каб між намі і суседнімі дзяржавамі былі мірныя адносіны.

Аб гэтым добра ведаюць рабочыя і сяляне нашага Саюзу і замежных краёў. Але-ж таксама добра ведаюць працоўныя гушчы, што наш саюз абложан варожымі да нас дзяржавамі, што нашыя суседзі рыхтуюцца да рашучых боек супроць нас, узмацняюць сваё войска, павялічваюць вайсковую тэхніку і чакаюць толькі, каб вылучыць час, калі яны змогуць наваліцца на нас усім цяжарам узброенай сілы.

Усё гэта прымушае нас зрабіць з нашага боку ўсё неабходнае, каб у свой час, калі на нас будзе напад, уся краіна, як адзін чалавек, выступіла на абарону свае дзяржавы.

А адсюль пытаньне ваенізацыі працоўных гушчаў стаіць перад намі, як *практычнае* пытаньне па падрыхтоўцы Саюзу да абароны ад нападаў ворагаў, як жыццёвае пытаньне па забяспечваньні мірнага будаўніцтва нашае дзяржавы, як памятка ворагам, што іхнія вайсковыя замеры супроць нас мы сустрэнем сталёвай вайсковай рацьцю ўсіх рабочых і сялян Саюзу.

А адгэтуль, у сваю чаргу, як непасрэдная задача дня, стаіць задача агітацыі і прапаганды вайсковых ведаў сярод *шырокіх* працоўных гушчаў, якія павінны ведаць ня толькі аб тым, што нам трэба рабіць на абарону паміж сябе, але павінны ведаць, што робяць нашыя суседзі ў вайсковай галіне супроць нас.

І ў гэтай *неадкладнай* справе ваенізацыі нашы газэты і часопісі могуць і павінны ўзяць на сябе *значную* долю работы.

А, між іншым, калі пераглядзець газеты і часопісі Беларусі, дык адразу трэба зазначыць, што на вайсковыя пытанні, пытанні абароны Саюзу, зварочваецца вельмі мала ўвагі, а ў некаторых газетах і часопісах зусім няма нічога аб гэтым.

Толькі час-ад-часу некаторыя газеты („Звезда“, „Савецкая Беларусь“, „Беларуская вёска“) змяшчаюць некаторыя артыкулы вайсковага характару, але ва ўсёй гэтай справе *большы выпадковасці*, бяссыстэмнасці, беспрограмнасці, чымся сталае працы над гэтымі досыць сур'ёзнымі пытаннямі вайсковай справы. Ё ўжо зусім нічога няма ў беларускіх часопісах пра вайсковыя пытанні. Толькі калі-ні-калі, як прысьпічыць тая ці іншая кампанія па вайсковых справах, трохі зварухнуцца старонкі газет, зьмесьцяць 2-3 артыкулы, а потым і зусім заціхнуць да другой кампаніі.

Вёска, асабліва камандны, політычны і чырвонаармейскі склад, які зволен з Чырвонай арміі, пераменьнікі, дапрызычнікі,—ня могуць не зацікавіцца пытаннямі вайсковых спраў у нас і ў нашых суседзяў, тыя весткі, што яны атрымліваюць з нашага беларускага друку іх не здавальняюць і, нарэшце, мы маем тое, што вёска, мястэчкі, а часам і горад жывуць самымі рознымі весткамі аб вайсковых справах, твораць розныя плёткі-байкі, наводзяць адзін на аднаго жахі аб вайне, усяк пасвойму дае адзін другому рады, што рабіць, як бараціцца і інш.

Нашыя газеты і часопісі маюць досыць значнае пашырэнне сярод працоўных, і мы можам, мы павінны на іх старонках ад голых месцаў, выпадковай хронічнае „хронікі“ перайсці да арганізацыі досыць сталых вайсковых аддзелаў з пэўнай мэтай, задачамі прапаганды і агітацыі за абарону СССР, бо, хаця і патрэбна хроніка з жыцця, быту Чырвонай арміі, але-ж гэта далёка ня ўсё тое, што патрэбна, каб ставіць, вырашаць, кіраваць і вучыць вайсковым пытанням шырокія масы на Беларусі.

Ітак, што трэба, панашаму, зрабіць

Папершае. У газетах і часопісах трэба арганізаваць пастаянныя вайсковыя аддзелы, якія, звязаныя з вайсковымі часцямі, штабамі, ОСО, Авіяхімам, з вайсковымі выдавецтвамі, мелі-б програму, сыстэму ў рабоце і сталы матэрыял для друку.

Трэба дабіцца рэгулярнага выпуску гэтага аддзелу, трэба шырока скарыстаць матэрыялы вайсковых газет, часопісй („Красная Звезда“, „Красноармеец“, „Красноармейская Правда“).

Падругое. У шэрагу вайсковай хронікі бліжэйшых да газет і часопісй вайсковых часьцей *нераважна* павінны друкавацца на простаі, зразумелай мове, артыкулы па прынцыповых, грунтоўных пытаннях будаўніцтва Чырвонай арміі, павінны высьвятляцца чарговыя пытаньні абароны СССР, і ўсе гэтыя пытаньні і задачы павінны быць цесна звязаны з тэй непасрэднай працай, якая вядзецца на вёсцы, у мястэчку, горадзе. Вядома, што трэба друкаваць артыкулы такога зьместу, які дапамагаў-бы рабочаму і селяніну вылучаць вайсковую справу з тымі сіламі і сродкамі, якія маюцца на месцах іх працы, і ўжо зусім не патрэбен у друку матэрыял, які ня мае непасрэднае адносіны да ваенізацыі шырокіх працоўных мас. За прыклад характару артыкулаў трэба ўзяць пабудову зьместу газеты „Красная Звезда“.

Патрэцяе. Значнае месца павінна заняць пропаганда, хаця-б элемэтарных вайсковых вед, напрыклад, аб тым, як будуюць вёсцыя будучыя войны, як бараніцца ад налёту аэроплянаў, ад хэмічных газаў, ад танкаў, высьвятленьне элемэтарных, тактычных уласьцівасьцяў таго ці іншага роду войск і інш.

Пачацьвертае. Высьвятленьне вайсковых падзей нашых бліжэйшых ворагаў, як яны вядуць вайсковую справу, што робіцца ў іх арміі, вайсковая тэхніка замежных армій.

Папятае. ОСО і Авіяхім з сваімі організацыямі ў горадзе, на вёсцы, у войску, павінны шырока разгарнуць пропаганду цераз вайсковыя аддзелы ў друку аб сваёй працы, ставіць задачы сваім гурткам на вёсцы, кіраваць іх працаю, падлічваць свае дасягненьні, недахопы, высьвятляць цэлы шэраг вайсковых пытанняў.

Пашостае. У нас на Беларусі больш, як нідзе, адбываліся вайсковыя падзеі. Грамадзянская вайна, інтэрвэнцыя, барацьба з белапалякамі і бандытызмам, партызанскі рух,—усё гэта ведае добра працоўная Беларусь і ўва ўсёй гэтай справе ёсьць у нас што ўспоміць, расказаць маладым аб гэроях, партызанскіх падзеях Беларускіх рабочых і сялян. Успаміны аб мінулай вайсковай барацьбе, штрыхі аб баёх за тую ці

іншую мясцовасць на Беларусі, аб гэроях-партызанах, аб тым, як білася працоўная Беларусь за Саветы,—усё гэта павінна знайсці сваё месца ў вайсковых аддзелах нашага друку.

Пасёмае. Працоўныя масы ня зусім добра ведаюць, а часам і зусім ня ведаюць аб законах вайсковай службы, дэкрэтах улады наконт сем'яў чырвонаармейцаў, палёгках па таму ці іншаму падатку і іншых пытаннях, цесна звязаных са службаю ў Чырвонай арміі. Трэба, каб вайсковыя аддзелы тлумачылі гэтыя пытанні, адказвалі на іх, высвятлялі іх.

Павосьмае. Трэба даць месца ў вайсковых аддзелах друку вайсковай бібліяграфіі, дзе змяшчаць назвы навіейшых вайсковых выданьняў—кніжак, часопісяй, якія неабходна ведаць камандзіру-пераменьніку, дапрызыўніку, адпускніку-чырвонаармейцу на вёсцы. Трэба весьці прапаганду вайсковых газэт, кніжак, дапамагаць колектыўнай падпісцы на іх.

Падзевятае. Шырэй паставіць інфармацыю аб быту, жыцці Чырвонай арміі, працы вайсковых спортыўных гурткоў на вёсцы, у школах, ВУЗ'ах, аб шэфстве Чырвонай арміі з працоўнымі.

Вядома, што пералічанымі пытаннямі няпоўнасьцю вырашаюцца задачы вайсковых аддзелаў нашага друку. Мы толькі застанавіліся, па нашай думцы, на некаторых галоўных пытаннях. Само жыццё, працаўнікі з месц, вайсковых часьцей, вядома, дапоўняць яшчэ многімі пытаннямі. Толькі трэба гэтую справу зварухнуць, за яе ўзяцца, выразна ўявіць сабе мэты, задачы.

Пры падтрыманні гэтай справы ячэйкамі партыі, ЛКСМ, шырокіх працоўных гушчаў і асабліва пры шчырым непасрэдным удзеле вайсковых працаўнікоў, адказных у першую чаргу, мы задачы вайсковай прапаганды, абароны СССР выканаем.

У нас ёсьць сілы, ёсьць магчымасьці, ёсьць матэрыял па чым працаваць, перад намі адказныя задачы, і мы іх можам і павінны выконваць.

КНІГА ПІС

М. Байкоў і М. Гарэцкі. Практычны расійска-беларускі слоўнік

Выданьне 2-е, выпраўленае і дапоўненае. Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі. Менск—1926 г.

Патрэба на расійска-беларускі слоўнік цяпер, у час беларусізацыі, сапраўды, вялікая. Аб гэтым, як зазначаюць аўтары ў прадмове да 2-га выд., сьведчыць і тое, што 1-е выд. ў ліку 5.000 экз. разышлося за вельмі кароткі час. Але здаволіць такую патрэбу бывае часта ня так лёгка, бо складаньне слоўніка наогул, як гэта падкрэсьляе вядомы лацінскі афорызм, становіць найбольшую з усіх працу. Вось таму, зразумелая рэч, знойдуцца хібы і ў 2-м выд. значанага слоўніка, хоць іх значна менш, як у 1-м выданьні. Папершае, тут ня столькі пропускаяў. Так, напр., у 1-м выд. ня было такіх слоў: *заупрямится*, *казарма* і інш., значна менш было навуковых і тэхнічных тэрмінаў.

Часамі пад тым самым словам у 2-м выд. паказана больш адпаведных яму беларускіх слоў. Напр., пад *ложь* у 2-м выд. знаходзім ня толькі *брахня* і *мана*, але яшчэ і *хлусьня*. Слова *черед* у 1-м выданьні перакладзена толькі словам *чарга*, у 2-м жа выданьні знаходзім і іншыя

сынонімы: *чабоо*, *чарада*. Удатней перакладзены ў 2-м выд. і некаторыя навуковыя тэрміны: *параўн.*, напр., у 1-м і ў 2-м выд. пераклад слова *наришательный*.

Але зусім добрым мы ўсё-ткі ня можам лічыць 2-е выданьне. Папершае, яно не зьмяшчае перакладу значнай колькасці слоў, як з розных галін ведаў, тэхнікі, так і з штодзённага жыцця; пералічу некаторыя з іх: *безжалостный, безупречный, бывший, ввиду, водосточная труба, вырвать, газообразный, грезы, катить, водород (але кислород, азот і інш. элем. ёсьць), метаться, мнительный, образумить, общежитие, обосноваться (а также устроиться), отделяться, отождествлять, отроши, отстоящий, охватывать, перекинуться, подразделить, поползновение*¹⁾, *посчастливиться, производный, родоначальник, самоокупаемый, себестоимость, синекдоха*²⁾, *трудность, ухаживать, хрустеть*³⁾, *частичный і інш.*

¹⁾ Гэта слова было ў 1-м выд., але ў такім няўдатным перакладзе (памаўзаньне), што аўтары слоўніка не знайшоўшы лепшага перакладу, відавочна вырашылі зусім выкінуць гэта слова.

²⁾ Іншыя два тропы — *метафору* і *метонімію* аўтары, аднак, перакладзілі.

³⁾ Чаму гэта слова менш патрэбна, як, напр., тут-жа перакладзенае слова *хрюкать, ние?*

Звычайна, трэба лічыць пропускі і тыя выпадкі, калі аўтары не даюць перакладу данага слова ў новых злучэннях, якім у белар. мове адпавядаюць звароты ці словы, утвораныя ад іншых караняў. Напр., ні пад словам *год*, ні пад словамі *прошлый, нынешний* аўтары не паказваюць, як трэба перакласці пабелар. звароты „в прошлом году“ і „в нынешнем году“; людзі, якія ня ведаюць добра беларуск. мовы (а слоўнік для іх і пішацца) перакладуць гэтыя злучэнні даслоўна, але гэты пераклад будзе нязгодным з яе духам. Пад словам *сожаление* не зазначана, як трэба перакласці „к сожалению“.

Не заўсёды аўтары бяруць пад увагу ўсе сінонімы і адцэнныя таго ці іншага расійскага слова. Прыкладу некалькі прыкладаў. Слова *быстрый* можна перакласці ня толькі словам *шыйкі*; слову *юмор* адпавядае ў белар. м. ня толькі *іаворка*, *юман*, але і *цутарка*. *Отверстие* можна перакласці яшчэ і словам *атвор*¹⁾. *Воздвинуть* перакладаецца словам *падняціць*. Няўжо гэтым словам трэба скарыстацца і для перакладу звароту „*воздвинуть* памятник?“ Таксама аўтары забыліся на іншыя значэнні слоў *ладить* і *нести*, калі яны перакладаюць першае слова толькі адным белар. словам *дагаджаць*²⁾, а дру-

гое—словам *несці*. *Нести*, калі ідзе размова аб паху, лепш перакласці словам *тхнуць*. Пад *представляют* і *является* можна было-б зазначыць яшчэ белар. адэкват—*станавіць*.

Якое слова—*дадатак* ці *прыстасаваньне*? (гл. сл. *приложение*) трэба ўжыць, каб перакласці канцэлярскі выраз: „*приложением печати*“? Пад словам *течение* і *толк* не знайшлі мы, як трэба перакласці „*с течением времени*“ і „*сбитъ с толку*“. Пад сл. *холостой* не зазначана, як перакласці „*холостой выстрел*“. Пад словам *нет* знаходзім толькі адзін пераклад *няма*.

Калі-ж аўтары і даюць пераклад розных адцэнняў аднаго слова, яны амаль што ніколі не зазначаюць, калі ўжываецца кожнае з прыведзеных беларускіх слоў. Напр., няма ведама, што значыць *выжываць* і што значыць *ачуньваць* (гл. сл. *выживать*)? У якім сэнсе трэба ўжыць *твар* і ў якім *асоба* (гл. *лицо*)? Не зазначана розніца між слоў: *абрабляць* і *аздобіць* (гл. сл. *отдельвать*). Гэта здаецца, можа, непатрэбным таму, хто добра ведае мову, але для асоб, ня ведаючых яе, такія ўвагі вельмі і вельмі неабходны. Адсутнасць іх і робіць магчымымі такія памылкі ў паперах, якія складаюцца часам па ўстановах: „*палляўнічых прыйсці на пасяджэньне не знайшлося*“¹⁾.

Але галоўнай хібай слоўніка М. Байкова і М. Гарэцкага, асабліва, калі ўспомніць аб адносінах першага да камісіі па-

¹⁾ Прынамсі, яно лепшым здаецца нам, для перакладу мовазнаўчага тэрміну „глубное отверстие“.

²⁾ Пераклад, аднак, ня зусім дакладны. *Дагаджаць* больш адпавядае слову *угождаць*, якое, між інш., перакладзена ўжо 2 словамі: *дагаджаць* і *ладзіць*.

¹⁾ „Охотников (г. зн. *желающих*) прийти на заседание не нашлось“.

складанні слоўн. белар. м. і адносіны другога да беларуск. літаратуры, трэба лічыць тое, што ён не адбівае таго слоўнікавага багацця беларускіх дыялектаў, якое пісьменьнікі (Цішка Гартны, Якуб Колас, маладнякоўцы, Я. Купала) імкнуцца ўнесці ў скарбніцу беларуск. літаратурнай мовы. Пад словам *компания* (а так-жа пад слов. *саюз*) можна было-б яшчэ прывесці сл. *хэўра*, пад слов. *плесці і чепуха* — слова *плявузаць*, якое сустракаецца ня толькі ў Слуцкім, а і ў Бабруйскай і Менскай акругах. Не знайшлі мы пад адпаведнымі расійскімі словамі такіх беларускіх слоў, як — *юлаў*, *зніштожыць*, *надолячы*, *паціяты*, *заціяты*, *а*, *шманяць*, *тлявы* і інш. Ня выкарыстаны, між і інш., нават слоўнік белетрыстычных твораў самога М. Гарэцкага.

Ня зусім добрае ўражаньне пакідае, нарэшце, імкненьне аўтараў перакласці па магчымасьці ўсе чужаземныя словы на белар. мову. Гэта „шышкоўшчына“ часам даходзіць проста да сьмешнага. *Гинеколог* перакладзена „жаночы лекар“; чамужтады *ветеринар* аўтары не пераклалі „быдлярчы лекар“, а заставілі без перакладу. Гэта першае, а другое тое, што *жаночы лекар* не перакладае нават слова *гинеколог*, яно значыць *дамскі вярч*, а не *вэрч по жєнским болєзням* ¹⁾.

Наогул, у слоўніку паметна некая нядбаласьць і пасьпеш-

насьць. Напр., *везет* перакладзена *шанцуе*, *шчасьціць*, а наступнае *везти* — адным словам *везьці*, г. зн. ужо пад увагу ня ўзяты другі сэнс сл. *везти* (ему пачинае везці), — той, аб якім аўтары помнілі, перакладаючы слова *везет*. Можна закідаць і проціў перакладу некаторых уласных іменьняў (гл. ў канцы слоўніка). Прадчасна, здаецца нам, прынялі аўтары прынцып аканьня ў чужаземных словах: спрэчкі наконт гэтага пытаньня яшчэ ня зусім скончыліся.

Усе зазначаныя вады, бязмоўна, перашкаджаюць карыстаньню „Слоўнікам“ М. Байкова і М. Гарэцкага, але ў значнай большасьці выпадкаў чалавек, які вучыцца белар. мове, усё-ткі знойдзе правільны адказ на пытаньні. Можна пажадаць яшчэ, каб у 3-м выданьні аўтары дадалі-б кароткі спіс граматычных правіл. Гэта робяць амаль што ўсе аўтары „практычных“ украінска-расійскіх і расійска-украінскіх слоўнікаў.

П. Бузук.

22-VIII-1926 г.

Введение в изучение искусства и литературы. *Сборник статей и отрывков из произведений К. Маркса, Ф. Энгельса, Г. Плеханова, В. Ленина, К. Каутского и Ф. Мерина. Составил В. А. Десницкий. Госиздат, Ленинград—1926, 239 стр. Ц. 1 р. 10 к.*

Пытаньні культуры ў сучасны момант цікавяць шырокія колы грамадзянства. Паляпшаеьне эканомічнага становішча вызывае і большую зацікаўленасьць да гэтых проблем.

¹⁾ Параўн. яшчэ пераклад слоў *библиотека* і *провинциализм* (павеतालызм!?).

На книжным рынку мы маем цэлы шэраг як прац клясыкаў марксызму, так і новых прац па пытаннях мастацтва і літаратуры Троцкага, Луначарскага, Гаўзэнштэйна, Варонскага і інш. Але гэтыя працы, у большасці, ці разглядаюць творчасць якога-небудзь пісьменніка, ці закранаюць адну з праблем марксыцкага літаратуразнаўства.

Працы, якая-б цалком ахапляла пытанні літаратуры і мастацтва, пакуль няма. І таму даўно насыпела неабходнасць у сыстэматызацыі маючыхся матэрыялаў для таго, каб чытач меў магчымасць больш поўна і яскрава ўявіць сабе сутнасць пытання.

Вышаўшыя ў выдавецтве „Мир“ 3-х томныя марксыцкія выпісы досыць добра размяркоўваюць матэрыял, уводзячы чытача ня толькі ў агульныя праблемы, але і знаёмячы яго з прыкладамі марксыцкай крытыкі літаратурных твораў.

На вялікі жаль, гэтыя выпісы вельмі дорага каштуюць і таму для шырокіх колаў літаратурнай моладзі, для чытача, які жадае ня толькі чытаць мастацкія творы, але і іх разумець — набыццё гэтых выпісаў зьяўляецца зацяжкім.

Апрача гэтых выпісаў, маецца яшчэ цэлы шэраг зборнікаў і кампіляцыйных прац на гэту тэму.

З іх досыць выгадна (карысна) выдзяляецца зборнік Дзясьніцкага.

У сваёй прадмове аўтар піша: „Задачай нашага зборніка і зьяўляецца — даць пачынаючаму

марксыстаму першапачатковыя ўводзіны ў вывучэнне пытанняў мастацтва.. На грунце іх ён правільней і смялей падыйдзе да ацэнкі новых дасягненняў і да самастойнай працы па пытаннях мастацтва і літаратуры“.

Бязумоўна, заданьне, пастаўленае зборнікам, цікава для нашай літаратурнай моладзі, якая часта мала знаёма з пытаннямі мастацтва і літаратуры ў марксыцкім асвятленьні.

Матэрыял у зборніку падбраны па наступных тэмах: „Эканомічныя адносіны вызначаюць ня толькі „змест“, але і „форму“ твораў мастацтва“, „Клясавая структура грамады і мастацтва“, „Пахаджэнне мастацтва“, „Проблемы эстэтыкі“, „Мастак, яго творчасць“, „Пролетарыят і мастацтва“.

Я даў тут номэнклятуру найбольш буйных падзелаў, але, як можна заўважыць, яны даюць патрэбны і цікавы матэрыял для азнаямлення. Але, паміж іншым, ёсць разьдзелы, як „Характарыстыка некаторых школ і напрамкаў у мастацтве“, якія даюць мала. У гэтым разьдзеле аўтар дае 3 адрывкі: два з Пляханава і адзін з Ф. Мэрынга. У той час, калі ў Маркса і Леніна можна было-б знайсці вельмі цікавы матэрыял на гэту тэму. Хоць-бы кавалак з прамовы Леніна на усерасійскім зьездзе мэталістых 6 сакавіка 1922 г., дзе Ленін гаворыць аб творчасці Маякоўскага. Ці месцы з „Уводзін да крытыкі політычнай эканоміі“ Маркса, дзе той дае характарыстыку антычнага мастацтва.

Праўда, кавалкі з „Уводзін“ аўтар зборніку дае ў разьдзеле „Пахаджэньне мастацтва, яго гістарычнае разьвіцьцё“, тады лепш было-б і артыкулы разьдзелу „Характарыстыка некаторых школ і напрамкаў“ дадаць да гэтага разьдзелу.

Творчасьці Пляханава ў гэтым зборніку адведзена 149 старонак, г. зн. больш паловы кніжкі. Бязумоўна, Пляханаў зьяўляецца адным з выдатнейшых тэорэтыкаў марксызму, найбольш поўна распрацаваўшым пытаньні мастацтва і таму часткова зразумела, чаму аўтар адвёў яму столькі месца.

Далей. Ленін і пытаньні мастацтва. Ленін прадстаўлен у зборніку параўнаўча слаба. Праўда, у яго творчасьці вельмі мала месца займаюць пытаньні мастацтва і літаратуры, аднак, з маючагася матэрыялу трэба было даць больш вытрымак, бо, апроча трох адрывкаў з зборніку „Соцыялістычная рэволюцыя і задачы асьветы“ ды часткі артыкулу аб Льве Талстым, у гэтым зборніку нічога няма.

У канцы кнігі зьмешчана вядомая рэзолюцыя „аб політыцы партыі ў галіне мастацкай літаратуры“.

Як бачым, не зважаючы на некаторыя недахопы, гэта кніга можа быць рэкамандавана шырокім колам таварышоў, якія цікавяцца пытаньнямі мастацтва і літаратуры.

Праўда, зборнік не вырашае шматлікіх пытаньняў сучаснасьці, але зварот да першакрыніц марксыскае думкі дае пэўную навуковую базу для самастойных прац і шуканьняў. **Аліг.**

„Наш Край“. Штомесячнік Цэнтральнага Бюро Краязнаўства пры Інстытуце Беларускае Культуры. № 6-7 (9-10) чэрвень-ліпень 1926 г., стар. 80, цана 70 кап.

У друку шмат разоў адмячаліся дасягненьні ў справе вывучэньня як сучаснага, так і старажытнага становішча нашай бацькаўшчыны. Асабліва гэтаму дапамагае часопісь „Наш Край“, якая канцэнтруе вакол сябе ўсіх асоб і краязнаўчых гурткі, якія працуюць над дасьледваньнем і вывучэньнем нашае краіны.

Рэцэнзуюмы намі нумар часопісі, як і ўсе ранейшыя нумары, па свайму зьместу падзяляецца на тры аддзелы: 1) навукова-дасьледчы, 2) матэрыялы з месцаў і 3) праграмы, інструкцыі, хроніка і бібліяграфія.

Навукова-дасьледчы аддзел мае цікавасьць як для вузкіх спецыялістых, так і наогул асоб, якія цікавяцца справай краязнаўства. Тут мы маем гэтакія артыкулы, як: д-ра В. Магілеўчыка — „Санітарна-гігіенічныя ўмовы хаты і двара беларускага сялянства“, які нам малюе беларуса-сяляніна з боку яго санітарнага становішча, мяшканьня і быту, а таксама хатняга будаўніцтва на вёсцы.

Матэрыялам да памянёнага артыкулу паслужылі дасьледваньні, зробленыя студэнтамі Мэдфаку БДУ ў час летняга адпачынку. Праводзілася яно анкетным шляхам па заданьні Мэдсэццыі Інбелкульту. Анкета, па якой рабілася дасьледваньне, ахоплівала ўсе бакі сялянскага мяшканьня і быту ў за-

лежнасьці ад тэхнічнай яго пабудовы, знадворнага ўплыву, агульнага дабрабыту вёскі, заможнасьці гаспадаркі, складу сям'і, яе пісьменнасьці, санітарных звычак і г. д.

Як відаць з артыкулу, былі добра выкананы з тэхнічнага боку і апрацаваны 1.052 анкеты, што складае каля 0,2 проц. усіх сялянскіх хат БССР.

Былі дасьледваны ўсе акругі, з рознымі раёнамі і сельсаветамі.

Матэрыялы распрацаваны так, што кожная акруга фігуруе выключна ў лічбах і ўзорных плянах.

Аўтар гаворыць, што ўстановы Наркамзему, якія праводзяць зямляўпарадкаваньне, ня мелі магчымасьці зрабіць уплыў на гэты бок будаўніцтва на вёсцы, з прычыны адсутнасьці санітарна-тэхнічных вед будаўніцтва хат і іншых будынін двара ў мясцовых работнікаў (стар. 4).

З гэтым нельга не згадзіцца, адсюль вынікі, што належным органам трэба звярнуць больш увагі на гэты бок сялянскага быту.

К хібам можна аднесьці тое, што аўтар, даючы характарыстыку паасобных тыпаў хат, чамусь не захацеў спыніцца на стылі і тэхніцы апошніх, яны таксама маюць сувязь з санітарыяй. Мы лічым, што досыць цікава было-б правесьці параўнаньне санітарнае характарыстыкі сялянскіх хат з суседнімі рэспублікамі, чаго аўтар можа і наўмысьне ня робіць.

Другое месца па сваёй цікавасьці займае артыкул Зьм. Даўгялы—„Крашаніна, набойка і выбойка“; ён разглядае літаратуру гэтага цікавага пытаньня. У васнове сваёй ён не згаджаецца з Фурманам і Шлюбскім, якія даказвалі ў сваіх кніжках, (Фурман „Крашаніна. Матэрыялы да гісторыі яе ў Віцебшчыне“ і Шлюбскі „Крашаніна (набіванка)“, што саматужная сінільна-набіўное рамяство, было к нам занесена з Маскоўшчыны і французскімі гугенотамі пасля 1685 г. (год, калі яны былі выгнаны з Францыі).

Зьм. Даўгяла сваім досьледам аб „сінільніках“, кажа, што яны ўзьніклі ў нас на Беларусі, а дзеля гэтага ён апіраецца на адзін з актаў да гісторыі Магілеву, у якім было арганізавана брацтва (цэх) „крашанільнікаў“ у 1647 годзе. Пададзены факт асьвяшчае пытаньне зусім іначай, чым аўтары вышэй памянёных прац. Гэта вельмі цікава для маладых дасьледчыкаў і краязнаўцаў, вывучаючых гэтае пытаньне на Беларусі.

Артыкулы, як: проф. А. Фядзюшына—„Да лёсу белавескага зубра“, проф. В. Перахода—„Лістовыя груды“ і „вольсы“ Беларусі“, В. Палянскай—„Бяроза прысадзістая“ і шмат інш.—усе яны вельмі цікавы і маюць каштоўнасьць для асоб, якія вывучаюць флёру і фауну Беларусі.

У вадзеле „матэрыялы з месцаў“ мы знаходзім два артыкулы: 1) А. Квяткоўскага—„Фатынская гаспадарка і яе значэньне“, і 2) Д. Васілеўскага—„З ма-

тэрыялаў да архэолёгічнае карты Аршанскае акругі“.

Першы мае вялізарнае значэньне ня толькі для вывучэньня Лепельскага раёну, але і, наогул, для вясковага гаспадара, бо дае шмат практычных прыкладаў, як трэба весьці гаспадарку, каб яна давала больш прыбытку.

Другі артыкул дае агляд старажытных помнікаў Аршанскае акругі.

Хроніка дае ў кароткіх рысах агляд краязнаўчай працы некаторых акруговых таварыстваў.

У заключэньні трэба сказаць, што часопісь „Наш Край“ не дае аглядаў працы замежных краязнаўчых таварыстваў, як гэта робіць часопісь „Краеведение“

(орган Цэнтр: Бюро Краеведения, РСФСР). Нам здаецца, што навучыцца шмат чаму ў такіх аглядах можна было-б нашым радавым краязнаўчым працаўніком.

Наша савецкая працоўная школа вядзе сваю працу па праграмах ГУС'а, пры якіх неабходна ўвязка школьнае працы з краязнаўчым матэрыялам свайго раёну; чамусь да гэтага часу мы яшчэ не знаходзім па гэтаму пытаньню ніводнага артыкулу. Цікавасьць для настаўніцтва ён меў-бы.

У наступных нумарох „Нашага Краю“ будзем спадзявацца, што знойдзецца месца для асьвяшчэньня гэтых пытаньняў.

С. Кожаны.

Хроніка

У „Маладняку“

* Бібліятэка ЦБ „Маладняка“ набыла 40 томаў новай беларускай і расійскай літаратуры, што складаецца з бэлэтрыстыкі, крытыкі і кніг па тэорыі мастацтва.

* Апавяданьне М. Чарота — „Галя“ перакладзена на нямецкую мову.

* У хуткім часе будзе закончана праца па здымцы I-ай беларускай кіно-стужкі — па апавесці М. Чарота — „Сьвінапас“.

* Літаратурная камісія беларускіх эспэрантыстаў перакладае на эспэранто творы некаторых маладнякоўцаў: М. Чарота, Ал. Дудара і інш.

* Перакладзеныя творы будуць надрукованы ў замежных эспэранцкіх выданнях.

* У вапошнія часы вышлі з друку наступныя зборнікі маладнякоўцаў: Ал. Дудар — „І залацісьцей, і сталёвей“ (лірыка); Міхась Зарэжкі — „42 дакуманты“ (апавяданьні); Валеры Маракоў — „Пялёсткі“ (вершы); Рыгор Мурашка — „Стрэл начны ў лесе“ (апавяданьні); Юрка Гаўрук — „Вясковыя рыскі“.

Усе гэтыя зборнікі можна набыць у кнігарнях БДВ.

* Вышаў з друку альманах бабруйскіх маладнякоўцаў „Уздым“.

* На гэтых днях выходзіць з друку альманах барысаўскіх маладнякоўцаў.

* 28-га лістапада літаратурная арганізацыя „Маладняк“ будзе сьвяткаваць свой 3-хгадовы юбілей. Сьвята будзе пад лёзунгам паглыбленьня выхваўчай працы і падліку дзясятняў за мінулы пэрыод.

* ЦБ „Маладняка“, дзеля большага паглыбленьня вучобы сярод сваіх сяброў, паставіла арганізаваць шэраг новых літаратурных консультацый. У першую чаргу консультацыі будуць адчынены ў Менску і ў Магілёве. У гэтых консультацыйных пачынаючыя поэты змогуць атрымаць розныя парады і літаратуру.

Мастацкія і культурныя весткі

* Маскоўскі архіў рэвалюцыі перадае Менскаму музэю Рэвалюцыі шмат новых вельмі цікавых і рэдкіх экспонатаў з рэвалюцыйнага руху на Беларусі. Загадчык музэю т. Агурскі выехаў у Маскву для атрымання гэтых экспонатаў.

* 30 жніўня споўнілася 6 год з дня арганізацыі колектыву

артыстых пад кіраўніцтвам Галубка (зараз Дзяржаўны Вандроўны Тэатр).

* 14 верасня споўнілася дваццацігодзьдзе з часу выхаду першай беларускай газэты „Наша Доля“.

* Тэатральная падсэкцыя ІБК вызначыла цэлы шэраг дакладчыкаў, якія распрацоўваюць пытаньні гісторыі беларускага тэатру. Між іншым, будуць распрацаваны гэтыя пытаньні: беларуская батлейка, тэатр часоў Марцінкевіча, тэатр часоў паншчыны, дзейнасць беларускага тэатру часоў адраджэньня эпохі Ігната Буйніцкага, тэатр „Беларускае т-ва Комэдыі і Драмы“ і інш.

Апрача таго, падсэкцыя адчыняе тэатральны музэй, для якога ўжо сабрана шмат каштоўных матэрыялаў.

* Камісія па вывучэньні беларускага танцу мае камандыраваць на вёску новага балетмайстра БДТ т. Шчарбініна, які будзе знаёміцца з беларускімі танцамі пад кіраўніцтвам этнографа Сэрбава.

* Музычнай сэкцыяй ІБК праводзіцца запіс жадаючых паступіць у хор, які павінен скласьці аснову будучай беларускай народнай капэлы. Сябры хору будуць весьці тэорэтычныя і практычныя заняткі. Да працы запрашаюцца музыкі: Грыневіч, Ягораў і Тэраўскі.

* Пры Ёнбелкульце ўтворана камісія ў складзе т. т. Ігнатоўскага, Каранеўскага і Цьвікевіча для распрацоўкі пляну сьвяткаваньня дваццацігадовага юбі-

лею выдатнага беларускага пісьменьніка Я. Коласа.

* Запрошаны Белар. Дз. Тэатрам на некаторыя пастаноўкі наступнага сэзону рэжысэр Маскоўскага Вялікага тэатру М.А. Папоў прыехаў і распачаў працу з драматычнаю трупай Дз. Тэатру. Ён канчаткова аформіць пастаноўкі для „малой“ сцэны БДТ (б. „Кр. Зал.“), а таксама і для „вялікай“ (БДТ).

* Рэжысэр БДТ А. Міровіч выдзе працу над сваімі чарговымі пастаноўкамі.

* Драматургі правінцыі цікавяцца драматургічным сэмінарыем, які будзе наладжаны тэатральнай падсэкцыяй Ёнбелкульту і які згодна ранейшых вестак павінен будзе якраз прыцягнуць і абслужыць маладых драматургаў правінцыі.

* Вышаўшая з „Маладняка“ група поэтаў і пісьменьнікаў утварыла новае згуртаваньне „Узвышша“.

Для кіраваньня працаю згуртаваньне вылучыла са свайго складу тымчасовы прэзыдыум у складзе Кузьмы Чорнага, Крапівы і Бабарэкі.

Згуртаваньне рыхтуе першы нумар кругабежнай (двухмесячнай) часопісі.

* Закончана першая фільма вытворчасьці Белар. Дз. Кіно—„Простытутка“.

У лістападзе гэта фільма будзе дэманстравацца ў кіно-тэатрае БССР.

* Бел. Дз. Кіно закупіла ўсю апошнюю вытворчасць Усеўкраінскага фото-кіно аб'яднаьня.

Хутка ў Менску будуць дэманстравацца лепшыя фільмы украінскай вытворчасці: „Укразія“ і „Тарас Шэўчэнка“.

* Бабруйскі эсперантысты т. Кірушын перакладае найбольш характэрныя беларускія народныя песьні на мову эсперанто.

Сьпевы з нотамі будуць выданы ў Лейпцыгу.

* Для падрыхтоўкі сьвяткаваньня 20-гадовага юбілею літаратурнай творчасці беларус-

кага пісьменьніка Якуба Коласа Наркамасьветы БССР утварыў камісію ў складзе старшыні т. Шамардзіной і членаў—пісьменьніка Янкі Купалы і прадстаўнікоў ад Інстытуту Беларускае Культуры, саюзу Працасьветы і Маладняка.

* Яўрэйскі аддзел ІБК рыхтуецца да юбілею 70-годзьдзя яўрэйскага пісьменьніка Гольдбэрга (Якэнгаза), які зараз жыве ў Менску.

З Ъ М Е С Т.

Стар.

Літаратурна-мастацкі адрзел.

А. Гурло—З цыкля „Бацькаўшына“ (верш)	3
П. Глебка—(верш) * *	5
„ (верш) * *	6
П. Галавач—Бывае й так (аповяданьне)	7
Н. Чарнушэвіч—Бацьку (верш)	28
„ (верш) * *	29
Ізраіль Плаўнік—Да сэрца (верш)	30
„ Лісьце (верш)	13
„ Октава (верш)	32
М. Нікановіч—Крык працы (аповяданьне)	33
П. Трус—(верш) * *	45
Васіль Каваль—Поле бяз межаў (аповяданьне)	46
Я. Бобрык—Пялёсткі сінія (верш)	58
М. Лужанін—Багун (адрываек).	59
Кляшторны—(верш) * *	67
Р. Мурашка—Катрыншчык (аповяданьне)	69
С. Фамін—(верш) * *	76
Юрка Лявонны—Бяз крыльляў (аповяданьне)	77

З чужаземнай літаратуры.

Г. Лёнгфелаў—З песьні аб Гайаваце (пер. з англійскай мовы)	82
--	----

Грамадзка-політычны адрзел.

М. Каспяровіч—На шляхох да бел. мастацтва	91
Іл. Барашка—З эпохі рэакцыі і ўціску.	97
А. Курцік—Комсамол Беларусі за працай	103
Л. Каплан—Супроць като змагацца Кантон	116
В. Зорын—Абаснаваньне і сутнасьць дзіцячага камуністычнага руху.	132
Ян. Асьмоў—Забастоўка ангельскіх вуглякопаў.	145
Проф. Ул. Пічэта—Юбілей Бел. Дзярж. Унівэрсытэту	166
Мікола Арабей—Аб вайсковай прапагандзе ў газэтах і часопісах Беларусі	172
Кніганіс.	176
Хроніка	183

